

“นวัตกรรมประชาชน
ด้านการจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน
และเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม
นำไปสู่ความมั่นคงยั่งยืนและเป็นธรรม”

ที่ดินคือชีวิต ฝ่าวิกฤตที่ดินคนจน

สุวัฒน์ คงแป้น
เรียบเรียง

สนับสนุนโดย

EUROPEAN UNION

ผลิตโดย

มูลนิธิสยามกานท์

act:onaid

มูลนิธิสยามกานท์
Thai National Endowment for Democracy

ที่ดินคือชีวิต ฝ่าวิกฤตที่ดินคนจน

ที่ปรึกษา

จำนงค์ จิตนิรัตน์, ปรีดา คงแป้น, ประยงค์ ดอกลำไย,

รุ่งทิพย์ อิ่มรุ่งเรือง, ศิรวัฒน์ แดงซอน

ผู้เรียบเรียง

สุวัฒน์ คงแป้น

จำนวนพิมพ์

800 เล่ม

ปีที่พิมพ์

กุมภาพันธ์ 2562

ผลิตโดย

มูลนิธิชุมชนไท, องค์การแอ็คชั่นเอด อินเตอร์เนชั่นแนล(ประเทศไทย) และมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ

สนับสนุนโดย

สหภาพยุโรป

คำนำ

มูลนิธิชุมชนไท องค์การแอ็คชั่นเอด อินเตอร์เนชั่นแนล(ประเทศไทย) และมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ โดยการสนับสนุนจาก สหภาพยุโรป (EU) ได้ร่วมกันดำเนินโครงการส่งเสริมสิทธิชุมชนในที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อสร้างความมั่นคงด้านสิทธิการถือครองที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติให้กับชุมชน โดย 1) ด้านที่ดินเน้นกลุ่มเกษตรกรรายย่อยและกลุ่มอาชีพประมงพื้นบ้านที่มีปัญหาที่ดิน เน้นการสร้างความมั่นคงด้านสิทธิการถือครองที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ 2) คนไทยพลัดถิ่น ให้คนที่ได้สัญชาติไทยได้เข้าถึงสิทธิในที่ดิน และ 3) ชชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง ให้สามารถพัฒนาความเข้มแข็งและรูปธรรมการพัฒนาไปสู่เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม

การทำงานที่ผ่านมา ใช้กระบวนการพัฒนากิจกรรมแกนนำชุมชนและผู้ปฏิบัติงานในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การอบรมสัมมนา ศึกษาดูงาน ควบคู่กับปฏิบัติงานในพื้นที่ เพื่อสร้างโมเดลพื้นที่รูปธรรมและการสื่อสาร สร้างกลไกความร่วมมือกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องในการทำงานร่วมกัน และทำงานศึกษาวิจัย สังเคราะห์นำไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย คือ การจัดการที่ดินในรูปแบบสิทธิร่วมหรือโฉนดชุมชนและเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง พร้อมกับการนำความรู้ข้อมูลและข้อเสนอสื่อสารสู่สาธารณะ ซึ่งได้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การจัดงานมหกรรม **“ที่ดิน คือชีวิต แก้ววิฤตที่ดินไทย”** ณ ห้องประชุมศรีบูรพา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ระหว่างวันที่ 17 – 18 พฤศจิกายน 2561

เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และขยายผลให้กว้างขวางยิ่งขึ้น จึงได้ประมวลพื้นที่รูปธรรมและข้อเสนอเชิงนโยบาย เป็นหนังสือ Hand book **“ที่ดินคือชีวิต ฝ่าวิฤตที่ดินคนจน”** ขึ้น แสดงให้เห็นรูปธรรมการจัดการที่ดิน สู่ความยั่งยืนและเป็นธรรมในรูปแบบโฉนดชุมชน รูปธรรมที่สะท้อนถึงการเข้าสู่รูปแบบและเนื้อหาของเขตคุ้มครองวัฒนธรรมชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง ตลอดจนการก้าวไปสู่การจัดการของคนไทยพลัดถิ่น ที่ต่อสู้จนได้รับสิทธิความเป็นคนไทยคืนมา แล้วพัฒนาไปสู่การจัดการความมั่นคงด้านที่ดินสุดท้ายคือวิเคราะห์ให้เห็นว่า งานพัฒนาดังกล่าวมีความสอดคล้องและตอบโจทย์การพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) หลายประการ

คณะผู้จัดทำขอขอบคุณชาวชุมชนต้นแบบทั้ง 7 ชุมชน/เครือข่าย ดังกล่าวข้างต้น ที่ร่วมพลังในการสร้างสรรค์ นวัตกรรมงานพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบขยายผลไปสู่ที่ต่างๆ และช่วยประมวลเอกสารเบื้องต้นให้คณะผู้จัดทำ Hand Book **“ที่ดินคือชีวิตฝ่าวิฤตที่ดินคนจน”** มีข้อมูลที่ต้องการและสะดวกต่อการเรียบเรียง ขอขอบคุณชาวบ้านแกนนำชุมชน ผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคน ทุกองค์กรที่ให้ข้อคิดเห็นและให้ข้อมูลเพิ่มเติม หวังเป็นอย่างยิ่งว่า **“ที่ดินคือชีวิต ฝ่าวิฤตที่ดินคนจน”** จะเกิดประโยชน์อยู่บ้างไม่มากก็น้อย

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

คนจนเหตุแคว่กับชีวิตที่มั่นคงในย่านท่าเลทอง.....	5
โหนทรายทองพัฒนาชีวิตกรรมสิทธิร่วม.....	13
นำพาโฉมแปลงความยั่งยืนจากมือประชาชน.....	25
เมื่อคนไร้ที่ดินคลองไทรพัฒนา.....	35
ลุกขึ้นมาเสนอนโยบายการแก้ปัญหาที่ดิน	
ทับตะวันหนึ่งพื้นที่นำร่องสู่เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม.....	49
บ้านกลาง : บทสะท้อนสิทธิชุมชนต้องมาจากคนในพื้นที่.....	61
ไร่แครา เดินหน้าปัญหาสัญชาติ...สู่ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย.....	73
Rights to Land กับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs).....	81

๒
คนจนเกตุแก้ว
กับชีวิตที่มั่นคงในย่านท่าเลทอง

คนจนเกตุแก้ว กับชีวิตที่มั่นคงในย่านท่าเลทอง

“ปู่ย่าส่างปึกเสา เอือนเหย้าอยู่ คนขุ่ม้าง ขางปิ่นกะบหนิ”

นี่คือปณิญาที่ชุมแพ่งบ้านแปงเมืองอุบลราชธานี ประกาศให้สังคมได้รับรู้ เมื่อเกือบ 20 ปีก่อน โดยชีวิตคนจนเมืองอุบลราชธานี ได้เริ่มต้นขึ้นประมาณปี พ.ศ. 2497 เป็นต้นมา ตั้งแต่ยังไม่มีสะพานเสรีประชาธิปไตยที่สร้างเชื่อมสองฝั่งแม่น้ำมูล รถไฟหัวเครื่องจักรไอน้ำนำสินค้าจากต่างถิ่นเข้ามาล่ำเลียงลงที่สถานีรถไฟอุบลราชธานี ซึ่งตั้งอยู่ในเขตวารินชำราบ โดยมีชาวบ้านเป็นแรงงานรับจ้างขนสินค้า และตั้งรกรากอยู่อาศัยใกล้สถานีรถไฟ จนกลายเป็นชุมชนลับแลในปัจจุบัน

สินค้าจากรถไฟถูกล่ำเลียงไปยัง ร.ส.พ. ที่ตั้งอยู่บริเวณท่าน้ำหาดสวนยา เพื่อขนถ่ายข้ามลำน้ำมูลไปยังฝั่งอุบล ทำให้มีผู้คนสัญจรคึกคัก ชาวบ้านมีรายได้จากการรับจ้างแจวเรือ อาสานำผู้คนข้ามฝั่ง และมีผู้คนจากต่างถิ่นเข้ามาตั้งรกรากเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่ชาวบ้านดั้งเดิมที่นี้และบริเวณใกล้เคียงมีอาชีพหาปลาในกุดศรีมังคละ ขุดมันแขง เก็บผัก บ้างก็เผาอิฐขาย บ้างก็รับจ้างฉีกใบตองห่อหมวย

จนกระทั่งปี พ.ศ. 2535 ได้มีการประกาศเขตเทศบาลวารินชำราบ ชุมชนต่างๆ ในบริเวณนี้ จึงถูกเรียกชื่อใหม่ เช่น ชุมชนท่ากอไผ่ ชุมชนหาดสวนสุข ชุมชนคูยาง ชุมชนท่าบั้งมั้ง และชุมชนดิงาม เป็นต้น

พ่อใหญ่อ่วม จันทะเส ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกการทำอิฐ เป็นคนแรกของหาดสวนสุข คลุกคลีอยู่กับดินมาชั่วชีวิต ได้คิดค้นเครื่องทำอิฐขึ้นมา สามารถทำอิฐได้วันละหลายๆ หากินอยู่กับอิฐ แกบบอกว่า ดินคืออาจารย์ แถมยังทำให้เพื่อนบ้านได้เรียนรู้ ได้ทำมาหากินเป็นหลักแหล่งอีกหลายคน แกเล่าให้ฟังว่า ดินที่นำมาทำอิฐ เป็นดินตะกอนที่ถูกน้ำซัดทับถมมาทุกปี เหนียวเหมือนเส้นข้าวปุ้น ความต้องการใช้อิฐในสมัยนั้นมามาก ตอนไฟไหม้เมืองอุบล 3 ครั้ง ประมาณปี พ.ศ. 2498 แล้วก็มาปี พ.ศ. 2508 และครั้งหลังปี พ.ศ. 2513 ก็ได้อิฐจากหาดสวนสุขนี้แหละที่นำไปสร้างเมืองใหม่ให้กับเมืองอุบล

การตั้งเทศบาลวารินชำราบ ในปี พ.ศ. 2535 ทำให้ความเจริญค่อยๆ คืบคลานเข้ามาบริเวณนี้ผู้คนจากชนบทห่างไกลที่ประสบปัญหาการทำนาทำไร่ก็เสี่ยงโชคดวงย้ายถิ่นฐานเข้ามาหางานทำ จนต่อมาราชการประกาศให้จังหวัดอุบลราชธานี เป็นหนึ่งในโครงการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจเฉพาะ และพื้นที่เชื่อมโยงทางเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้าน หรือให้อุบลราชธานี เป็นประตูไปสู่อินโดจีน ไกล่ยาวมาตั้งแต่ขุนหมิง ในประเทศจีน ผ่านพม่ามาไทย ผ่านเมืองหลักทางภาคเหนือมายังภาคอีสาน จุติรวมอยู่ที่จังหวัดอุบลราชธานี ก่อนแยกย้ายไปลาว เขมร และเวียดนาม

โครงการนี้กระตุ้นให้เกิดการตื่นตัว ต่อทั้งหน่วยงานรัฐและเอกชนเป็นอย่างมาก พื้นที่ว่างเปล่าของรัฐที่ชาวบ้านอยู่อาศัยมานานกว่า 40 ปี ก็มีแผนที่จะนำไปพัฒนา ส่วนเอกชนก็มีการกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน เพื่อนำไปสร้างโรงแรม หรือทุนไว้รองรับการพัฒนาตามโครงการดังกล่าว ชาวบ้านหลายชุมชนนอนไม่หลับ เพราะกระแสการไล่รื้อชุมชนมีอยู่ตลอดเวลา

จากสถานการณ์ที่นายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน ที่ดินของรัฐว่างเปล่าซึ่งชาวบ้านอาศัยอยู่เดิม ก็เริ่มมีข่าวว่าจะนำไปใช้ประโยชน์ รองรับการพัฒนาตัวของเมือง อันเนื่องมาจากโครงการเปิดประตูสู่อินโดจีน แผนการทั้งหมดถูกวางมาจากสภาพพัฒนาที่กรุงเทพฯ โดยที่ชาวบ้านซึ่งเป็นผู้แบ่งบ้านแบ่งเมืองอยู่แต่เดิมไม่มีโอกาสมีส่วนร่วมในการจัดการกับชีวิตของตนเองเลยแม้แต่น้อย ประกอบกับก่อนหน้าประมาณ พ.ศ.2526 มีการพัฒนาเมืองอุบลราชธานี หลังไฟไหม้ครั้งที่ 3 ย่านเมืองเก่าวัดสงัด นำไปสู่แผนการรื้อย้าย ชุมชนย่านนั้นทั้งหมด โดยมีนักธุรกิจอยู่เบื้องหลังทำให้คนกว่า 500 ครอบครัว ไร้ที่อยู่อาศัย ต้องหอบลูกจูงหลานไปหาที่อยู่ใหม่

ลักทอคนจน ลูกขึ้นปกป้องบ้านเฮือน

ในช่วงต้นปี พ.ศ. 2541 นับเป็นก้าวที่ 2 ของชุมชนแออัดเมืองอุบลราชธานี ที่พัฒนามาจากช่วงตั้งรกรากอาศัยแบบธรรมชาติ สู่การรวมกลุ่มกันเพื่อสร้างพลังแห่งการต่อสู้เรื่องสิทธิที่อยู่อาศัย โดยการสนับสนุนการพัฒนาของมูลนิธิพัฒนาที่อยู่อาศัย นักพัฒนาได้ลงทำงานชุมชนแออัดทั้งฝั่งอุบลราชธานี และวารินชำราบ เพื่อนำไปสู่การหนุนเสริมด้านความเข้มแข็ง จนกระทั่งชุมชนแออัดจากทั้งสองเทศบาล ได้รวมตัวกันในนาม “เครือข่ายชุมชนแออัดจังหวัดอุบลราชธานี” เพื่อรื้อยเกี่ยวกิจกรรมของทั้ง 15 ชุมชนให้มีพลังมากขึ้น มีการหนุนเสริมซึ่งกันและกัน รวมทั้งได้มีการสร้างพลังใหม่ๆ ให้เกิดขึ้น มีการเข้าร่วมเป็นสมาชิก “เครือข่ายสลัม 4 ภาค” ซึ่งเป็นองค์กรชาวบ้านที่ต่อสู้การแก้ปัญหาชุมชนแออัดไปสู่ระดับนโยบาย

การสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดอุบลราชธานี ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง (พชม.) การเคหะแห่งชาติ ทำให้ทราบรายละเอียดของข้อมูลและปัญหาที่จะนำไปสู่การวางแผนพัฒนาพบว่า แต่ละชุมชนมีความถนัดและศักยภาพที่ต่างกันออกไป ทำให้กิจกรรมของชุมชนแต่ละแห่งมีความหลากหลายตามสภาพของปัญหา เช่น ชุมชนลับแล จะเน้นเรื่องเยาวชนด้านยาเสพติด ชุมชนเกตุแก้วและ

ครุมิตร เน้นเรื่องการจัดการขยะ ชุมชนทำวังแดงและคูดาย จะเน้นเรื่องแรงงานนอกระบบ แต่ทุกชุมชนมีปัญหาเหมือนกัน คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย ดังนั้นเครือข่ายจึงไม่เพียงเข้าไปเสริมกิจกรรมพื้นฐานของแต่ละชุมชนให้มีความเข้มแข็งเท่านั้น แต่ยังสนับสนุนให้เกิดการสร้างกิจกรรมอื่นๆ เพื่อปูพื้นฐานไปสู่การต่อสู้เรื่องที่อยู่อาศัยอีกด้วย เช่น การตั้งกลุ่มออมทรัพย์ การให้ความรู้เกี่ยวกับสิทธิพื้นฐานของประชาชน เป็นต้น

โครงการ “คนกับล้อ” กิจกรรมแรกๆ ที่เกิดขึ้นที่ชุมชนเกตุแก้ว เพื่อส่งเสริมอาชีพและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากชาวบ้านหาเงินกับการเก็บของเก่าหรือขยะรีไซเคิล โดยมี “รถซุก” หรือ “รถซุกสี่เขี้ยว” เป็นเครื่องมือทำมาหากิน นำไปสู่การเปิดโกดังรีไซเคิลแห่งแรกที่ชุมชนเกตุแก้ว และขยายไปสู่สาขา 2 ที่ชุมชนครุมิตร ในเวลาต่อมาโครงการนี้บริหารจัดการโดยชาวบ้านตั้งแต่รับซื้อ คัดแยก และนำไปขายให้กับพ่อค้า ทำให้สมาชิกมีรายได้ มีการต่อรอง ขายได้ราคาที่ดีขึ้น นำเงินผลกำไรบางส่วนไปจัดสวัสดิการให้กับสมาชิก เป็นศูนย์รวมในการพบปะพูดคุย เอาปัญหามาเล่าสู่กันฟัง เป็นกุศโลบายในการสร้างชุมชน และเครือข่ายให้เข้มแข็ง และยังเกิดผลดีต่อสังคมในการช่วยกันรณรงค์ด้านสิ่งแวดล้อม และช่วยลดขยะให้กับเมืองอุบลราชธานี ได้จำนวนมากพอสมควร

กลุ่มแรงงานนอกระบบ หรือ “จับกัง” หน้าวัดหลวง ซึ่งชีวิตหนึ่งของพวกเขาก็มีความหวัง ที่จะมีความสุขเหมือนคนอื่นๆ แม้พวกเขาจะมีเพียงแรงกายแลกข้าวปลาก็ตาม หวังที่จะมีครอบครัวที่อบอุ่น พร้อมด้วยญาติมิตร หวังที่จะได้รับการดูแลที่ดีจากรัฐ มีสวัสดิการเหมือนข้าราชการ แต่เขาก็สู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งเหล่านั้นด้วยตัวเอง มีการรวมตัวแบ่งงานกันอย่างเอื้ออาทร มีการสร้างอนาคตโดยนำเงินมาออมร่วมกัน เพื่อนำไปจัดสวัสดิการให้กับสมาชิกและครอบครัวในยามเจ็บไข้ได้ป่วย กิจกรรมดีๆ เหล่านี้ ยังได้ขยายไปยังชุมชนอื่นๆ ในอุบลราชธานี ซึ่งต่อมาแรงงานนอกระบบยังมีการเชื่อมโยงกับโครงการคนกับล้อ โดยการนำวัสดุที่รับซื้อมาปรับปรุงซ่อมแซมให้ใช้งานได้ใหม่ เช่น พัดลม จักรยาน ตู้เย็น รถขายปลาหมึก ฯลฯ สร้างรายได้ให้กับชุมชนได้อีกทางหนึ่ง

การให้การศึกษาแก่ชุมชนในรูปแบบ “โรงเรียนชาวบ้าน” เป็นทั้งกิจกรรมและกระบวนการพัฒนาทางความคิด ที่ถือเป็นหัวใจสำคัญของเครือข่ายฯ ซึ่งรูปแบบการจัดก็เป็นไปตามธรรมชาติ ใช้ร่มไม้ ศาลา เป็นที่พบปะพูดคุย บางครั้งก็ทำอาหารกินกัน โดยผู้เข้าเรียนก็เป็นแกนนำชุมชน ส่วนเนื้อหาหลักๆ ก็เอาปัญหาในชุมชนมาแลกเปลี่ยนกัน มีการเสริมความรู้จากภายนอก เรียนรู้โครงสร้างโลก ประเทศ ตลอดจนปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการพัฒนา ซึ่งแกนนำชุมชนจะต้องเท่าทัน เพราะนี่คือการติดอาวุธทางความคิดให้กับผู้นำในการฟันฝ่าปัญหา เพื่อก้าวเดินไปข้างหน้า ซึ่งกิจกรรมด้านการศึกษานี้จะทำความเข้าใจกับงานด้านวัฒนธรรม โดยส่งเสริมให้ชาวบ้าน เด็ก เยาวชน ได้ใช้ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม แสดงออกในรูปแบบของการแสดงและร้องเพลง ร้อยน้ำใจเข้าด้วยกัน โดยเครือข่ายมีการสนับสนุนให้เกิดวงดนตรี “สเลเต” ขึ้น เพื่อเป็นแนวรบด้านวัฒนธรรมอีกทางหนึ่ง

ที่ขาดไม่ได้คือ การสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมกลุ่มออมทรัพย์ หรือธนาคารประจำชุมชนขึ้นมา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **“ธนาคารคนจน”** เพื่อให้ชุมชนพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และเป็นฐานรากขยายไปสู่การพัฒนาในด้านอื่นๆ เช่น ยกระดับเป็น **“กองทุนอาชีพ”** และการตั้งกองทุนสวัสดิการ เป็นต้น ซึ่งความสามารถในการบริหารการเงินนี้มักเป็นพื้นฐานไปสู่การบริหารกองทุนหรืองบประมาณจากแหล่งทุนที่ส่งสู่ชุมชนให้มีประสิทธิภาพ

เหนือสิ่งอื่นใด สังคมมักมองว่าชาวสลัมคือผู้ที่ทำให้เมืองสกปรก สิ่งแวดล้อมไม่ดี จึงมีการจัดตั้งชุมชนนำร่อง 4 ชุมชน เพื่อพัฒนาด้านสิ่งแวดล้อมและที่อยู่อาศัย ได้แก่ ชุมชนลับแล ท่าวังแดง คุรุมิตรและเกตุแก้ว โดยใช้เงื่อนไขของการสร้างอาชีพให้กับชาวชุมชนเป็นกลไกการดำเนินงาน

เชื่อมโยงคนทุกซ์ทั้งเมือง-ชนบท...สู่ไปด้วยกัน

มิใช่เพียงปัญหาดังได้กล่าวมาข้างต้นเท่านั้น แต่เมืองอุบลราชธานี และวารินชำราบ ได้ชื่อว่าเป็นแอ่งกระทะเป็นที่รับน้ำ ดังนั้นจะมีน้ำท่วมซ้ำซากทุกปี ซึ่งชาวชุมชนแออัด ก็ได้รับผลกระทบด้วยเช่นกัน ทุกๆ ปี จะต้องย้ายมาพักชั่วคราวริมถนนนานเป็นเดือนกว่าน้ำจะลด จึงได้มีการร่วมกันทำกิจกรรม **“การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชน”** มีการลองผิดลองถูก ไปศึกษางานจนมีความสามารถรับมือกับน้ำท่วมได้ระดับหนึ่ง และมีศักยภาพพอที่จะไปช่วยเหลือชุมชนผู้ประสบภัยในที่ต่างๆ เช่น การช่วยเหลือผู้ประสบภัยน้ำท่วมใหญ่ที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2554 เป็นต้น

การเคลื่อนขบวนประการหนึ่งที่น่าสนใจคือ การเชื่อมโยงกับพี่น้องคนทุกซ์อื่นๆ ในชนบท เช่น กรณีเขื่อนปากมูลและพี่น้องชนบทที่มีปัญหาความไม่มั่นคงเรื่องที่อยู่อาศัยเช่นกัน ทำให้มีเพื่อนมีมิตรมากขึ้น เป็นการสร้างเครือข่ายการแก้ปัญหาที่มีพลัง แล้วนำปัญหาเหล่านี้ไปต่อสู้เชิงนโยบายร่วมกับเครือข่ายอื่นๆ ทั่วประเทศในนาม **“เครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง”** หรือ **“คปสม.”** และขบวนประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม หรือ Pmove โดยเฉพาะอย่างยิ่งนโยบายสิทธิการถือครองที่ดินแบบแปลงรวม หรือ **“โฉนดชุมชน”**

ชุมชนเกตุแก้วเข็นรถซุกบุกท่าเลทอง

ยายโอง ยายทองมา ยายลาว ยายนวย พ่อใหญ่เล็ก ยายดำ ตาสุพรรณ ฯลฯ พ่อใหญ่ แม่ใหญ่ เหล่านี้ มีช่วงอายุราว 70-85 ปี ทุกคนมีถิ่นฐานบ้านเกิดเดิมในชนบทที่ไกลจากตัวจังหวัดนับร้อย กิโลเมตร ถิ่นชนบทที่ลี้มเหลวในภาคการเกษตรอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 ทำให้พวกเขาอพยพเข้ามาขายแรงงานในเมืองอุบลราชธานี เมืองซึ่งได้รับการตั้งเป้าจากรัฐบาลทุกยุคให้เป็นหัวเมืองชายแดนที่เจริญมั่งคั่ง เป็นเขตเศรษฐกิจเฉพาะที่เชื่อมต่อกับจีน พม่า ไทย ลาว และเวียดนาม แต่พวกเขายากจนและต้องขายแรงงาน ปั่นสามล้อ หาบของขาย ทำงานบริการทุกชนิดตามสถานเริงรมย์ โดยมีแหล่งที่อยู่อาศัยที่เสื่อมโทรมพอเป็นที่ซุกหัวนอน มีอาหารถูกๆ อาชีพทุกชนิดที่เอาแรงกายเข้าแลกและทำให้ย่ำแย่เป็นเดือนๆ จนกว่าจะย่างเข้าสู่ฤดูกาลทำนาอีกครั้ง ซึ่งจะเป็นเวลาที่พวกเขาได้มีลมหายใจใหม่ในบรรยากาศท้องทุ่ง ทำนา เกี่ยวข้าว ก่อนจะแบกข้าวเข้าเมืองเป็นเสบียงเพื่อขายแรงงานต่อไป และเมื่อชนบทลี้มเหลวโดยสมบูรณ์ พวกเขาจึงเลือกปักหลักในเมืองอย่างถาวร โดยใช้ประสบการณ์ที่ซำซองเอาตัวรอดที่ผ่านมา

ช่วงปี พ.ศ. 2526 รัฐบาลพัฒนาเมืองอุบลราชธานีใหม่ หลังไฟไหม้ใหญ่ย่านเมืองเก่า วังสัจเป็น ส่วนหนึ่งและนำมาไปสู่การเกิดแผนรื้อย้ายที่อยู่อาศัยย่านนั้นทั้งหมด โดยมีนักธุรกิจอยู่เบื้องหลัง โดยแผนดังกล่าว ชุมชนถูกไล่รื้อ คนจำนวนมากไร้ที่อยู่อาศัย มีกลุ่มหนึ่งราว 20 ครอบครัว ชำแม่น้ำมูลจากฝั่งเมืองวังสัจเดิม เข้าสู่พื้นที่รกร้าง น้ำท่วมซ้ำซากของริมฝั่งมูล ฝั่งอำเภวารินชำราบ ริมถนนสายอุบล-ศรีสะเกษ และปักหลักตั้งชุมชนจากเศษวัสดุเก่าที่ขนติตมื่อมาจากวังสัจ จึงเกิดชุมชนสลัมขึ้น สมทบกับชุมชนดั้งเดิมที่ตั้งอยู่ก่อนแล้วคือ ชุมชนหาดสวนยา หาดสวนสุข คุยาง

ชุมชนใหม่ยังไม่ทันมีชื่อ เพียงอยู่อาศัยได้ 1-2 ปี ก็มีเจ้าของมาแสดงตัวและไล่รื้อ พวกเขาต้องย้ายที่อยู่อีกครั้ง ห่างจากที่เดิมราว 300 เมตร แต่ยั้งยึดทำเลริมถนนใหญ่ แต่เพียง 1 ปี ก็มีผู้มาแสดงตัวเป็น เจ้าของแจ้งให้พวกเขาย้ายอีก และในครั้งนี่พวกเขาค้นพบที่ใหม่ที่อยู่ห่างจากถนนใหญ่ ประมาณ 300 เมตร ในสภาพพุ่มไม้รกร้าง และกองดินถมสูงของนักธุรกิจใหญ่ โดยหวังว่าจะไม่ถูกไล่รื้ออีก เพราะดูเหมือนว่าจะเป็นพื้นที่ไม่มีความสำคัญใดๆ จึงร่วมกันลงมือสร้างเรือนจากขยะโรงงาน ที่มาเททิ้งไว้บริเวณนั้น และเรียกว่า “ชุมชนเศษแก้ว” ซึ่งเป็นชุมชนที่ 4 หลัง การตัดสินใจอยู่ในเมืองอย่างถาวร แม้จะมีน้ำจากน้ำมูลหลากแทบทุกปี แต่ทำเลเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำ มีกุด บึง ต่อเนื่อง จากแม่น้ำมูล ทำให้หากินทั้งผัก ทั้งปลา หอย ปู ในพื้นที่ลุ่มน้ำ เสมือนมีตู้เย็นหรือครัวธรรมชาติอยู่หน้าบ้าน วันไหนขายแรงงานไม่ได้หรือได้น้อย เขายังมีอาหารจากธรรมชาติให้หาอยู่หากินพอประทังชีวิตอยู่ได้ แต่ก็ไม่ทำให้มีคุณภาพชีวิตดีขึ้นได้แต่อย่างใด

นักพัฒนาที่ลงพื้นที่ทำงานพัฒนาชุมชนแออัดในจังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้โครงการเมืองน่าอยู่ได้ ทำการสำรวจข้อมูลชุมชนแออัดในจังหวัดอุบลราชธานี พบแนวโน้มการไล่รื้อ เพราะเศรษฐกิจโดยรวมดีขึ้น รัฐบาลทุ่มทุนการพัฒนา เริ่มมีคนเข้ามาแสดงตัวเป็นเจ้าของที่ดินย่านชุมชนเศษแก้วนี้อีกครั้ง ทั้งเอกชน

นักธุรกิจและหน่วยงานรัฐ ซึ่งเป็นสัญญาณการไล่รื้อดังที่ชาวบ้านเผชิญมาแล้วหลายครั้ง และที่เขาเคยคิดว่า ฟุ่มไม่รกร้างแห่งนี้น่าจะอยู่ได้ หลังสำรวจพบแนวโน้มการไล่รื้อชุมชนเกตุแก้ว (เปลี่ยนชื่อจากชุมชนเศษแก้ว) จึงได้ให้ชาวบ้านทั้ง 40 ครอบครัว ในขณะนั้นรวมตัวกันแก้ไขการถูกไล่รื้อแทนการย้ายหนี

“เขาคนจนผู้บุกเบิกถากถาง แปรที่แปรทางที่รกร้างตมโฮมกันตั้งบ้าน สร้างอาชีพ สร้างหมู่บ้าน ขึ้นมา อยู่กันกับยอดผักมันแขง...เมื่อนี้บ้านเมืองเจริญขึ้น ความเจริญมาฮอดหมู่บ้านชุมชนเฮา เฮาสืออยู่ในชุมชนบ้านที่เฮาสร้างแปงมากับมือ เฮาซื่ออยู่ร่วมกันกับเมือง เฮาสือเป็นส่วนหนึ่งที่สืบล้มกับคนอื่นพัฒนาเมือง การเดินทางย้ายบ้านครั้งแล้วครั้งเล่าสิ้นสุดลง ต่อไปนี้เฮาสือเลี้ยงลูกให้ใหญ่ เฮาสือเฮ็ดบ้านให้ดี อยู่หม่องนี้อยู่กับหมู่พี่น้อง ญาติมิตรของเฮา”

จากการวิเคราะห์ปัญหาและข้อมูลที่ได้รับรู้ ที่ดินชุมชนเกตุแก้ว ปัจจุบันเป็นขององค์การบริหารส่วนจังหวัด เป็นที่ดินของรัฐ ไม่ใช่ที่ดินของเอกชน จึงมีความเป็นไปได้ที่จะเสนอแผนเพื่อปรับปรุงพัฒนาชุมชน ซึ่งอยู่มากกว่า 10 ปี ให้เป็นชุมชนพัฒนาแทนการย้ายหนีอย่างไม่มีจุดจบสิ้น

หลังจากเห็นร่วมกันให้ปักหลักอยู่ที่เดิม ก็ได้ร่วมกันทำกิจกรรมพัฒนา เริ่มจากการทำการออมทรัพย์ วันละบาท ซึ่งพัฒนาไปเป็นธนาคารประจำชุมชนคนจน โครงการคนกับล้อ คือ กลุ่มคนเข็นรถเก็บของเก่า หรือรถซูกทำโกดังรีไซเคิล ช่วยกันพัฒนาสภาพแวดล้อมชุมชน และต่อมาได้ประสานกับชุมชนอื่นๆ เช่น ชุมชนลับแล ชุมชนหาดสวนสุข ชุมชนคูยาง ชุมชนดิงาม ชุมชนครุมิตร รวมกันเป็นเครือข่ายชุมชน จัดกิจกรรมเผยแพร่ความคิดความต้องการต่อสาธารณะ ผ่านกิจกรรมการพัฒนา รวมทั้งจัดทำเอกสารเผยแพร่ให้ความรู้ด้านแรงงาน ด้านการผลิทธิแดง ก่อสร้างบ้านสู่สังคมอย่างต่อเนื่อง ทำให้ชุมชนยากจนทั้งหมดมีพื้นที่ทางสาธารณะไปในทางบวก ซึ่งมีผลอย่างมากในการได้เข้าถึงงบประมาณ จากหน่วยงานต่างๆ เช่น กองทุนการลงทุนทางสังคม กองทุนมิยาซาวา ฯลฯ

อย่างไรก็ดีการอยู่อาศัยครั้งล่าสุด เดิมต้องสร้างบ้านหลบซ่อนหลังที่ดินซึ่งเอกชนเช่าจาก อบจ. และถมที่ดินด้านหลังสูงจนมองชุมชนไม่เห็น ทำให้มีปัญหาต้องเผชิญกับน้ำท่วมและสุขภาพไม่ดี หลังจากได้พัฒนาความเข้มแข็งในหลายๆ ด้าน โครงการคนกับล้อที่มีรถซูกเป็นอุปกรณ์ทำกินได้ชื่อว่าเป็นรถซูกสีเขียว ช่วยลดขยะให้กับเมืองได้จำนวนมาก แถมยังทำให้ชาวบ้านมีรายได้ที่มั่นคง เป็นพื้นที่นาร่องในด้านสิ่งแวดล้อม ประกอบกับมีครอบครัวขยายมากขึ้นจาก 40 หลังคาเรือน เป็น 62 หลังคาเรือน จึงคิดว่าที่ดินซึ่งถมที่แล้ว เป็นของรัฐ และเอกชนกำลังจะหมดสัญญาเช่ากับ อบจ. น่าจะเป็นเป้าหมายของการอยู่อาศัยที่มั่นคง จึงชิงรุกสร้างบ้านทับที่ ก่อนที่นักลงทุนอีกกลุ่มจะขอเช่าจาก อบจ. หรือก่อนจะถูกยึดครอง

ชาวบ้านเล่าว่า ตอนเข้าไปสร้างบ้านทับที่ ต้องทำกันแบบหลบๆ ซ่อนๆ กลางวันช่วยกันนำน้ำไปรดที่ให้ชุ่มก่อน พอกลางคืนก็ออกมาขุดหลุมเพื่อลงเสา ช่วยกันเช่นนี้ จนได้มีการเสนอขอสนับสนุนการสร้างบ้านตามโครงการบ้านมั่นคง ที่ดำเนินการโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ซึ่งมีการต่อสู้กันทางความคิดอยู่มาก เพราะ พอช. จะสนับสนุนเฉพาะโครงการซึ่งที่ดินไม่มีปัญหาเท่านั้น แต่ของเกตุแก้วเรื่องที่ดินยังไม่

เรียบร้อย ยังไม่ได้เจรจากับทาง อบจ. แต่อย่างใด แต่ก็ยืนยันว่าหากเราทำตามปกติ ก็ไม่มีทางที่จะมีที่อยู่อาศัยได้ ต้องลองวิธีการใหม่ๆ บ้าง ซึ่ง พอช. ก็เห็นชอบในที่สุด เมื่อชุมชนบุกเข้าสร้างบ้านแล้วก็ทำการเจรจาขอเช่าที่ดินจาก อบจ. โดยการเสนอสิทธิความชอบธรรมเพื่อสร้างชุมชน ที่เป็นการเช่าเพียงเล็กน้อยจากที่ดินทั้งหมดหลายไร่ เพื่อสร้างชุมชนให้คนจนได้อยู่อาศัยจำนวน 62 ครอบครัว 310 คน โดยมีการเจรจาหลายรอบทุกรูปแบบ จน อบจ. มีอาจปฏิเสธ ดังนั้นชุมชนเกิดแก่ในปัจจุบันจึงเป็นชุมชนบ้านมั่นคงแห่งเดียวในเครือข่ายที่หลุดพ้นจากภาวะภัยพิบัติดินน้ำท่วมซ้ำซาก

ปัจจุบันชุมชนเกิดแก้ว มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง เช่น มีการพัฒนาและยกระดับกองทุนชุมชนร่วมกับเครือข่าย มีกองทุนสวัสดิการ ธนาการชุมชนและเป็นหนึ่งใน 35 ชุมชนแรก ที่ร่วมกับ คปสม. และ Pmove เสร็จกับรัฐบาลตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 เพื่อก้าวไปสู่การจัดการที่ดินในลักษณะสิทธิร่วมหรือโฉนดชุมชน จนล่าสุดทำให้รัฐบาลลงนามคุ้มครองพื้นที่นาร่องโฉนดชุมชน จำนวน 486 แห่งทั่วประเทศ

บทเรียนการต่อสู้ของชาวชุมชนเกิดแก้วอันยาวนาน ได้พิสูจน์ความจริงของปณิญาชุมชนแบ่งบ้านแบ่งเมืองอุบลราชธานี ได้เป็นอย่างดี

“บุ๋ยาส่างปักเส้า เอือนเหย้าอยู่ คนข่ม้าง ขางปิ่นกะปหนี”

ทุกวันนี้ ยายนวม ยายโง่ พ่อใหญ่เล็ก ตาสุพรรณ แม่ใหญ่ ทุกคนยังมีชีวิตอยู่ ไม่ต้องถูกไล่รื้อ มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แม้หลายคนจะล้มหายตายจากไป แต่การร่วมมือลงแรงกันมายาวนาน ผลสำเร็จที่ได้คือคนจนกลุ่มนี้ได้แบ่งปันทำเลทองเมืองหลังคาเรือนที่นักธุรกิจหมายปองมานาน ไปทำเป็นแผ่นดินทองของคนจนสร้างชุมชนที่มั่นคงสืบทอดถึงลูกหลานในรูปแบบโฉนดชุมชนได้ในที่สุด

โทษทรายทองพัฒนาชีวิต
กรรมสิทธิ์ร่วม

โอบถายทองพัฒนาชีวิต กรรมสิทธิ์ร่วม

ก่อเกิดเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต

ภูเก็ตได้ชื่อว่า “ไข่มุกแห่งอันดามัน” เนื่องจากมีทะเลล้อมรอบ “หาดสวยน้ำใส” เป็นจุดยุทธศาสตร์ด้านการท่องเที่ยวของไทย บริเวณฝั่งอันดามัน อีกทั้งนโยบายส่งเสริมให้จังหวัดชายฝั่งอันดามันเป็นแหล่งท่องเที่ยวระดับโลก ทำให้จังหวัดภูเก็ต มีการเติบโตอย่างก้าวกระโดด โดยการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานตามไม่ทัน

จากข้อมูลพบว่าภูเก็ตมีพลเมืองตามทะเบียนราษฎร์ เพียงประมาณ 3 แสนคนเศษ แต่มีผู้อยู่อาศัยรวมทั้งนักท่องเที่ยวที่มาอยู่กินในภูเก็ตวันละประมาณ 1 ล้านคน ทั้งๆ ที่ระบบต่างๆ สามารถรองรับได้เพียง 6 แสนคนเท่านั้น ซึ่งพบว่าผู้ที่เข้ามาอยู่ในภูเก็ต (บางส่วนมาตั้งแต่ครั้งการทำเหมืองแร่) เพราะความเจริญด้านการท่องเที่ยวมีพอๆ กับคนภูเก็ตที่อาศัยอยู่เดิม ส่วนใหญ่เข้ามาหางานทำ มาจากจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้และทั่วประเทศ โดยการเข้าไปอาศัยอยู่ในที่ดินของรัฐ เช่น

เขตป่าชายเลน ตลอดจนที่เอกชน เป็นต้น ในขณะที่เดียวกันความเจริญด้านการท่องเที่ยว ทำให้ภาคเอกชนมีการกว้านซื้อที่ดินสาธารณะ ซึ่งเคยเป็นชุมชนเมืองร้างและหมดอายุสัมปทาน การกว้านซื้อที่ดินจากชาวบ้าน ตลอดจนการกว้านซื้อที่ดิน ซึ่งคนเผ่าพื้นเมืองเคยอาศัยมาก่อน

หลังเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ มีปัญหาเรื่องความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัยของคนจน จำนวน 25 ชุมชน ครอบคลุมทั้ง 3 อำเภอ โดยเป็นชุมชนที่อยู่ในป่าชายเลน 11 ชุมชน ที่ดินเอกชน 7 ชุมชน กรมเจ้าท่า 2 ชุมชน ที่ราชพัสดุ 1 ชุมชน ที่ดินสาธารณะประโยชน์ 3 ชุมชน อบจ. 1 ชุมชน ชาวชุมชนจึงได้รวมตัวกันในนาม “เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต” ร้องเรียนต่อผู้ว่าราชการจังหวัดให้มีการแก้ปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ผู้ว่าจึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะทำงานแก้ไขปัญหาฯ ของ 3 อำเภอ รวมทั้งมีมติแก้ไขปัญหาการบุกรุกที่ดินที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าสงวน ป่าชายเลน โดยชุมชนที่ตั้งบ้านเรือนก่อนวันที่ 23 กรกฎาคม

พ.ศ. 2534 จะผ่อนผันให้ชาวบ้านอาศัยอยู่ในพื้นที่ต่อไปได้ (มติ ครม. 17 ตุลาคม พ.ศ. 2543 และ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2543) ส่วนที่อยู่อาศัยหลังจากนั้นทางจังหวัดจะทำเรื่องขอผ่อนผันขอให้พื้นที่ป่าชายเลน (ชุมชนที่เป็นสมาชิกเครือข่าย จะอยู่ในกรณีแรก) ได้รับการผ่อนผันให้อาศัยอยู่ต่อไปได้ โดยมีเงื่อนไขให้ชุมชน รวมตัวกันอย่างเข้มแข็ง มีการควบคุมกันเอง เพื่อป้องกันการบุกรุกขยายพื้นที่ โดยไม่มีที่สิ้นสุด

ก่อบนสร้างความเข้มแข็งเครือข่าย

เนื่องจากเครือข่ายฯ ตั้งอยู่ในพื้นที่ (ภูเก็ต) ซึ่งมีความเจริญแบบก้าวกระโดด มีความตื่นตัวของภาคส่วนต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคธุรกิจเอกชน ที่มีธุรกิจท่องเที่ยวเป็นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ทำให้จังหวัดภูเก็ตที่ดินมีราคาสูงและมีแนวโน้มเกิดการแย่งชิงทรัพยากรที่ดินกันอย่างรุนแรง ดังนั้นในส่วนของเครือข่าย ซึ่งสมาชิกชุมชนตั้งอยู่ในที่ดินของรัฐ มีความจำเป็นต้องการพัฒนาความเข้มแข็ง เพื่อรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว จึงได้มีการจัดกลไกการขับเคลื่อนงานในพื้นที่เป็น 4 ด้าน คือ

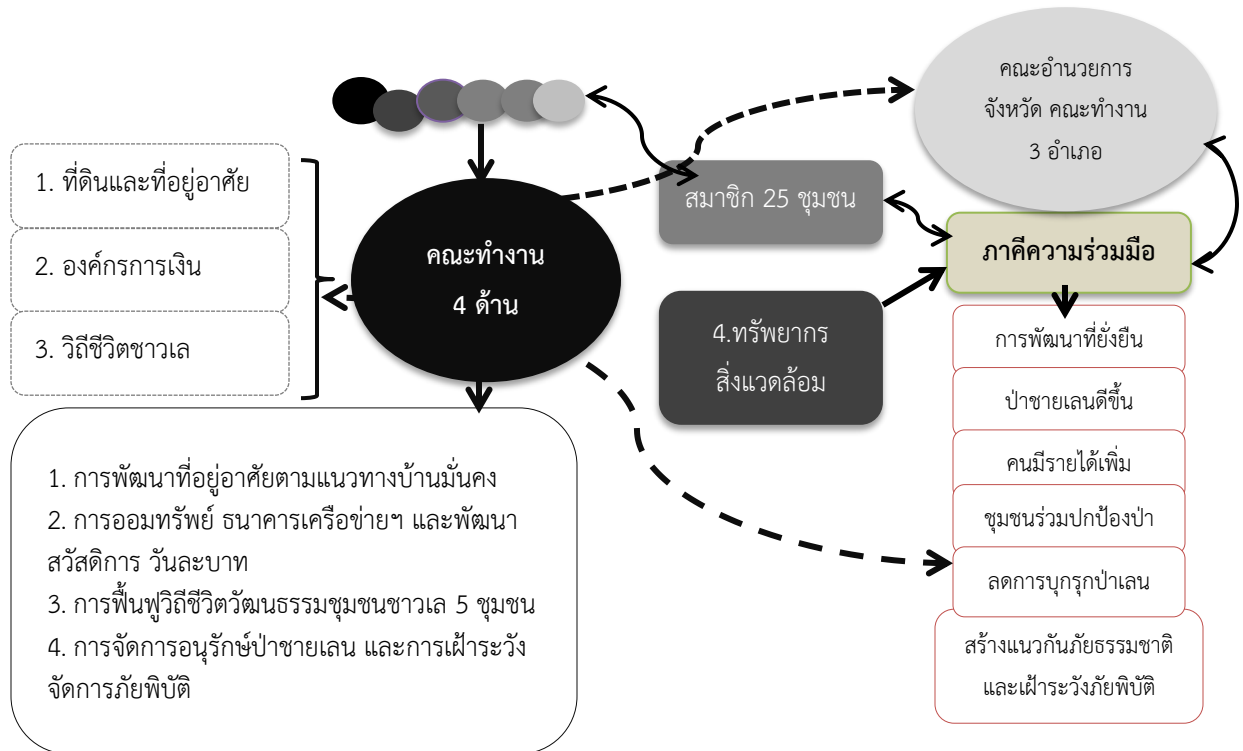
1) **งานด้านการแก้ปัญหาที่ดินและที่อยู่อาศัย** โดยมีการสำรวจข้อมูลด้านที่อยู่อาศัย เช่น ข้อมูลที่ดิน ข้อมูลครัวเรือน อาชีพ และสนับสนุนให้มีการพัฒนากลไกการบริหารจัดการระดับชุมชน เพื่อพัฒนาเข้าร่วมการแก้ปัญหาที่อยู่อาศัยตามโครงการบ้านมั่นคงที่สนับสนุนโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน หรือ พอช. ซึ่งก่อนหน้านี้มีชุมชนที่เข้าโครงการบ้านมั่นคงแล้ว 14 ชุมชน และใน พ.ศ. 2562 นี้จะพัฒนาโครงการอีกจำนวน 3 ชุมชน ซึ่งทั้ง 17 ชุมชน ได้มีการขอรังวัด ที่ดินและการออกโฉนดชุมชน โดยผ่านคณะกรรมการระดับจังหวัดแล้ว 7 ชุมชน ส่วนปัญหาเรื่องที่ดินนั้น ได้ยึดถือตามมติของจังหวัด เมื่อวันที่ 22 มีนาคม พ.ศ. 2550 ซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้น และจะยกระดับการแก้ไขระดับนโยบายร่วมกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (Pmove) โดยผ่านทางเครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง (คปสม.)

2) **งานด้านองค์กรการเงิน** ถือเป็นองค์กรพื้นฐานที่สนับสนุนให้เกิดขึ้นในทุกชุมชน เป็นเวทีที่ชุมชนได้มาพบปะพูดคุยและพัฒนาความเข้มแข็งได้อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ และยังมีเงินทุนไปใช้ในสิ่งจำเป็น เช่น เพื่อประกอบอาชีพ เงินทุนเพื่อสร้างบ้าน และยังมี การตั้งธนาคารเครือข่าย โดยกลุ่มออมทรัพย์ทุกชุมชนเป็นสมาชิก ธนาคารเครือข่ายสามารถเป็นอีกทางเลือกหนึ่ง ให้กับสมาชิกนำเงินไปแก้ปัญหาของตนเอง รวมทั้งได้มีการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการชุมชน โดยสมาชิกสมทบ และรัฐบาลสมทบผ่าน พอช. ในอัตราที่เท่ากัน รวมทั้งให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ร่วมสมทบอีกด้วย ซึ่งกองทุนสวัสดิการ มีการกำหนดระเบียบกองทุนที่เอื้อต่อสมาชิก สามารถจัดสวัสดิการให้สมาชิกได้ตั้งแต่เกิดจนตาย ตามกำลังและศักยภาพของแต่ละกองทุน

3) **งานด้านวิถีชีวิตชาวเล** โดยชาวเลในจังหวัดภูเก็ตมีทั้ง มอแกน มอแกน และอุรักลาไวย์ ที่อาศัยมาไม่น้อยกว่า 300 ปี ใน 5 ชุมชน แต่นโยบายการท่องเที่ยวทำให้มีการออกเอกสารสิทธิ์โดยมิชอบให้กับเอกชนทับที่ดินซึ่งชาวเลอาศัยอยู่ก่อน ทำให้ชาวเลไม่มีความมั่นคงในการอยู่อาศัย บางแห่ง เช่น

ชุมชนราไวย์ เกิดกรณีพิพาทกับนายทุนอย่างรุนแรง ถูกฟ้องร้อง จนเป็นคดีถึงทุกวันนี้ ซึ่งการแก้ปัญหาโดยภาพรวม ได้มีการเสนอแนวคิด “เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง” ไปสู่ระดับนโยบายหลังจากที่ได้มีการแก้ปัญหามาตามมติ ครม. 2 มิถุนายน พ.ศ. 2553 มาแล้ว 9 ปี แต่ผลยังไม่มีคืบหน้าเท่าที่ควร

4) **ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาป่าชายเลนให้ดีขึ้น ไม่บุกรุกเพิ่ม เพื่อทำให้คนมีอาชีพและรายได้จากทะเล โดยการร่วมกันปลูกป่า 1 ล้านไร่ ทั้ง 11 ชุมชน และยังเป็นการสร้างแนวกันภัยตามธรรมชาติป้องกันความรุนแรงของภัยพิบัติที่เกิดขึ้น และยังสะท้อนให้เห็นบทบาทของคนจนในการร่วมกันพัฒนาภูเก็ตอีกด้วย (ซึ่งจะได้กล่าวโดยละเอียดต่อไป)

ฟื้นฟูทรัพยากรชายฝั่ง บทพิสูจน์ความเข้มแข็งเครือข่าย

จังหวัดภูเก็ตมีลักษณะทางกายภาพพิเศษ โดยมีทะเลล้อมรอบ ซึ่งประกอบด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ คือ ป่าชายเลน ปัจจุบันมีเนื้อที่ประมาณหนึ่งหมื่นไร่ (ปี พ.ศ. 2547 มีเนื้อที่ 10,504 ไร่) โดยเป็นพื้นที่ป่าชายเลนที่อยู่ในเขตป่าสงวน 8,106 ไร่ จากข้อมูลพบว่า เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว มีเนื้อที่ป่าชายเลนประมาณ 20,000 ไร่

การที่ป่าชายเลนมีพื้นที่ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยภาพรวมเนื่องมาจากปัญหาหลัก 3 ประการ คือ 1) การขาดการวางแผนและการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดีพอ เกิดการบุกรุกเพื่อการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ มากขึ้น อาทิ การทำนาเกลือ การทำเหมืองแร่ รวมถึงการสร้างแหล่งชุมชน สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นเพราะไม่ได้ใช้กฎหมายอย่างเคร่งครัด 2) การใช้ประโยชน์จากป่าชายเลนขาดความยั่งยืน อันเนื่องมาจากการขาดการใช้

ข้อมูลพื้นฐานทางวิชาการและการจัดระบบที่ดี รวมถึงความรู้ความเข้าใจพื้นฐาน ในเรื่องป่าชายเลนยังมีน้อยนำไปสู่การบริหารจัดการที่ผิดพลาด และประการสำคัญ 3) การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนยังไม่เพียงพอ ทั้งนี้การบริหารจัดการป่าชายเลนจะประสบผลสำเร็จยั่งยืนได้จะต้องได้รับความร่วมมือของประชาชนในพื้นที่อย่างเต็มที่ ในการป้องกัน รักษา และมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ รวมถึงการใช้ทรัพยากรป่าชายเลน จะต้องมีการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับความสำคัญ การปลูก การฟื้นฟู การป้องกันและอนุรักษ์ป่าชายเลน

หลังจากภัยพิบัติสึนามิพบว่า พื้นที่ต่างๆ ที่อยู่ใกล้ทะเลได้รับความเสียหายอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นแหล่งท่องเที่ยว ที่อยู่อาศัย และเครื่องมือประมง ซึ่งจากประสบการณ์ในการรวมเป็นเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ได้ไปศึกษาเรียนรู้จากเพื่อน ด้านการฟื้นฟูชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากภัยพิบัติ จึงมีบทสรุปร่วมกันในเรื่องการรักษาฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมว่า ถ้ามีป่าชายเลนที่สมบูรณ์ จะสามารถลดผลกระทบจากคลื่นยักษ์ได้ ซึ่งเห็นเป็นประจักษ์ชุมชนที่หินลูกเดียว ท่าเรือใหม่รัชฎา และชุมชนปลากะตัก

ประการถัดมาคือ เมืองภูเก็ตกำลังเติมโต ป่าชายเลนที่เสื่อมโทรมอาจเป็นปัจจัยให้มีการบุกรุกเพื่อประโยชน์ทางธุรกิจและการอยู่อาศัยได้ ดังนั้นควรทำให้ภูเก็เกิดซึ่งล้อมรอบด้วยทะเลและมีป่าชายเลนที่

สมบูรณ์ เพื่อป้องกันภัยพิบัติ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ ที่ชุมชนสามารถจัดการท่องเที่ยวให้เป็นทางเลือกหนึ่งของการท่องเที่ยวหลักได้ ตลอดจนความสมบูรณ์ของป่าชายเลน นำมาซึ่งความสมบูรณ์ของสัตว์น้ำเป็นแหล่งรายได้ของคนจน ที่ประกอบอาชีพประมงพื้นบ้าน และเป็นแหล่งอาหารของคนภูเก็ตได้ และที่สำคัญก็คือการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จะเป็นการสร้างเวทีแห่งความร่วมมือจากทุกภาคส่วนให้หันมาปกป้องภูเก็ต จากเมืองที่เต็มไปด้วยมลพิษได้

จากเหตุผลดังกล่าวข้างต้น เครือข่ายฯ อบจ.ภูเก็ต อบต. สถาบันการศึกษาในจังหวัด สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) พมจ.ภูเก็ต มูลนิธิชุมชนไท สถาบันพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 23 กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง พัฒนาชุมชนจังหวัดและเครือข่ายสื่อในจังหวัด จึงได้ร่วมกันจัดทำโครงการปลูกป่าขึ้น โดยปลูกต่อเนื่อง 3 ปี จำนวน 1 ล้านต้น (พ.ศ. 2552 – 2554)

ในการดำเนินงานจะเริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นที่ป่าชายเลน เพื่อนำไปสู่การจัดการทำแนวเขตชุมชนและเขตการอนุรักษ์โดยนำร่องใน 10 ชุมชน และจะขยายผลอีก 20 พื้นที่ จากนั้นจะสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมปลูกป่าตามสภาพความพร้อมของแต่ละชุมชน ควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพแกนนำชุมชน มีการหนุนช่วยและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ท้ายสุดก็นำไปสู่การสรุปบทเรียนร่วมกัน โดยทุกกิจกรรมจะมีการสื่อสารผ่านสื่อต่างๆ ให้สังคมได้รับทราบอย่างต่อเนื่อง

นำร่อง “จัดการแบบกรรมสิทธิ์ร่วม” ที่ไหนทรายทอง

ชุมชนไหนทรายทอง มีประชาชนเข้ามาตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ประมาณ 48 ปีมาแล้ว (ประมาณ พ.ศ. 2510) แต่เดิมนั้นชุมชนไหนทรายทองเป็นส่วนหนึ่งของชุมเหมืองดีบุกรุกป่าชายเลน แต่เมื่อเจ้าของเหมือนหมดสัมปทานในการทำเหมือง จึงได้ประกาศขายสิทธิ์ให้แก่ประชาชนที่อพยพเข้ามาประกอบอาชีพอยู่จังหวัดภูเก็ตได้เข้ามาจับจองอยู่อาศัย เมื่อประชาชนทราบข่าวการจับจองกรรมสิทธิ์ที่ดิน ก็ชักชวนญาติพี่น้องคนรู้จักที่ยังไม่มีที่อยู่อาศัย ให้เข้ามาจับจองที่ดินเอาไว้ ในลักษณะของการซื้อตำแหน่งพื้นที่และจดจำกันเองว่าส่วนไหนเป็นของใคร (โดยเครือญาติ คนสนิทก็จะอยู่ในพื้นที่ติดกัน หรือใกล้เคียงกัน) และชำระเงินแก่ผู้จัดการเหมือง (ในราคาตารางวาละ 1 บาท) โดยไม่มีการออกเอกสารในการเป็นเจ้าของสิทธิ์ที่ดินจากหน่วยงานราชการแต่อย่างใด จวบจนถึงปัจจุบัน รวมทั้งยังถือว่าพื้นที่ในชุมชนแห่งนี้ (ชุมชนอื่นใกล้เคียงเป็นพื้นที่บุกรุกป่าสงวนแห่งชาติป่าชายเลน) ทำให้ไม่สามารถพัฒนาพื้นที่ให้มีความเจริญ หรือมีประโยชน์แก่ประชาชนในพื้นที่ชุมชนแห่งนี้มากนัก

ในระยะแรกเริ่มนั้น มีผู้บุกรุกเข้ามาอาศัยอยู่ในชุมชนนี้เพียงไม่กี่หลังคาเรือน ปลูกบ้านในลักษณะของบ้านไม้ชั้นเดียวอยู่กลางป่า ไม่มีไฟฟ้า ประปา หรือถนน มีเพียงทางเดินลัดเลาะผ่านสวนยางพาราและป่าสงวนแห่งชาติเขาโต๊ะแซะ แต่เมื่อประชาชนที่เคยมาจับจองที่ดินย้ายเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นเกือบ 20 หลังคาเรือน ชาวบ้านก็รวมตัวกันเช่าเครื่องปั่นไฟฟ้า (ติดมิเตอร์จากการไฟฟ้าอย่างถูกต้องตามกฎหมายเพียงมิเตอร์เดียว แล้วพ่วงไฟใช้ต่อๆ กัน โดยบ้านแต่ละหลังจะมีมิเตอร์วัดจำนวนไฟฟ้าที่ใช้ แล้วไปชำระเงิน

แก่เจ้าของบ้านที่ติดตั้งไฟฟ้าในอัตราที่สูงกว่าปกติ) จนกระทั่งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2520 นักการเมืองท้องถิ่น (อัญชลี วานิชเทพบุตร) ได้ดำเนินการขอไฟฟ้าเข้ามายังชุมชนแห่งนี้ สำหรับการทำถนนนั้น ชาวบ้านในชุมชนช่วยกันบุกเบิกทางพงหญ้ารกร้าง ทำถนนดินออกสู่ถนนศรีสุทศน์ ดังเช่นในปัจจุบัน ส่วนน้ำประปานั้น เนื่องมาจากพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ที่ทรงมีพระราชดำริให้ต่อท่อประปาไปยังชุมชนชาวไทยใหม่ บ้านแหลมตึกเกาะลิหะห์ และจะต้องวางท่อผ่านชุมชนโนนทรายทองแห่งนี้ ทำให้ชาวชุมชนโนนทรายทองมีน้ำประปาใช้ด้วย

สำหรับชื่อชุมชนโนนทรายทองนั้น มาจากกองทรายขนาดใหญ่ที่มีอยู่ในชุมชนอันเกิดจากการฉีดยาฆ่าหญ้าดินหาแร่ ดังนั้นชาวบ้านแถบนี้จึงรู้จักพื้นที่บริเวณนี้ว่าเป็น “โนนทราย” กระทั่งนวนิยายเรื่อง “บ้านทรายทอง” เป็นที่รู้จักและโด่งดังมาก บุคคลภายนอกจึงเรียกล้อเล่นว่าเป็น “โนนทรายทอง” จนเป็นที่ติดปากและเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันว่า “ชุมชนโนนทรายทอง”

ปัจจุบันชุมชนโนนทรายทอง เทศบาลตำบลรัชฎา มี 273 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 1,200 คน การที่ประชากรเข้ามาอาศัยอยู่หนาแน่น ทำให้ชาวบ้านบางส่วน ตังบ้านเรือนอยู่ริมคลองและป่าชายเลน ปัจจุบันได้มีการกันเขตชุมชนและเขตป่าชายเลนอย่างชัดเจน เพื่อไม่ให้ชาวบ้านรุกล้ำพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น ตามที่ได้มีข้อตกลงร่วมกับจังหวัดและสถานีทรัพยากรป่าชายเลนที่ 23 สภาพบ้านส่วนใหญ่เป็นไม้กิ่งสักกะสีสภาพไม่มั่นคง รวมทั้งทางสัญจรในชุมชนก็ทำกันขึ้นเอง ไม่มั่นคงและไม่มีความปลอดภัย

ปัจจุบันสภาพบ้านเปลี่ยนเป็นบ้านปูน ปูกระเบื้องให้สวยงามและทันสมัย และยังมีการสร้างบ้านห้องแถวให้เช่า ทำให้มีคนต่างถิ่นเข้ามาอยู่อาศัยในชุมชนมากขึ้น ซึ่งต่างจากในอดีตที่คนในชุมชนจะรู้จักกันทั้งหมด

เข้าร่วมเครือข่ายสู้กับคนจนภูเก็ต

เหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ ชุมชนโหนดทรายทองได้รับผลกระทบไม่มากทั้งๆ ที่ตั้งอยู่ใกล้กับทะเล เพราะมีป่าชายเลนจำนวนมากที่ชะลอความเร็วของคลื่นที่ซัดเข้าชุมชน ทำให้ไม่มีผู้เสียชีวิตแต่มีทรัพย์สินบางอย่างเสียหาย เช่น เรือเกยตื้นหลายลำ กระชังเลี้ยงปลาได้รับความเสียหาย แต่ผลกระทบมาหลังจากที่คลื่นยักษ์พัดผ่านไป นั่นก็คือ ความไม่มั่นคงในที่อยู่อาศัย เหมือนกับชุมชนส่วนใหญ่ริมฝั่งอันดามัน เนื่องจากอาศัยอยู่ในที่ดินรัฐหรือไม่ก็ถูกกล่าวหาว่า พวกเขอาศัยอยู่บนที่ดินที่มีเอกสารสิทธิ์ของเอกชน

ชุมชนโหนดทรายทอง ซึ่งอาศัยอยู่ในป่าชายเลน จึงหนีไม่พ้นที่จะได้รับผลกระทบนี้ด้วย จนนำไปสู่การรวมตัวเป็น “เครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต” เพื่อเรียกร้องความเป็นธรรมกับผู้ว่าราชการจังหวัดภูเก็ต จนได้รับการผ่อนปรนตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 22 สิงหาคม และ 17 ตุลาคม พ.ศ. 2543 เนื่องจากอยู่มาก่อนวันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ. 2534 ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

พัฒนาความเข้มแข็ง...ร่วมแก้ปัญหาพัฒนาภูเก็ต

ภายหลังการเข้าร่วมต่อสู้กับเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต และร่วมเรียกร้องการแก้ปัญหาที่ดินไปได้ระดับหนึ่งดังกล่าวข้างต้น แต่ทว่าปัญหายังไม่ยุติ เครือข่ายจึงส่งเสริมให้ชุมชนโหนดทรายทองได้พัฒนาความเข้มแข็งในทุกๆ ด้าน โดยมีการจัดกลไกการทำงาน ประกอบด้วย 3 ด้านหลักคือ คณะกรรมการในชุมชน ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบการพัฒนาชุมชนทั้งระบบ มีตัวแทนจากแต่ละซอยเข้าร่วมเป็นคณะทำงาน นอกจากนี้ยังมีคณะทำงานแต่ละประเด็นงานสำคัญ ได้แก่ คณะกรรมการบ้านมั่นคง และคณะกรรมการกลุ่มออมทรัพย์ โดยได้มีการออกกฎระเบียบชุมชนไว้เป็นแนวทางปฏิบัติ ดังนี้

1. ห้ามบุกรุกพื้นที่ที่มีแนวกันชัดเจน
2. พื้นที่ที่มีอยู่แล้ว ห้ามซื้อขาย ให้สืบทอดต่อแก่ลูกหลานหรือพี่น้องเท่านั้น
3. ช่วยกันตรวจสอบนายทุน
4. ช่วยกันดูแลพื้นที่ป่าหรือพื้นที่ว่างเปล่าไม่ให้เกิดการบุกรุก
5. ปลูกลำไยเพิ่มเติมในพื้นที่ป่าชายเลน
6. ช่วยกันดูแลพื้นที่ป่าชายเลนที่ปลูกต้นกล้าไว้แล้ว
7. ช่วยกันอนุรักษ์ผืนป่าชายเลนและอนุบาลพันธุ์สัตว์น้ำ เช่น กุ้ง หอย ปู ปลา
8. ห้ามทิ้งขยะมูลฝอยลงสู่ทะเลและป่าชายเลน ให้ทิ้งในที่รองรับเท่านั้น
9. ช่วยกันรักษาความสะอาดภายในชุมชน

ร่วมปลูกป่าพัฒนาอาชีพภูเก็ต

ทะเลเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญที่สุดของชาวบ้านชุมชนโนนทรายทอง เนื่องจากล้อมรอบด้วยป่าชายเลนที่อุดมสมบูรณ์สิ่งมีชีวิตต่างๆ อาศัยอยู่ เช่น ปู ก้ามดาบ ปูแมงมุม ปูเสฉวน ปลาตีน ปูดำ เป็นต้น ทำให้ชาวโนนทรายทองมีอาชีพทำการประมงที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านจำนวนมากจากการจับปู จับปลามาขาย อีกทั้งทะเลยังเป็นทุนทางธรรมชาติที่มีคุณค่าและยังให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านทุกคนรุ่นสู่รุ่น

การประมงของชาวชุมชนโนนทรายทอง จะเป็นการทำประมงพื้นบ้าน หรือ “ประมงวันเดียว” หรือทำประมงบริเวณชายฝั่ง หากินตามฤดูกาล ใช้อุปกรณ์ประมงแบบง่ายๆ ที่ทำมาจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ทำลายระบบนิเวศน์ เช่น การวางไซปู อวน กุ้ง เป็นต้น ทุกชีวิตฝากความหวังไว้ที่เรือลำเล็กๆ กับเครื่องมือประมงที่ทำขึ้นเอง จำนวนสัตว์น้ำที่จับได้แต่ละวัน คือ ความเป็นอยู่ของทุกชีวิตในครอบครัว ดังนั้นพื้นที่สาธารณะป่าชายเลน จึงเป็นที่รักและหวงแหน เพราะชายฝั่งและป่าชายเลนคือ อนาคตของพวกเขา

ดังนั้นเมื่อเครือข่ายสิทธิคนจนพัฒนาภูเก็ต ร่วมกับภาคีพัฒนาต่างๆ ร่วมกันปลูกป่าชายเลน ชุมชนโนนทรายทอง จึงเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่เข้าร่วม ทำการปลูกป่าชายเลนอย่างเอาการเอางาน โดยปลูกครั้งแรกประมาณ 25,000 ต้น ในพื้นที่ 50 ไร่ และได้ช่วยกันดูแลพื้นที่ป่าชายเลน ทั้งที่ปลูกขึ้นใหม่และที่อยู่เดิม ซึ่งพื้นที่ป่าทั้งหมดได้รับการกันแนวเขตระหว่างป่ากับชุมชนอย่างชัดเจน

ดังนั้นการปลูกป่าชายเลน จึงมิได้หมายความว่าปลูกป่าเท่านั้น แต่มีความหมายถึงชีวิตมีรายได้เลี้ยงครอบครัว การรักษาป่า ทั้งการปลูก การเฝ้าระวังไม่ให้มีการบุกรุกเพิ่มเติม ยังทำให้พวกเขาสามารถอยู่อาศัยต่อไปได้ ตามวิถีคนพึ่งพาอยู่กับป่า และป่ายังเป็นเกราะป้องกันภัยทางทะเลที่อาจเกิดขึ้นได้อีกด้วย

ก้าวสู่โครงการบ้านมั่นคง

ดังได้กล่าวไปแล้วข้างต้นว่า สภาพการอยู่อาศัยของชุมชน ไม่มีความมั่นคง ในขณะที่สถานะเรื่องที่ดินก็อยู่ในลักษณะผ่อนปรนให้มีการอยู่อาศัยต่อไปได้ โดยมีการกันเขตแนวระหว่างชุมชนกับป่าชายเลนให้ชัดเจน เพื่อจะไม่มีการบุกรุกเพิ่มเติม

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคง จึงได้เสนอโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตามโครงการบ้านมั่นคง ต่อสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (พอช.) ในลักษณะปรับปรุงอยู่ในที่ดินเดิมรูปแบบกรรมสิทธิ์ร่วม ในเนื้อที่ 101 ไร่เศษ โดยจัดแปลงที่อยู่อาศัย จำนวน 304 แปลง และมีพื้นที่ส่วนกลาง เช่น ถนน บ่อบำบัด ศูนย์ชุมชน สนามเด็กเล่น ป่าชุมชน จำนวน 5 แปลง เนื้อที่กว่า 8 ไร่

กระบวนการสู่บ้านมั่นคงนั้น เนื่องจากชุมชนมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2548 มีเงินออมกว่า 4 แสนบาท เป็นสมาชิกกองทุนสวัสดิการชุมชน ตลอดจนมีการบริหารจัดการชุมชนที่เข้มแข็งดังกล่าวแล้ว จึงทำให้การพัฒนาโครงการบ้านมั่นคงสามารถดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยได้รับงบประมาณ ดำเนินการในปี 2554 จำนวน 14.125 ล้านบาท นำไปดำเนินงาน 3 เรื่อง คือ พัฒนาระบบสาธารณูปโภค การปรับปรุงชุมชน ได้แก่ ระบบไฟฟ้า ประปา ถนนภายในชุมชน สะพานทางเดินภายในหมู่บ้าน ระบบระบายน้ำ ระบบบำบัด ในครัวเรือน และงบอุดหนุนการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยดำเนินงานภายใต้หลักการบ้านมั่นคงที่ว่า เป็นการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ชุมชนเป็นหลัก เป็นคนคิดคนทำ วางระบบการบริหารจัดการเอง หน่วยงานเป็นเพียงผู้สนับสนุน

ในการดำเนินงานบ้านมั่นคง มิใช่ทำเฉพาะชุมชนของตนเองเท่านั้น แต่ต้องพัฒนาให้เกิดการแก้ปัญหาทั้งหมด โดยการทำให้เกิดกลไกเมือง เพื่อยกระดับชุมชนคนจนทั้งเมืองให้มีที่อยู่อาศัยอย่างมั่นคง โดยการสร้างพื้นที่รูปธรรมที่ชุมชนจัดการเอง ในการเรียนรู้และขยายผลสร้างการยอมรับ ความร่วมมือจากภาคีพัฒนาต่างๆ เพื่อเกิดพลังร่วมในการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดทั้งเมือง

ก้าวสู่นโยบายสิทธิร่วมหรือโฉนดชุมชน

เพื่อเป็นการเคลื่อนนโยบายการแก้ไขปัญหาที่ดิน ในรูปแบบสิทธิร่วมหรือโฉนดชุมชนให้เป็นจริง เครือข่ายชุมชนที่ทำงานเรื่องการแก้ปัญหาที่ดิน จึงได้ร่วมกันสร้างพื้นที่รูปธรรมขึ้นทั่วประเทศ ซึ่งชุมชน โหนดทรายทองก็เป็นหนึ่งในนั้น

โฉนดชุมชนเป็นการดำเนินงานตามนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงต่อรัฐสภา และเป็นการตอบสนอง ถึงข้อเรียกร้องของประชาชนและองค์กรพัฒนาภาคเอกชน ในการแก้ไขปัญหาการถือครองที่ดินและบุกรุก ที่ดินของรัฐผ่านโครงการโฉนดชุมชน ซึ่งได้ผ่านการศึกษาทางวิชาการและทดลองใช้มาในระดับหนึ่ง และ ได้ผลสำเร็จบางส่วน แต่ทั้งนี้การดำเนินงานดังกล่าวติดขัดด้วยปัญหาสำคัญ กล่าวคือ ปัจจุบันยังไม่มี กฎเกณฑ์ทางกฎหมายออกมารองรับโดยเฉพาะ จึงก่อให้เกิดความไม่มั่นคงในการดำเนินงาน และขาด องค์กรกลางที่เป็นเจ้าภาพ ตลอดจนขาดการกำหนดหลักเกณฑ์ วิธีการที่ชัดเจนในการดำเนินงานสำหรับ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง หลักการที่สำคัญของโฉนดชุมชน คือ

- 1) ทุกคนสามารถเป็นเจ้าของร่วมกันทั้งหมด
- 2) ที่ดินนั้นเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน
- 3) ห้ามทำการขายที่ดินแก่บุคคลภายนอกชุมชน
- 4) สมาชิกทุกคนต้องใช้ประโยชน์ในที่ดิน อย่างต่อเนื่องไม่ปล่อยให้ทิ้งร้างว่างเปล่า
- 5) สามารถทำการขายเปลี่ยนมือที่ดินให้แก่คนในกลุ่มได้โดยไม่ต้องผ่านคณะกรรมการ

โฉนดชุมชนไม่เพียงแต่จะทำหน้าที่ ในการรักษาที่ดินไว้สำหรับชุมชนเท่านั้น แต่ยังสามารถใช้เป็น เอกสารในการจำนองกู้ยืมเงิน เพื่อใช้ประโยชน์ในทางเกษตรและครัวเรือนได้อีกด้วย โดยจะใช้กู้ยืมจาก กองทุนออมทรัพย์ที่จัดตั้งขึ้นภายในกลุ่มปฏิรูปที่ดินของแต่ละชุมชน เป็นการแก้ปัญหการจำนองที่ดินกับ สถาบันการเงินภายนอกที่มีความเสี่ยงต่อการสูญเสียที่ดินของเกษตรกรรายย่อยและชุมชน

รัฐบาลชุดนี้ได้ประกาศในที่ต่างๆ ว่า สนับสนุนเรื่องนี้อย่างเต็มกำลัง แต่ปัญหาใหญ่คือ ที่ดิน สาธารณะของประเทศไทยนั้นมีหน่วยงานที่เป็นเจ้าของหรือเป็นผู้ดูแลมากกว่า 1 หน่วยงาน นายกรัฐมนตรี จึงเชิญรัฐมนตรีและหัวหน้าหน่วยงานราชการระดับสูงทั่วประเทศมา “ติวเข้ม” เพื่อให้สนับสนุน ดำเนินการ และให้ความร่วมมือในการดำเนินการเรื่องนี้อย่างเต็มกำลัง เพราะเป็นการแก้ปัญหาข้อพิพาทเรื่องที่ดิน ระหว่างหน่วยงานของรัฐกับชุมชนอย่างยั่งยืน พร้อมย้ำหนักแน่นว่า **“นี่คือนโยบายของรัฐบาลที่หน่วยงานของรัฐต้องปฏิบัติ”**

แต่ดูเหมือนว่า แม้แต่นโยบายของรัฐบาลที่ตอกย้ำโดยนายกรัฐมนตรี ก็ไม่อาจทำให้งานมีความ คืบหน้าได้ ทางออกเดียวก็คือ หลักการโฉนดชุมชนจะต้องมีกฎหมายจำเพาะออกมาเป็นข้อกำหนดในการ ดำเนินงานนั่นเอง

น้ำฟาง

ชุมชนที่สามารถรักษาป่า
ได้มากถึง 2.6 แสนไร่

และยังมีเป้าหมายเพิ่มพื้นที่
สีเขียวอีกกว่า 4.8 พันไร่

น้ำฟางโมเดล

บทพิสูจน์ความยั่งยืนจากมือประชาชน

น้ำฟาง
โมเดล

บทพิสูจน์ความยั่งยืน
จากมือประชาชน

“น้ำพาง โมเดล” ความยั่งยืนจากมือประชาชน

ตัวตนคนน้ำพาง

ตำบลน้ำพาง พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงชันและเป็นพื้นที่เขตป่าสงวนแห่งชาติ เป็นแหล่งกำเนิดต้นแม่น้ำว่าและน้ำพาง ไหลผ่านชุมชน ก่อนที่จะไหลบรรจบลงสู่แม่น้ำน่าน ส่วนใหญ่เป็นที่ป่าสลับกับพื้นที่ทำการเกษตรและที่อยู่อาศัย ซึ่งพื้นที่ทำกินของคนในชุมชนมีหลายลักษณะ ทั้งเป็นที่ราบลุ่มและที่ลาดชัน โดยใช้ปลูกข้าวและปลูกพืชไร่ ภายหลังยุคการส่งเสริมปลูกข้าวโพด พื้นที่ลาดชันจึงเปลี่ยนเป็นพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์มากขึ้น

ตำบลน้ำพาง มีพื้นที่สองแสนแปดหมื่นกว่าไร่ ส่วนใหญ่เป็นป่าธรรมชาติและป่าชุมชน ประกอบด้วย 10 หมู่บ้าน ประชาชนห้าพันคนเศษ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพด้านการเกษตร ได้แก่ ปลูกข้าวโพด เลี้ยงสัตว์ ยางพารา พักทอง และเลี้ยงวัว ฯลฯ

ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ระบุว่า น้ำพางมีการตั้งถิ่นฐานมาไม่น้อยกว่า 800 ปี โดยมีเจ้าพญาตระกุลท้าวเชื่อนจักร ซึ่งมีเชื้อสายพม่า อพยพมาจากเมืองนครปิง (นครพิงค์) เชียงใหม่ มาตั้งถิ่นฐานชุมชนเนื่องจากบริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ต่อมาในปี พ.ศ. 2511 มีชนเผ่าจากลาวอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนบริเวณริมแม่น้ำว่า ประมาณ 65 ครอบครัว จนกระทั่ง พ.ศ. 2514 -2518 ให้มีสมาชิกพรรคคอมมิวนิสต์ เข้าไปอาศัยอยู่บริเวณภูเขาสูงระหว่างพรมแดนไทย-ลาว จึงทำให้รัฐบาลประกาศให้ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม กลายเป็นดินแดนสี่ชมพู

พ.ศ. 2518-2519 ชาวเขาเผ่าม้งจากชายแดนลาว แขวงเมืองไซบูรี ได้อพยพหนีภัยสงคราม เข้ามาในประเทศไทยมาอาศัยอยู่บริเวณบ้านน้ำปุน น้ำลาน น้ำแะ ปักหลักอาศัยอยู่ข้างถนนประมาณ 7,000-8,000 คน จนองค์การสหประชาชาติได้จัดตั้งศูนย์อพยพขึ้นที่ศูนย์สบตวงให้กับผู้ลี้ภัยเหล่านั้น เกิดเหตุการณ์สู้รบกันอย่างดุเดือดระหว่าง จนท.ตชด.กับคอมมิวนิสต์ มีผู้ได้รับบาดเจ็บและเสียชีวิตหลายราย จนกระทั่ง พ.ศ. 2521 หน่วยงาน กรป.กลาง ร่วมกับกองทัพบกที่ 3 ได้จัดตั้งหมู่บ้านน้ำพระทัยขึ้น สร้างบ้านพักขนาด 2 ห้อง จำนวน 50 หลังคาเรือน และจัดสรรที่ดินทำกินให้ครอบครัวละ 5 ไร่ โดยคัดเลือกราษฎรที่ไม่มีที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยจากบ้านน้ำพาง และบ้านน้ำแะ และจัดตั้งหมู่บ้านอย่างเป็นทางการภายใต้ชื่อบ้านน้ำพระทัย หมู่ที่ 8 ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน เมื่อวันที่ 1 ตุลาคม 2523

พัฒนาการด้านที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ

พ.ศ. 2521-2524 มีการจัดสรรที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยให้ชาวบ้านจากการตั้งชุมชนใหม่ เป็นหมู่ที่ 8 บ้านน้ำพระทัย (ชาวบ้านมาจากบ้านน้ำพาง, บ้านน้ำแะ) โดยชาวบ้านได้รับการจัดสรรที่ดินทำกิน

ครอบครัวละ 5 ไร่ ต่อมาในปี พ.ศ. 2526 รัฐประกาศเขตป่าสงวนน้ำว่า-แม่จรมีซ้อนทับพื้นที่ตำบลน้ำพางทั้งหมด และในปี พ.ศ. 2543 ยังถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติดอยภูคา ซ้อนทับตอนใต้ของตำบล และทับซ้อนพื้นที่ทำกินของชาวบ้านตำบลน้ำพางบางส่วน จนมีข้อพิพาทในเรื่องการเพิ่มพื้นที่ป่าและการประกาศแนวเขตอุทยานเพิ่มไปเรื่อยๆ จนส่งผลกระทบต่อชาวบ้านบางส่วน

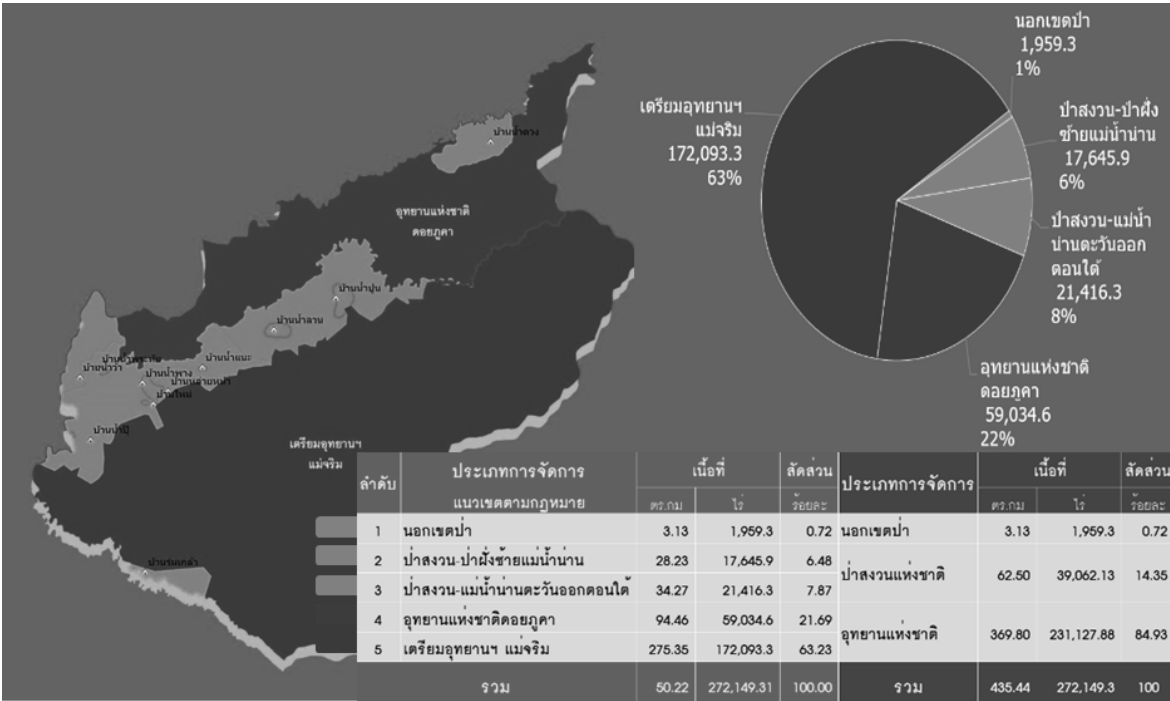
ในปี พ.ศ. 2544 ก็ถูกประกาศเป็นเขตอุทยานแห่งชาติแม่จรมี ซ้อนทับพื้นที่ทางด้านทิศเหนือของตำบล เพื่อคลุมพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านพยายามรักษาอยู่และส่งผลกระทบต่อที่ดินทำกินของหมู่บ้านร่มเกล้าและบ้านน้ำปูน

ในอดีตคนน้ำพางส่วนใหญ่ปลูกข้าว เพื่อบริโภคในชุมชน แต่ถ้าบ้านไหนมีการปลูกพืชผักสวนครัว หรือมีเนื้อ ปลา หรือหมู ก็จะมีวิถีชีวิตที่นำข้าวไปแลกเปลี่ยนสิ่งของที่ตนมีในแต่ละชุมชน หรือไม่ก็เข้าป่าเพื่อหาของป่า ล่าสัตว์เพื่อประทังชีวิต

ปี พ.ศ. 2520-2530 เริ่มมีพืชเชิงเดี่ยว คือ ข้าวโพด เข้ามาในพื้นที่โดยพ่อค้าคนกลางที่เข้ามาบอกชาวบ้านว่าข้าวโพดนั้นมีตลาดรับซื้อจำนวนมาก จนทำให้ชาวบ้านซึ่งที่เคยปลูกข้าวมาตลอด หันมาทดลองปลูกข้าวโพด โดยพื้นที่ 1 แปลง ปลูกข้าว 50% ปลูกข้าวโพด 50% ถึงแม้ช่วงนั้นข้าวโพดจะมีราคาแค่ กิโลละ 1.50 บาท ก็ทำให้ชาวบ้านมีรายได้ เป็นทางเลือกที่ชาวบ้านสนใจและใช้พื้นที่ของตนเองให้เกิดประโยชน์และมีรายได้เข้ามาใช้จ่ายในครัวเรือน ซึ่งถ้าไม่ปลูกข้าวโพดในช่วงนั้น ชาวบ้านก็ต้องเข้าไปหางานทำในเมือง และไม่ได้อยู่ในชุมชน ชาวบ้านจึงปลูกข้าวโพดถึงแม้จะเป็นรายได้แค่น้อยนิดก็ตาม จนกระทั่งมีการปลูกแพร่หลายจำนวนมากและราคาดี หน่วยงานของรัฐก็ส่งเสริมทั้งด้านเมล็ดพันธุ์ และเงินทุน มีการทำพันธสัญญากับนายทุน จึงทำให้ข้าวโพดเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับชาวบ้านจำนวนมาก

พ.ศ. 2545-2547 เริ่มมียางพาราเข้ามาในพื้นที่ โดยการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ผ่านทางองค์การบริหารส่วนตำบล มีเทคโนโลยีเข้ามา มีนโยบายส่งเสริมและแจกกล้าพันธุ์ฟรี สกย. รับซื้อ และมีการนำกล้ายางเข้ามาขายในราคาถูกเพื่อทดลองปลูกในพื้นที่ ทำให้ชาวบ้านมีทางเลือกใหม่ แต่เนื่องจากยางพาราต้องใช้เวลาในการปลูก 5 ปี กว่าจะกรีดยอดขายได้ ชาวบ้านบางส่วนยังไม่คิดที่จะใช้พื้นที่ของตนในการปลูก แต่บางส่วนก็ลองหันมาปลูกยางพาราดู จนมาถึงปัจจุบันเห็นว่ายางพารามีราคาดีกว่า ชุมชนถึงเลิกปลูกข้าวโพดหันมาเอาดีทางการปลูกยาง ประกอบกับมีการสนับสนุนส่งเสริมอย่างมากและมีตลาดรองรับไม่แพ้ข้าวโพดและยังมีหน่วยงานรัฐบาลที่กล้ารับประกันราคา จึงทำให้การปลูกยางพาราแพร่หลายแต่ก็ยังน้อยกว่าการปลูกข้าวโพด

ในอดีตชุมชนได้มีการคั้นและพื้นที่ป่าจากปัญหาน้ำแล้ง จึงทำให้ทุกหมู่บ้านได้มีการประชุมหาทางออกในการคั้นผืนป่าเพื่อรักษาต้นน้ำและให้น้ำใช้ในทุกระยะฤดูฝน แต่ละชุมชนมีมติในการคั้นพื้นที่ในชุมชนให้ชาวบ้าน ร่วมกันดูแลรักษาป่าโดยผ่านกฎระเบียบร่วมกัน จนเป็นมติให้คั้นพื้นที่เพื่ออนุรักษ์และยังใช้พื้นที่นั้นเป็นป่าใช้สอยร่วมกันในชุมชน

คนบ้านน้ำปูนได้มีการคืนพื้นที่ให้เป็นป่าต้นน้ำลุ่มน้ำปูน โดยปัจจุบันกลายเป็นป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ คนหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 7 คืนพื้นที่ทำกินบริเวณป่าต้นน้ำประปาภูเขาห้วยเอี้ย คนหมู่ที่ 9 บ้านน้ำตวงได้มีการคืนพื้นที่ปลูกป่า จำนวน 3,000 ไร่ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปตำบลน้ำพาง สามารถรักษาป่าได้มากถึง 2.6 แสนไร่ และยังมีเป้าหมายเพิ่มพื้นที่สีเขียวอีกกว่า 4,800 ไร่ ที่ผ่านมาเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่เคยใช้วิธีการผลิตแบบการเกษตรเชิงเดี่ยว และปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ เป็นรายได้หลักของชุมชน ก่อนที่จะมีนโยบายทวงคืนผืนป่า ทำให้ที่ดินเดิมนั้นผิดกฎหมายทั้งหมด เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่ถูกกำหนดให้เป็นเขตป่าสงวนฯ เขตอุทยานฯ ซ้อนทับ จึงไม่มีเอกสารสิทธิ์

จากปัญหา พัฒนาสู่แนวทางแก้ไข

ตำบลน้ำพาง เป็นพื้นที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงวิถีการเกษตรจากวิถีธรรมชาติ เริ่มมีการขยายพื้นที่เพื่อปลูกพืชเชิงเดี่ยว การเผาซังข้าวโพดกลายเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาหมอกควันในพื้นที่และเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลถึงการเพิ่มความรุนแรงให้กับปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลก พร้อมๆ กับการลดลงของพื้นที่ป่า ทำให้จังหวัดน่านเป็นหนึ่งในพื้นที่ประสบกับสภาวะปัญหาหมอกควันอย่างรุนแรง คนใน

ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาความแห้งแล้งที่ทวีความรุนแรงยิ่งขึ้น การที่อุณหภูมิเฉลี่ยสูงขึ้น สภาพอากาศแปรปรวน ส่งผลโดยตรงต่อระบบการผลิตภาคเกษตรของชุมชน

การขยายตัวของพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวที่รุนแรงตลอดช่วงกว่ายี่สิบปีที่ผ่านมาและการขยายจำนวนประชากรส่งผลโดยตรงต่อความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ ถึงแม้ชุมชนจะพยายามรักษาทรัพยากรตามวิถีความเชื่อของชาติพันธุ์ตัวเองอย่างเหนียวแน่นเพียงใด แต่ก็ยากที่จะต้านทานกับกระแสระดับโครงสร้างของเศรษฐกิจและนโยบายของประเทศตลอดระยะที่ผ่านมา ไม้ผลที่เคยปลูกไว้เพื่อบริโภคและเป็นไม้ยืนต้นให้ร่มเงาและความชุ่มชื้นเริ่มถูกแปรเปลี่ยนเป็นแปลงพืชเชิงเดี่ยว ตามกระแสการสนับสนุนของรัฐ การเริ่มสูญเสียพื้นที่ป่าของชุมชนและความหลากหลายของพืชที่ปลูก ยังส่งผลถึงการลดลงของสัตว์

บางชนิดและพืชอาหาร (ของป่า) ที่คนในชุมชนเคยได้ประโยชน์เพื่อเป็นอาหารในชีวิตประจำ เช่น นก เห็ด หนอนด่างไม้ไผ่ (รูด่วน) ยังรวมไปถึงภาวะน้ำแล้งในลำน้ำสำคัญของชุมชนที่เริ่มทวีความรุนแรงมากขึ้น ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำลดลงอย่างชัดเจน

วิธีการเกษตรเชิงเดี่ยว ยังส่งผลให้คนในชุมชนมีวิธีคิดเรื่องกำไรขาดทุนมากขึ้น ความต้องการผลผลิตให้ได้ปริมาณที่สูงทำให้มีการใช้ปุ๋ยเคมีและยาปราบศัตรูพืชเพิ่มมากขึ้น จนนำมาซึ่งปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน ปัญหาสารเคมีสะสมปนเปื้อนในดินและแหล่งน้ำ พื้นดินหลายแห่งเริ่มสูญเสียแร่ธาตุอาหารและกลายเป็นดินด้อยคุณภาพ ในบางพื้นที่ไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้เหมือนเดิมและยังเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาสุขภาพในระยะยาวกลายเป็นรายจ่ายที่สร้างปัญหาหนี้สินให้กับคนในชุมชน ปัญหาความเสื่อมโทรมของดิน การสูญเสียหน้าดิน สูญเสียพืชคลุมดิน ยังส่งผลกระทบต่อปัญหาการพังทลายของดินบนพื้นที่ลาดชันและที่สูง ปัจจุบันหลายพื้นที่ในจังหวัดน่านไม่สามารถเพาะปลูกพืชอื่นได้ เนื่องจากถูกฝนชะล้างหน้าดินไปหมดจนเหลือแต่ชั้นหิน ส่วนที่พอปลูกได้ก็ต้องใส่ปุ๋ยเพิ่ม

สถานการณ์ด้านชีวิตความเป็นอยู่ ปากท้องของคนในชุมชน ได้รับผลกระทบครั้งสำคัญอีกครั้งในยุคปัจจุบัน เมื่อรัฐบาลมีคำสั่งที่ 64/2557 และ 66/2557 ตามด้วยแผนแม่บทป่าไม้ ยุทธศาสตร์บูรณาการจัดการป่าต้นน้ำเสื่อมสภาพบนพื้นที่สูงชัน (ภูเขาหัวโล้น) ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ทำให้ชาวบ้านตำบลน้ำพางได้รับผลกระทบ เนื่องจากอุทยานแห่งชาติดอยภูคา มีเป้าหมายทวงคืนผืนป่าตำบลน้ำพาง 1,875 ไร่ และจากหน่วยป้องกันป่าไม้ (ป่าสงวน) นน. 19 จนเป็นคดีความกับชาวบ้าน จำนวน 9 ราย พื้นที่ 103 ไร่ โดยเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่สังคมกำลังมีการถกเถียงเรื่องข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ภูเขาหัวโล้น จนมีการยกเลิกการซื้อข้าวโพด ส่งผลให้ราคาข้าวโพดตกต่ำ สถานการณ์ดังกล่าวทำให้ปัญหาความยากจน ภาระหนี้สิน ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งเป็นปัญหาสำคัญของที่นี่ทวีความรุนแรงขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

ขบวนการทุกซ์ลุกขึ้นแก้ปัญหา

จากสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ดังที่กล่าวข้างต้น ประกอบกับกระแสด้านการอนุรักษ์และนโยบายด้านทรัพยากรของรัฐบาล เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้คนในชุมชนเริ่มมีความคิดถึงแนวทางการแก้ไขปัญหาด้านทรัพยากรของตัวเอง จนนำมาซึ่งการพูดคุย การประชุมในระดับหมู่บ้าน ระดับเครือข่ายตำบล ขึ้น โดยมีโจทย์ของการทำงานร่วมกัน คือ “จะอย่างไรให้ชุมชนสามารถพลิกฟื้นความหลากหลายทางชีวภาพ ลดพื้นที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่ส่งผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมและสามารถดำรงชีวิตท่ามกลางการใช้ประโยชน์ในทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืน” จึงนำมาซึ่งการใช้แนวคิดการจัดการทรัพยากรร่วมกันของหลายๆ ภาคส่วนหรือการจัดการร่วม (Co-management) โดยมีแนวทางสำคัญ คือ

1. **ยกระดับกลไกร่วม** สร้างกฎระเบียบแบบมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนกับหน่วยงานท้องถิ่น โดยเริ่มพัฒนาข้อมูลด้านทรัพยากรของชุมชน สร้างช่องทางการเข้าถึงเครื่องมือและระบบข้อมูลสารสนเทศ โดยชุมชน

2. ประสานความร่วมมือกับภาคส่วนต่างๆ ในการทบทวน จัดทำแนวเขตและจัดทำกฎระเบียบกติกาในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เช่น องค์ความรู้ที่จำเป็นต่อการปรับตัว พื้นที่จัดการป่าชุมชน ข้อมูลรายแปลงที่ดินทำกิน

3. พัฒนาสู่ข้อตกลงร่วม ให้เกิดการยอมรับขอบเขตพื้นที่โดยใช้ข้อบัญญัติท้องถิ่นรับรองกลไกเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในระดับหมู่บ้านและตำบลในการบริหารจัดการ กำหนดระเบียบการใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์ และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน

4. ยกระดับสู่การวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบยุทธศาสตร์ระดับตำบล โดยเชื่อมโยงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจในพื้นที่ การปลูกสร้างสวนป่าแบบผสมผสาน การพัฒนาระบบสิทธิและการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมกับภูมินิเวศน์วัฒนธรรม การอนุรักษ์และจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

เพื่อให้แนวคิดและยุทธศาสตร์ข้างต้นเป็นจริง จึงได้มีการร่วมกันขับเคลื่อนงานตามแผนอย่างบูรณาการ โดยเมื่อ 21 กันยายน 2558 เกิดเวทีประชาคมระดับตำบล มีผู้นำท้องที่ หน่วยงานท้องถิ่น คนในชุมชนที่ได้รับผลกระทบเข้าร่วม มีการทำความเข้าใจสถานการณ์นโยบายที่มีผลกระทบและกำหนดยุทธศาสตร์บูรณาการจัดการที่ดินและทรัพยากรอย่างยั่งยืนโดยชุมชนท้องถิ่น หรือ “**น้ำพางโมเดล**” นำไปสู่การพัฒนาตามรูปแบบบันได 9 ขั้น เพื่อให้คนอยู่กับป่าอย่างสมดุลและยั่งยืน โดยเมื่อวันที่ 12 ธันวาคม พ.ศ. 2560 ได้มีการประกาศเจตนารมณ์ที่จะเป็นต้นแบบในการผลักดันการสร้างควมยั่งยืนด้านสิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจที่เป็นธรรม

ร่วมกันประกาศเจตนารมณ์ “**คนน้ำพางกับการจัดการที่ดินและทรัพยากรโดยชุมชน**” อธิบายถึงสถานการณ์ที่ชาวบ้านตำบลน้ำพางเผชิญปัญหา และสะท้อนมุมมองของสังคม ซึ่งมีความเคลือบแคลงสงสัยจากความไม่เข้าใจในวิถีชีวิตและการทำมาหากินอยู่กับพื้นที่ดั้งเดิมของชาวบ้าน ส่งผลไปยังสังคมเมืองที่อยู่ห่างไกล โดยมีเป้าหมายสูงสุด คือ มุ่งให้ชุมชนสร้างความสามารถในการยกระดับชีวิตบนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน สิทธิชุมชน สิทธิทางเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ยึดมั่นบนหลักความเป็นธรรมของสังคม โดยบางส่วนบางตอนของเจตนารมณ์ระบุว่า

“จากนี้ไป ด้วยสองมือของประชาชน คนเล็กคนน้อยที่มีเจตจำนงอันแน่วแน่ที่จะยืนยันสิทธิอันพรากมิได้ของตนเอง โดยสมาชิกชุมชนคนน้ำพางกว่า 285 ครอบครัว กำลังพัฒนาพื้นที่กว่า 4,253 ไร่ ตามหลักการการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ของสหประชาชาติ ภายใน 5 ปี ประชาคมชนวน้ำพางมีความตั้งใจโดยสัตย์จริง ที่จะ “ลด” และ “เปลี่ยน” พื้นที่ปลูกพืชอายุสั้นทำกำไรอย่างชั่วพริบตา เพื่อสร้างพื้นที่เกษตร-เศรษฐกิจ ในชุมชนให้เป็นพื้นที่แห่งความยั่งยืน ด้วยพืชที่ตอบโจทย์เศรษฐกิจชุมชน โดยไม่ทอดทิ้งผู้ผลิตไว้เบื้องหลัง ไม่หลงลืมพื้นที่ผลิตทางการเกษตรที่ทำกำไรจากนโยบายของรัฐ ในรูปแบบของประเทศเกษตรอุตสาหกรรมและประชาชนชาวตำบลน้ำพางมุ่งมั่นที่จะเป็นพื้นที่ “ต้นแบบ” ในการสร้างเกษตรกรเข้าสู่ระบบตลาดอย่างเต็มความสามารถด้วยเกษตรกรเชิงนิเวศ และขับเคลื่อนการเพิ่มพื้นที่สีเขียวของชาติ ยึดถือเชื่อมั่นที่จะเป็นเกษตรกรที่เข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมด้วยศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ เป็นผู้กระทำในตลาดมิใช่เหยื่อ”

เปิดตัว “**น้ำพางโมเดล**” ทางรอดของคนน้ำพางและฐานทรัพยากร

วันที่ 24 ม.ค. 2561 ณ หอประชุมโรงเรียนบ้านน้ำพาง ตำบลน้ำพาง อำเภอแม่จริม จังหวัดน่าน ได้มีการจัดมหกรรม “**น้ำพางโมเดล : บทพิสูจน์ความยั่งยืนจากมือประชาชน**” ซึ่งร่วมจัดโดยชาวบ้านตำบลน้ำพาง สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ องค์การอ็อกแฟมและมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ซึ่งเป็นโครงการที่เกิดขึ้นจากการลุกขึ้นมาแสดงความรับผิดชอบของชาวบ้านตำบลน้ำพาง หลังจากที่ดินเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดตกเป็นจำเลยของสังคมไทย ภายใต้ความคิดว่า เกษตรกรจังหวัดน่านเป็นผู้ทำลายป่า ทำให้เกิดภูเขาหัวโล้น และเป็นต้นเหตุของปัญหาหมอกควัน

แนวทางสำคัญ จะเริ่มปลูกต้นไม้หนึ่งสัปดาห์ที่แสนและต้นที่ล้าน เพื่อคืนผืนป่าด้วยมือชาวบ้านที่ร่วมแรงร่วมใจกันเปลี่ยนเขาหัวโล้นให้กลายเป็นป่าอุดมสมบูรณ์ โดยมีเป้าหมาย คือ “ผืนป่าธรรมชาติที่มีอยู่ในพื้นที่ ร้อยละ 90.91 % ของพื้นที่ทั้งหมดได้รับการดูแล บริหารจัดการโดยชุมชนท้องถิ่น” เพื่อสร้างระบบนิเวศน์ป่าธรรมชาติอย่างสมดุลและยั่งยืน วางแผนและขับเคลื่อนในรูปแบบ

- 1) กองทุนบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตำบลน้ำพาง
- 2) ชุมชนร่วมกันสำรวจและกำหนดขอบเขต
- 3) จำแนกที่ดินทำกิน (นา/สวน/ไร่ข้าวโพด/ไร่ข้าว) ที่อยู่อาศัย ป่าชุมชน และป่าธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การวางแผนการบริหารจัดการพื้นที่ ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าไม้และนำไปวิเคราะห์ให้ประโยชน์ในที่ดินอย่างเหมาะสมภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน สู่ความสมดุลและยั่งยืน
- 4) ร่วมทำแผนการฟื้นฟูที่ดินในการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวมาสู่การผลิตในระบบเกษตรผสมผสานหรือวนเกษตร เพิ่มพื้นที่สีเขียวและสร้างรายได้ให้คนอยู่กับป่าอย่างสมดุลและยั่งยืน อย่างน้อยปีละ 20 % ในระยะเวลา 5 ปี มีสมาชิกเข้าร่วมโครงการจำนวน 285 ราย พื้นที่ 4,253 ไร่
- 5) การพัฒนาระดับอาชีพและรายได้ ทั้งในและนอกภาคเกษตร ให้คนในชุมชนอยู่อย่างพอเพียงและมีความสุข

ความโดดเด่นของน้ำพางโมเดล คือ การฟื้นฟูระบบนิเวศน์ที่ชาวบ้านริเริ่มจนนำไปสู่การเข้ามามีบทบาทของหลายภาคส่วน ตั้งแต่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานในพื้นที่ องค์กรพัฒนาเอกชน โดยมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ที่เข้ามาร่วมสนับสนุนการจัดการและหนุนเสริมศักยภาพของชุมชน ฝ่ายวิชาการโดยอาจารย์เดชรัตน์ สุขกำเนิด มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ที่มีบทบาทในการจัดกระบวนการทำแผนชุมชนทั้งการผลิตและเศรษฐกิจในภาพรวม องค์การอ็อกแฟมในประเทศไทย ซึ่งได้ช่วยประสานบทบาทของภาคส่วนต่างๆ ในการหนุนเสริมน้ำพางโมเดล และบริษัทเครือเจริญโภคภัณฑ์ที่สนับสนุนการรักษาทรัพยากร ส่งเสริมองค์ความรู้และคุณภาพชีวิตชุมชน โดยทั้งหมดนี้ขึ้นอยู่กับหลักการความรับผิดชอบร่วมกัน และพิสูจน์ว่าปัญหาทรัพยากรธรรมชาติต้องแก้ไขไปพร้อมกับเรื่องปากท้องของประชาชนในพื้นที่

ข้อเสนอแนะแผนงานเพื่อก้าวไปข้างหน้า

ข้อเสนอเร่งด่วนของชุมชน ได้แก่ การหยุดนโยบายการทวงคืนผืนป่า ให้มีกฎหมายรับรองการจัดการที่ดินและทรัพยากรโดยชุมชนในรูปแบบโฉนดชุมชน ให้มีการทบทวน คำสั่ง นโยบาย กฎหมาย ที่ส่งผลกระทบต่อชุมชน เช่น กฎหมายป่าไม้ , มติ 30 มิถุนายน 2541 ฯลฯ และในระยะยาวให้รัฐส่งเสริมอาชีพให้แก่ชุมชน เช่น การนำผลผลิตทางการเกษตรไปแปรรูปเพื่อเพิ่มมูลค่า การเลี้ยงสัตว์และการทำประมง เพื่อลดพื้นที่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว ให้รัฐ/องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรร่วมกับชุมชน โดยแผนงานที่จะนำไปสู่เป้าหมายระยะยาวของ “น้ำพางโมเดล” ได้แก่

1) แผนการสร้างระบบนิเวศน้ำ 90.91% ให้สมบูรณ์มากขึ้น เช่น ทำแนวกันไฟ, ฝายชะลอน้ำ, เดินสำรวจป่า ฝักระวัง, บวชป่า, สืบชะตาแม่น้ำ แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ, และมีกองทุนดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติ

2) ชุมชนสามารถกำหนดขอบเขตและจำแนกที่ดินทำกิน (นา/สวน/ไร่ข้าวโพด/ไร่ข้าว) ที่อยู่อาศัยและวางแผนการจัดการพื้นที่ที่เหมาะสมภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตจากพืชเชิงเดี่ยวไปสู่การผลิตในระบบเกษตรผสมผสานเพิ่มขึ้นอย่างน้อยปีละ 20% ใน 5 ปี มีสมาชิก 285 ราย พื้นที่ 4,253 ไร่

3) แผนการฟื้นฟูและการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ การบริหารจัดการน้ำ ในรูปแบบกองทุนหมุนเวียนสร้างพื้นที่รูปธรรมในการฟื้นฟู โดยมีการปลูกไม้ผลอย่างน้อย 25 ต่อไร่ ไม้ป่าอย่างน้อย 10 ต้นต่อไร่ โดยจะมีไม้ผลและไม้ป่าในพื้นที่อย่างน้อย 148,855 ต้น

4) สร้างระบบตรวจสอบโดยการทำบัญชีต้นไม้ตามหลักของธนาคารต้นไม้และการสร้างเรือนเพาะชำอนุบาลกล้าไม้ชุมชนละ 1 จุด

กว่าจะมี “น้ำพางโมเดล” ในวันนี้ ชุมชนต้องรู้จักตนเอง เพื่อลุกขึ้นมาแก้ไขปัญหาพร้อมกับทุกภาคส่วนอย่างมีเป้าหมายเดียวกัน ประการสำคัญคนน้ำพางได้พิสูจน์ให้สังคมเข้าใจว่า เขาเป็นผู้อยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างพึ่งพา ไม่ใช่ผู้ทำลายธรรมชาติอย่างที่สังคมเข้าใจ

คลองไทรพัฒนา
ลุกขึ้นมาเสนอโยบาย
การแก้ปัญหาที่ดิน

เมื่อคนไร้ที่ดินคลองไทรพัฒนา ลุกขึ้นมาเสนอโยกย้าย การแก้ปัญหาที่ดิน

พื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวแบบแปลงขนาดใหญ่จำนวนมาก มีพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติและสวนป่าที่รัฐให้บริษัทคนไทยและต่างประเทศเช่ามากกว่า 200,000 ไร่ เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่เช่าเกิน 200 ไร่ หมดยุคสัญญาเช่าแล้ว 60,043 ไร่ สำหรับพื้นที่สวนปาล์มมีพื้นที่ที่หมดยุคสัญญาเช่าหรือสิ้นสุดการอนุญาตให้เอกชนทำประโยชน์ในเขตป่าเสื่อมโทรมของกรมป่าไม้จำนวน 38 แปลง รวม 68,500 ไร่ และจำนวนมากอยู่ในเขต สปก.

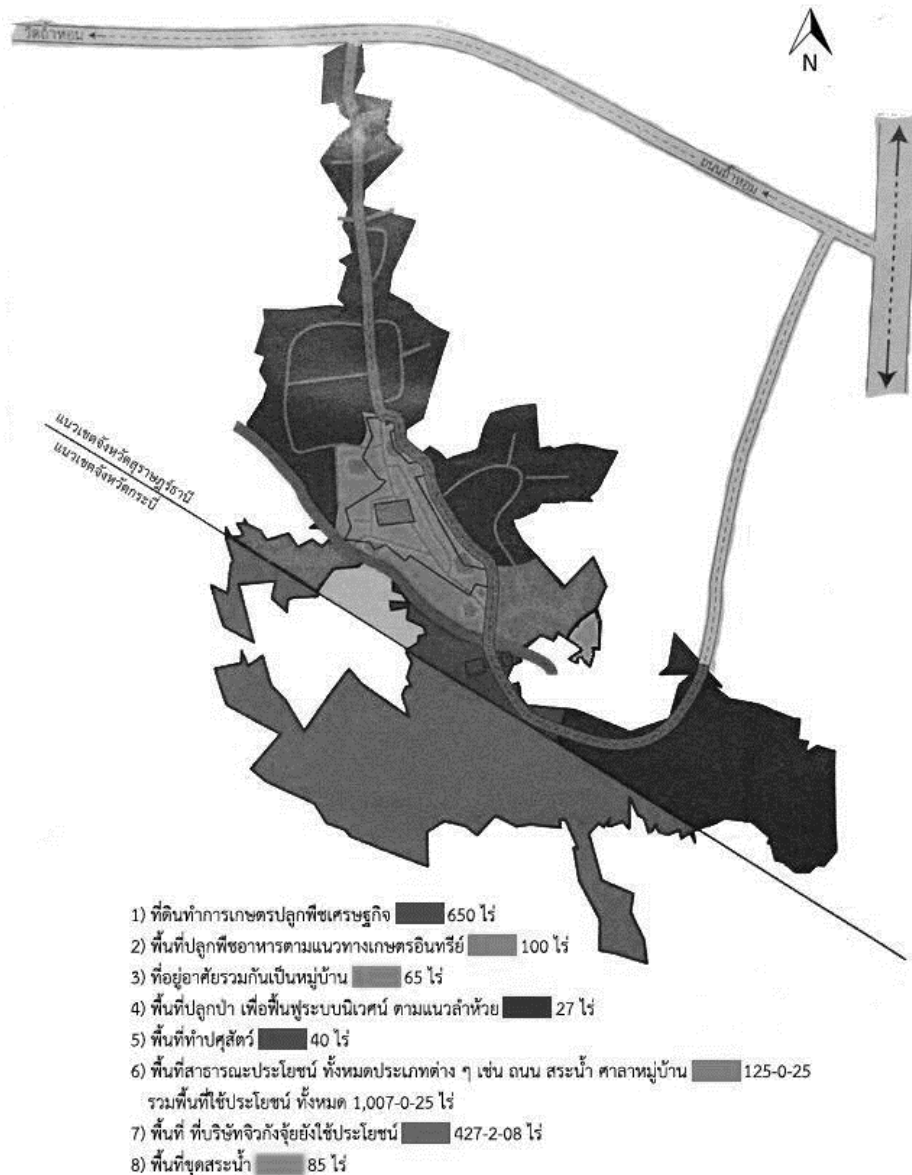
คนไร้ที่ดินทำกิน คือ ผู้สร้างขบวนการแก้ไขปัญหา

หากพิจารณาจากบริบทการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากนโยบายการพัฒนาในภาคใต้พบว่า ปัจจัยสำคัญที่กลุ่มทุนสามารถเช่าที่ดินในเขตป่าสงวนแห่งชาติ เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจปาล์มน้ำมันและยางพาราในภาคใต้ มาจากนโยบายของรัฐบาลสมัยพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ที่อนุญาตให้เอกชนสามารถเช่าที่ดิน เพื่อเข้าทำประโยชน์ในพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมของป่าสงวนแห่งชาติ มีนายทุนทั้งที่เป็นคนไทยและต่างชาติได้รับการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากที่ดินหลายแสนไร่ ขณะเดียวกันนายทุนบางรายได้ฉวยโอกาสบุกรุกที่ดินของรัฐเพื่อทำประโยชน์มากเกินไปกว่าที่ได้รับอนุญาต โดยที่ภาครัฐไม่สามารถดำเนินการตามกฎหมายกับนายทุนเหล่านั้นได้

พื้นที่ของชุมชนคลองไทรพัฒนา ตำบลไทรทอง อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ตั้งอยู่ในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม หรือ “ส.ป.ก.” ซึ่งแต่เดิมเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าบ้านหมาก-ป่าปากพัง ในอดีตเคยเป็นพื้นที่สัมปทานทำไม้ในปี พ.ศ. 2518-2523 ต่อมาช่วง พ.ศ. 2527-2528 กลุ่มทุนบริษัทจิวกังจ้วยพัฒนา จากประเทศมาเลเซีย เข้ามาบุกรุกครอบครองทำประโยชน์ปลูกสร้างสวนปาล์มน้ำมันจำนวนเนื้อที่ประมาณ 1,443 ไร่เศษ (อยู่ในเขตจังหวัดสุราษฎร์ธานี 1,007 ไร่ และที่เหลืออยู่ในเขตจังหวัดกระบี่) ต่อมา พ.ศ. 2537 มีพระราชกฤษฎีกากำหนดให้ท้องที่ อำเภอชัยบุรี จังหวัดสุราษฎร์ธานี ซึ่งมีแนวเขตแผนที่แนบท้ายพระราชกฤษฎีกาเป็นเขตปฏิรูปที่ดินตามพระราชกฤษฎีกา

จุดเริ่มต้นของขบวนการเคลื่อนไหวมวลชนคนไร้ที่ดิน เกิดจากการประสานงานระดมมวลชนในนาม “เครือข่ายปฏิรูปที่ดินเพื่อคนจนภาคใต้” เมื่อ พ.ศ. 2545 โดยชาวบ้านประมาณ 3,000 คน จากจังหวัดสุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช และกระบี่ ได้ประชุมหาแนวทางแก้ปัญหาป่าไม้และที่ดินทำกิน พร้อมเข้าชื่อแสดงความจำนงให้รัฐปฏิรูปที่ดินให้กับคนจนและจัดทำข้อเสนอต่อรัฐบาลเรียกร้องให้ยกเลิกการต่อสัญญาเช่าพื้นที่ป่าแก่นายทุนที่เช่าพื้นที่ป่า ทั้งที่หมดยุคสัญญาแล้ว และกำลังจะหมดยุคสัญญาและตรวจสอบพื้นที่ซึ่งถูกบุกรุกเพื่อนำมาจัดสรรให้กับคนจน

โครงการบริหารจัดการที่ดินในอนาคตเขต สปก. จำแนกดังต่อไปนี้
พื้นที่การใช้ประโยชน์ของชุมชนคลองไทรพัฒนา
สหกรณ์การเกษตรสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ จำกัด

จากข้อเรียกร้องในช่วงเวลาดังกล่าว นำไปสู่การชุมนุมใหญ่ของคนจน คนไร้ที่ดิน กว่า 20,000 คน ที่หน้าศาลากลางจังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2546 ถึงที่สุดทำให้นายประพัฒน์ ปัญญาชาติรักษ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในขณะนั้น ตั้งคณะทำงาน แก้ไขปัญหากรณีราษฎรชุมนุมเรียกร้องที่ดินทำกินจากรัฐบาล จนกลายมาเป็นมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2546 ให้ยุติการต่อสัญญา ในพื้นที่ซึ่งหมดอายุสัญญาไว้ก่อน ในส่วนของพื้นที่ซึ่งยังไม่หมดสัญญา แต่มีการทำผิดเงื่อนไข ให้ยกเลิกการสัมปทานและให้นำพื้นที่ทั้งสองลักษณะ มาจัดระเบียบการอนุญาตให้เข้าไปใช้ประโยชน์ โดยให้พิจารณาจัดให้ราษฎรผู้ยากไร้ ไม่มีที่ทำกินเป็นของตนเองในพื้นที่เป็นหลัก

ต่อมา พ.ศ. 2548 สำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม เป็นโจทย์ฟ้องขับไล่บริษัท จีวักจัย พัฒนาจำกัด ซึ่งเป็นคดีแพ่งหมายเลขดำที่ 616/2548 ในข้อหาบุกรุกที่ดินของรัฐ จนเมื่อ พ.ศ.2550 ศาลชั้นต้นมีคำพิพากษาคดีหมายเลขแดง 710/2550 ให้บริษัทพร้อมทั้งบริวารออกจากพื้นที่ แต่บริษัทฯ ได้ยื่นอุทธรณ์และศาลรับคำร้องอุทธรณ์ โดยในระหว่างรอการพิจารณาคดีนั้น บริษัทและบริวารขอคุ้มครองชั่วคราว จึงยังคงใช้ประโยชน์เก็บเกี่ยวผลอาสินจากที่ดินอยู่ต่อไป จนกระทั่งการพิจารณาคดีถึงที่สุด เมื่อเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 อีกประมาณ 6 เดือนต่อมาศาลฎีกาจึงนัดฟังคำพิพากษา เมื่อวันที่ 11 พฤศจิกายน พ.ศ. 2557 โดยศาลฎีกาพิพากษายืนตามศาลชั้นต้นให้บริษัทพร้อมทั้งบริวารออกจากพื้นที่ แต่จนถึงปัจจุบันยังไม่มีผลการดำเนินการบังคับคดีอย่างจริงจังในการขับไล่บริษัทและบริวารออกจากพื้นที่แต่อย่างใด

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2551 กลุ่มคนไร้ที่ดิน ได้ติดตามผลการแก้ไขปัญหากับหน่วยงานรัฐ จากที่ได้มีคณะทำงานตั้งแต่ พ.ศ. 2546 และได้ขอตรวจสอบพื้นที่ในเขต ส.ป.ก.จังหวัดสุราษฎร์ธานี เมื่อเห็นว่าบริษัทเอกชนยังเข้าไปทำผลประโยชน์อย่างผิดกฎหมาย ทั้งที่หน่วยงานรัฐได้ดำเนินการฟ้องขับไล่บริษัทเอกชนจนศาลตัดสินให้บริษัทดังกล่าวแพ้คดี ต้องรื้อถอนสิ่งก่อสร้างออกจากพื้นที่แล้วทางกลุ่มเกษตรกรประมาณ 120 ครอบครัว จึงตัดสินใจเข้าไปทำประโยชน์ในแปลงที่ดินซึ่งอยู่ในเขตปฏิรูปที่ดินของ ส.ป.ก. และเริ่มก่อรูปชุมชน ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2561 เป็นต้นมา

ในระยะเริ่มของการรวมตัวก่อตั้งชุมชนเพื่อเรียกร้องการแก้ไขปัญหา ยังถือว่าอยู่ในภาวะเริ่มเรียนรู้ ประสบการณ์ความเป็นชุมชนพอสมควร มีการบริหารจัดการแบบเน้นตัวผู้นำเดี่ยว เช่น ใครพูดเก่งมักจะได้รับการยอมรับให้เป็นผู้นำ ซึ่งต่อมาประสบความล้มเหลว ผู้นำขายตัวรับใช้กลุ่มอิทธิพล ชุมชนอ่อนแอจนแทบสลาย กลายเป็นบทเรียนสำคัญให้มีการปรับตัว ปรับปรุงวิธีการบริหารจัดการ ใช้การบริหารแบบมีส่วนร่วมโดยเท่าเทียมในกระบวนการตัดสินใจ หรือการวางแผน ใช้ระบบประชาธิปไตยในองค์กร จึงค่อยๆ พัฒนาความเข้มแข็งให้ชุมชนที่ก่อตั้งใหม่สามารถยืนหยัดเรียกร้องสิทธิในที่ดิน สิทธิในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้มาจนถึงปัจจุบัน

การปรับตัวเพื่อฝ่าวิกฤตครั้งสำคัญของชุมชนคลองไทร เกิดจากกระบวนการปรึกษาหารือกันภายในชุมชน ประกอบกับได้ร่วมขบวนการทำงานกับ “สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้” (สทต.) ที่มีบทบาทอย่างมากในการส่งเสริมกระบวนการบริหารจัดการ ทำให้สมาชิกชุมชนได้ปรับเปลี่ยนวิธีในการบริหารจัดการโดยเน้นกระบวนการกลุ่ม ร่วมคิดร่วมทำในประเด็นต่างๆ ที่ต่อมาถูกกำหนดให้เป็นหลักการพื้นฐานในการพัฒนาความเข้มแข็งของแต่ละชุมชนที่สังกัดสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สทต.)

พ่อเข้ม (นามสมมติ) ชาวบ้านคลองไทรสะท้อนว่า “ต้องยอมรับว่า ในช่วงนั้น ชุมชนของเราอ่อนแอเป็นอย่างมาก กระทั่ง มีสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สทต.) มาช่วยเติมเต็ม ทั้งในเรื่อง ของระบบการจัดการในชุมชน ที่ต้องร่วมกันคิด ร่วมกันทำ รวมไปถึง มาช่วยเหลือในเรื่องของนาย และการให้ความรู้เรื่องกฎหมาย ทำให้เรายืนหยัดที่จะต่อสู้ต่อไป ไม่ท้อถอย รวมไปถึงการบริหารจัดการที่ดิน ในชุมชน จากเดิมไม่มีความรู้ ว่า การปลูกพืชอาหาร ถือเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ที่เมื่อปลูกพืชเศรษฐกิจแล้ว ต้องมีการปลูกพืชอาหารควบคู่กันไปด้วย ตรงนี้ทำให้เกิดความมั่นคงทางอาหารและทางเศรษฐกิจ ที่ไม่ต้องซื้อเขากินแทบทุกอย่าง ที่สำคัญเมื่อมีเหลือ สามารถส่งขายได้เงินมาเลี้ยงครอบครัวอีกด้วย ตามหลักคิดที่ว่าเราปลูกทุกอย่างที่อยากกิน เรากินทุก อย่างที่เราปลูก”

สมาชิกชุมชนอธิบายว่า การรวมตัวเข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ระยะแรก มีสมาชิกประมาณ 200 คน ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ถูกคุกคามอย่างหนักจากกลุ่มนายทุน ทั้งการเผาบ้าน การไถต้นหรือทำลายบ้านพักอาศัย และเลวร้ายที่สุดจนถึงขั้นกราดยิงคนในชุมชนถึงแก่ความตาย ทำให้คนในชุมชนรู้สึกเสียขวัญและท้อแท้เป็นอย่างมาก บางส่วนต้องย้ายออกนอกพื้นที่ เกิดคำถามว่า ทำไมอิทธิพลของนายทุน จึงยิ่งใหญ่กว่ากฎหมายมาก ทำไมคนจนๆ คนหนึ่งไม่มีที่ทำกิน อยากหาที่ดินเพื่อเลี้ยงปากและท้อง ถึงกับต้องเผชิญหน้ากับการเข่นฆ่า ภายหลังจากคดียืดเยื้อมา 7 ปี เมื่อศาลฎีกาตัดสินคดีแล้ว จึงเป็นการพิสูจน์ให้ชัดเจนว่าเป็นที่ดินเป็นของ ส.ป.ก. ไม่ใช่ของกลุ่มนายทุนแต่อย่างใด

ระยะต่อมาชุมชนเริ่มมีการกำหนดวาระในการประชุมสรุปแลกเปลี่ยนกันเดือนละ 1 ครั้ง นอกจากนี้ ยังมีการประชุมเป็นรายวัน เพื่อสรุปสถานการณ์ประจำวัน โดยเฉพาะการรักษาความปลอดภัยในพื้นที่ชุมชน ที่จะมีการรายงานจากจุดรักษาความปลอดภัยทั้ง 4 จุด บริเวณรอบชุมชนเนื่องจากชุมชนเคยประสบเหตุการณ์เลวร้ายจากที่เพื่อนสมาชิกได้ถูกกราดยิงเสียชีวิตไปจำนวน 4 ราย รวมถึงมีการพูดคุยอธิบายเนื้อหาข้อกฎหมายให้กับสมาชิกชุมชนเป็นประจำในทุกเช้า โดยเฉพาะการมีสิทธิในที่ดินของ ส.ป.ก. ในฐานะที่เป็นเกษตรกรผู้ไร้ที่ดินทำกิน

ภายหลังจากการรวมตัวเข้าใช้ประโยชน์ในที่ดินและเรียกร้องการแก้ไขปัญหาในช่วงระยะแรกของการก่อตั้งชุมชนในพื้นที่พิพาท ชุมชนคลองไทรพัฒนาพยายามผลักดันการแก้ไขปัญหในระดับนโยบายกับรัฐบาลแต่ละสมัยมาอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ. 2552 ในสมัยรัฐบาลนายอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ ชุมชนร่วมกับเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ชุมนุมบริเวณหน้าทำเนียบรัฐบาล เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินทำกิน ตามที่รัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2550 ได้กำหนดให้รัฐบาลต้องกระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมเป็นผลให้สำนักนายกรัฐมนตรี มีคำสั่ง ที่ 71/2552 วันที่ 9 มีนาคม พ.ศ. 2552 แต่งตั้งคณะกรรมการอำนวยการแก้ไขเพื่อปัญหาของ เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน ต่อมาในวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2552 คณะกรรมการอำนวยการแก้ไขเพื่อปัญหาของ เครือข่ายปฏิรูปที่ดิน ได้มีการประชุมครั้งที่ 1 โดยมีมติสำคัญประการหนึ่งคือ “**ในระหว่างการดำเนินการ แก้ไขปัญหาเรื่องที่ดินที่ทำกิน เห็นชอบให้ผ่อนผันให้ราษฎรได้อยู่อาศัยและทำกินในที่ดินตามวิถีปกติ เพื่อบรรเทาความเดือดร้อน**”

เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. 2552 คณะทำงานตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อประกอบการช่วยเหลือและ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่งประเทศไทย ประกอบด้วยกรมสอบสวนคดีพิเศษ โดย พ.ต.ท.ประจักษ์ วงศ์สินธิ์และคณะ จากสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตในภาครัฐ โดย พ.ต.ท. สันต์ทรง ตั้งละมัย และกรมคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพ ได้ลงพื้นที่ตรวจสอบข้อเท็จจริงกรณีชุมชนคลองไทร พัฒนา เพื่อนำข้อเท็จจริงเสนอต่อคณะกรรมการการแก้ไขปัญหาคดีความของเครือข่ายปฏิรูปที่ดินแห่ง ประเทศไทย

โดยมีข้อสรุปสำคัญ คือ จากการตรวจสอบภาพถ่ายทางอากาศ พ.ศ. 2518 พบว่าใน พ.ศ. 2519 เอกสารสิทธิในที่ดิน น.ส.3 ก ของบริษัทที่ใช้อ้างในคำฟ้อง คือ แปลงเลขที่ 731,732,733 ทั้ง 3 แปลง ออกทับพื้นที่ป่าหิบบ ไม่มีร่องรอยการทำประโยชน์ จึงสรุปได้ว่า น.ส.3 ก ออกโดยมิชอบด้วยกฎหมาย

ต่อมาเมื่อมีการประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 โดยวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2553 มีมติคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน(ปจช.) เห็นชอบให้ชุมชนคลองโทรพัฒนาเป็นพื้นที่นำร่องโฉนดชุมชน แต่ต่อมาไม่มีการดำเนินการส่งมอบพื้นที่ให้ชุมชนตามนโยบายโดยทาง ส.ป.ก. อ้างว่าพื้นที่ดังกล่าวยังเป็นพื้นที่ซึ่ง ส.ป.ก. ดำเนินฟ้องดำเนินคดีขับไล่นายทุนออกจากพื้นที่ ต้องรอให้คดีความสิ้นสุดก่อน จึงจะสามารถจัดสรรที่ดินให้กับเกษตรกรได้ อย่างไรก็ตามหลังจากศาลฎีกาได้ตัดสินให้บริษัทออกจากพื้นที่ ยังคงไม่มีการดำเนินการส่งมอบที่ดินตามนโยบายโฉนดชุมชนและกลับมีความพยายามผลักดันให้สมาชิกในชุมชนคลองโทรพัฒนาย้ายออกจากพื้นที่พร้อมกับบริษัทเอกชนต่างๆ ที่คำพิพากษาศาลฎีกาบังคับโดยตรงต่อบริษัทจิวกังจู้ และบริวารเท่านั้น

ในสมัยของรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (ขปส.) ซึ่งชุมชนคลองโทรพัฒนาและสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) เป็นหนึ่งในสมาชิก ได้ร่วมประชุมเจรจากับรัฐบาล ภายหลังที่มีการชุมนุมยืดเยื้อระหว่างวันที่ 6-22 พฤษภาคม 2556 จนนำมาซึ่งข้อตกลงร่วมกับรัฐบาล โดยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชุมชนคลองโทรพัฒนานั้นระบุว่าจะมีการเร่งรัดดำเนินการเรื่องโฉนดชุมชน พร้อมทั้งให้ชุมชนที่ได้เริ่มต้นดำเนินงานเรื่องโฉนดชุมชนไปบ้างแล้ว สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐไปพลางก่อน จนกว่ากระบวนการพิจารณาของส่วนราชการจะแล้วเสร็จ พร้อมทั้งจะเร่งรัดดำเนินการตามนโยบายด้านที่ดินและทรัพยากร ตามที่ได้แถลงไว้ต่อรัฐสภา ในระหว่างการดำเนินการแก้ไขปัญหาตามกลไกและแนวทางที่มีอยู่นั้น รัฐบาลจะแจ้งไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ชะลอการดำเนินการใดๆ ที่อาจเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้งหรืออาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนในการดำเนินชีวิตตามปกติสุขและให้สามารถใช้ประโยชน์ในที่ดินของรัฐตามวิถีปกติไปพลางก่อน จนกว่ากระบวนการพิจารณาของส่วนราชการหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ตามแต่กรณีจะมีผลเป็นที่ยุติต่อไป

ต่อมาเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 เจ้าหน้าที่ชุดรังวัดที่ดินของ ส.ป.ก.ได้ลงพื้นที่รังวัดแนวเขตให้ชัดเจนและได้เข้ามาปักป้าย ส.ป.ก. เพื่อยืนยันว่าเป็นพื้นที่การดำเนินงานของ ส.ป.ก.

สมาชิกคลองโทรพัฒนาผู้หนึ่ง กล่าวว่า **“ผมไม่เข้าใจว่าทำไม สปก.ถึงต้องขับไล่ชาวบ้านออกนอกพื้นที่ด้วย เพราะคนที่บุกรุกพื้นที่ป่านั้นคือบริษัทเอกชน สปก.จะใช้เหตุผลว่าเราเป็นบริวารของบริษัทเอกชน ซึ่งส.ป.ก.จะใช้เหตุผลนั้นไม่ได้ เพราะพวกเราอยู่ที่นี้ในฐานะเกษตรกร ที่ต้องการที่ดินทำกินเพื่อความมั่นคงทางด้านอาหารไม่ใช่ถือครองที่ดิน เพื่อนำไปเป็นสินค้า เรามีการจัดสรรที่ดินทำกินที่เป็นระบบที่ใช้ประโยชน์ในรูปแบบโฉนดชุมชน ไม่ใช่การเป็นเจ้าของแบบปัจเจก และเชื่อว่าจะเป็นต้นแบบในการจัดการที่ดินให้หลายพื้นที่ได้”**

ตลอดเวลาของการลุกขึ้นมาต่อสู้อันยาวนานคนในชุมชนต้องเผชิญกับการถูกฟ้องดำเนินคดี และถูกคุกคามตลอดเวลา ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งที่ทำกิน เช่น เมื่อเดือนมีนาคม พ.ศ. 2552 บริษัทจิวกิงจู้พัฒนาจำกัด ได้ฟ้องขับไล่และเรียกค่าเสียหายจากชาวบ้าน 3 คน ชาวบ้านถูกทำลายทรัพย์สิน และถูกทำร้ายร่างกาย ถูกข่มขู่ด้วยอาวุธสงคราม ตลอดจนถูกสังหารถึงแก่ชีวิต ซึ่งทุกเหตุการณ์จะมีบริษัทเอกชนและเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ ซึ่งเสียประโยชน์อยู่เบื้องหลัง และคดีนี้ไม่มีความคืบหน้าถึงทุกวันนี้

สถานการณ์ภายใต้นโยบาย คสช.

วันที่ 16 สิงหาคม 2557 (เวลาประมาณ 17.00 น.) กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) จังหวัดสุราษฎร์ธานี เข้าตรวจสอบพื้นที่ชุมชนคลองไทรฯ นำโดย นายสุนทร ช่วยบำรุง, นายวิสิษฐ์ ปานพรหมมินทร์ ซึ่งเป็นกลุ่มอิทธิพลที่ซื้อขายที่ดินต่อจากบริษัทจิวกิงจู้พัฒนาและพันธมิตร เอกสมบัติ ประสานเกษม รอง กอ.รมน. จังหวัดสุราษฎร์ธานี พร้อมเจ้าหน้าที่ทหารจำนวน 50 นาย เข้ามาตรวจค้น โดยไม่มีหมายศาลแต่อย่างใด ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้อ้างหนังสือ คำสั่งการทูเลาบังคับคดีการคุ้มครองผลอาสิน ของบริษัทจิวกิงจู้พัฒนามาแสดงการเข้าตรวจค้นชุมชนในครั้งนี้อ้างว่ายังอยู่ในกระบวนการของศาลฎีกาใช้ในการเรียกร้องเชิงบังคับให้สมาชิกชุมชนโยกย้ายออกจากพื้นที่ของ ส.ป.ก. ซึ่งชุมชนเห็นว่าเป็นการใช้คำสั่งการทูเลาบังคับคดีเกินขอบเขตอำนาจที่ศาลได้ให้ไว้และเจ้าหน้าที่รัฐ (ทหาร) อ้างการปฏิบัติหน้าที่ตามแนวทางของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ในการคืนความสุขให้ประชาชน ซึ่งต่อมาพันเอก สมบัติ ประสานเกษมได้นัดหมายให้ตัวแทนชุมชนจำนวน 5 คน เข้าชี้แจงที่ กอ.รมน.จังหวัด ในวันที่ 22 สิงหาคม พ.ศ. 2557

ผลการเจรจาฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐ ฝ่ายทหาร ยังคงยืนยันว่าจะนำป้ายมาติดประกาศให้ทุกชุมชนโยกย้ายออกจากพื้นที่ภายใน 7 วัน เพื่อรอการจัดสรรที่ดินทำกินของศูนย์ประสานงานแก้ไขปัญหาความยากจนและพัฒนาชนบทตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (ศจพ.) ทางชุมชนจึงขอเข้าไปชี้แจงการใช้ประโยชน์ที่ดินในวันที่ 25 กันยายน พ.ศ. 2557 ที่ค่ายวิภาวดี จังหวัดสุราษฎร์ธานี และนำข้อมูลการซื้อขายของกลุ่มทุน รวมถึงหนังสือหลักฐาน การยื่นรายชื่อสมาชิกขอรับการจัดสรรที่ดิน ของ ศจพ. ไปด้วย (ทางสหกรณ์สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้เคยมีการยื่นขอใช้ประโยชน์จาก ส.ป.ก. แล้วแต่ติดขัดที่ยังมีคดีค้างอยู่ที่ศาลฎีกาจึงไม่สามารถจัดสรรให้เกษตรกรไม่ได้)

โดยเนื้อหาหลักในการนำเสนอยังคงย้ำถึงปมปัญหาตั้งแต่ที่นายทุนทั้งบริษัทจิวกิงจู้ฯและบริวารได้ใช้ประโยชน์ที่ดินของรัฐโดยไม่ถูกต้องตามกฎหมาย นับจากปี พ.ศ. 2528 จนถึงปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่า 30 ปี ซึ่งรัฐไม่สามารถดำเนินการขับไล่บริษัทออกจากพื้นที่ได้สำเร็จ ในทางกลับกันชาวบ้านชุมชนคลองไทรฯ กลุ่มสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้เข้าใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เพราะต้องการให้รัฐบาลเร่งดำเนินการจัดสรรที่ดินให้เกษตรกรไร้ที่ดิน แต่กลับถูกคุกคามทั้งจากอำนาจรัฐ อำนาจกลุ่มทุน และอิทธิพลมาเฟียท้องถิ่นมาโดยตลอด

วันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2559 ตัวแทนสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้(สทต.) ในนามขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (พีมูฟ) ได้เดินทางเข้ายื่นหนังสือขอความเป็นธรรมถึง พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา และได้ยื่นหนังสือร้องเรียนต่อรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรฯ (นายอำนาจ ปะติเส ที่ปรึกษา รัฐมนตรีฯ เป็นตัวแทนรับเรื่อง) โดยมีข้อเรียกร้องขณะนั้น คือ

1) ขอให้มีประกาศของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เพื่อแก้ไขเพิ่มเติม ประกาศฯ ฉบับที่ 12/2559 ทั้งนี้โดยมีจุดประสงค์เพื่อป้องกันหรือกเว้นมิให้เกษตรกรหรือคนจน ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมมาก่อนที่จะมีการประกาศใช้คำสั่งคณะกรรมการรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ 36/2559 มิให้ได้รับผลกระทบหรือความเดือดร้อนจากประกาศและคำสั่งดังกล่าว

2) ขอให้นำ คำสั่ง คสช.ที่ 66/2557 ข้อ 2.1 “การดำเนินการใดๆ ต้องไม่ส่งผลกระทบต่อผู้ยากไร้ ผู้ที่มีรายได้น้อยและผู้ไร้ที่ดินทำกิน ซึ่งได้อาศัยอยู่ในพื้นที่เดิมนั้นๆ ก่อนคำสั่งนี้มีผลบังคับใช้” มาใช้กำกับกับการดำเนินการใดๆ ตามคำสั่ง คสช.ที่ 36/2559 ด้วย

3) ขอให้ยอมรับว่าพื้นที่ใดๆ ของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมที่ได้มีการนำเสนอ เข้าสู่การพิจารณาของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) เป็นพื้นที่ ที่อยู่ในกระบวนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมแล้ว

4) หลักเกณฑ์การจัดที่ดินต้องสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของแต่ละพื้นที่ ที่มีชุมชนอยู่อาศัยมาก่อน การใช้คำสั่ง คสช.ที่ 36/2559 กรณีที่ดินของสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ให้รัฐบาลดำเนินการปฏิรูปให้กับสถาบันเกษตรกร ตามนโยบายของรัฐบาล เพื่อบริหารจัดการให้กับสมาชิกใช้ทำการเกษตร โดยเฉลี่ยไม่น้อยกว่าครอบครัวละ 11 ไร่ (รวมที่อยู่อาศัย) ภายใต้หลักสิทธิร่วมของชุมชนหรือสถาบันเกษตรกร (ตามพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2519 และ พ.ศ. 2532)

5) เนื่องจากกรณีความเดือดร้อนของเกษตรกร หรือคนยากจน อันเนื่องจากการบังคับใช้ คำสั่ง คสช.ที่ 36/2559 ซึ่งในความเป็นจริงที่ผ่านมานับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2552 ได้มีการนำเสนอข้อมูลของชุมชนเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหาพร้อมกับภาครัฐมาโดยตลอด ดังนั้น จึงขอให้รัฐบาลปัจจุบัน นำผลการดำเนินการแก้ไขปัญหา ซึ่งมีความคืบหน้า ดำเนินการต่อไปด้วย เช่น มติคณะกรรมการประสานงานเพื่อจัดให้มีโฉนดชุมชน (ปจช.) ครั้งที่ 3/2553 เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2553 ซึ่งที่ประชุมมีมติเห็นชอบให้ชุมชนต่างๆ รวม 35 ชุมชน ดำเนินการตามขั้นตอนเพื่อจัดทำโฉนดชุมชนต่อไปได้ และชุมชนคลองไทรพัฒนาเป็น 1 ในพื้นที่นำร่องดังกล่าวด้วย

6) ขอให้รัฐบาลหรือหัวหน้า คสช. และสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรุณา ดำเนินการบังคับใช้คำสั่ง ที่ 36/2559และประกาศสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ที่ 12 /2559

โดยจำแนกแยกแยะระหว่างนายทุนกับเกษตรกรและคนจนเพื่อให้ส่งผลกระทบต่อเกษตรกรและคนจนที่อยู่ในพื้นที่มาก่อนการประกาศใช้คำสั่ง คสช.ที่ 36/2559

จากอุดมการณ์สู่ปรารถนาจัดการที่ดินอย่างยั่งยืน

ปัจจุบันคนในชุมชนได้ร่วมกันจัดสรรที่ดินทำกินอย่างเท่าเทียมเป็นธรรม มีระบบบริหารจัดการที่ดินร่วมกัน มีกระบวนการให้ความรู้ทั้งด้านการเกษตร การแปรรูปผลผลิต และด้านกฎหมาย ในการรักษาสិทธิที่ดินทำกิน แม้จะถูกคุกคามจากกลุ่มนายทุนกลุ่มอิทธิพลที่ลอบสังหารชาวบ้านที่ร่วมต่อสู้ไปแล้ว 4 ชีวิต ในระยะเวลาห้าปีที่ผ่านมา รวมไปถึงภาครัฐอย่าง ส.ป.ก. เองในฐานะเจ้าของที่ดินตามกฎหมาย พยายามขับไล่โดยล่าสุดได้ส่งการมาเป็นหนังสือถึงผู้ว่าราชการจังหวัด โดยอ้างว่า จะจัดสรรที่ดินให้ใหม่ ก็ไม่สามารถลดทอนกำลังใจในการต่อสู้ของสมาชิก สกต. ให้ลดน้อยถอยลงไปได้

ตัวแทนสมาชิกชุมชนคลองไทร เผยถึงภาพรวมในการบริหารจัดการชุมชนไว้อย่างน่าสนใจว่า เริ่มแรกพื้นที่บริเวณชุมชนคลองไทรฯ เต็มไปด้วยสวนปาล์ม น้ำมันของบริษัทเอกชน แต่เมื่อได้มีการตั้งชุมชนขึ้นมาใหม่ ได้มีการจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นหลายประเภท เช่น พื้นที่อยู่อาศัย, พื้นที่ทำการเกษตรของแต่ละครอบครัว พื้นที่ทำเล เลี้ยงสัตว์ และพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชนด้านต่างๆ โดยเฉพาะการกำหนดพื้นที่ปลูกพืชอาหาร และประกาศให้เขตที่ตั้งชุมชนเป็นพื้นที่ห้ามใช้สารเคมีทางการเกษตร พร้อมทั้งรณรงค์ให้ทุกครอบครัวปลูกพืชอาหารสำหรับบริโภคในครอบครัวและขายในตลาดท้องถิ่นด้วย โดยตัวแทนสมาชิกบอกว่า หลักคิดสำคัญต่อที่ดินของชุมชนคลองไทรพัฒนา คือ **“ที่ดินเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่ดินเป็นรากฐานในการสร้างชุมชน สร้างวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนที่ดินเป็นฐานการผลิตทั้งพืชอาหาร และพืชเศรษฐกิจ”**

การจัดแบ่งแต่ละส่วนในที่ดินผ่านลักษณะโฉนดชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนในการใช้ที่ดิน พื้นที่ในชุมชนเป็นที่ดินของ สปก.มีประมาณ 1,007 ไร่ ในส่วนของการบริหารจัดการที่ดิน สิ่งแรกต้องกำหนดพื้นที่ส่วนกลาง เพื่อไว้ทำกิจกรรม หรือการประชุมร่วมกันของคนในชุมชนจากนั้นจะแบ่งเป็นพื้นที่ทำกินให้กับ

สมาชิกในชุมชน ครอบครัวละ 11 ไร่ (แบ่งเป็นพื้นที่เพราะปลูก 10 ไร่ และพื้นที่อยู่อาศัย 1 ไร่) ในพื้นที่เพราะปลูก มีการกำชับว่า ต้องปลูกพืชอาหารด้วย อาทิเช่น ข้าว ผัก ผลไม้ ไม้กินด้วย ไม่ใช่ปลูกพืชเศรษฐกิจ โดยเฉพาะ ปาล์มน้ำมัน และยางพาราเพียงอย่างเดียว เพื่อที่จะได้ลดค่าใช้จ่ายในการซื้ออาหาร โดยตั้งเป้าไว้ที่ 100 ไร่จากพื้นที่ทั้งหมด โดยเป้าหมายการจัดการที่ดินของชุมชนคลองไทรพัฒนาเป็นไปเพื่อ

- 1) ความอยู่รอดและความมั่นคงของชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม
- 2) อธิปไตยและความมั่นคงด้านอาหารของเกษตรกรและสังคม
- 3) ให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถต่อรองในระบบทุนนิยมได้
- 4) เปลี่ยนพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นพื้นที่ปลูกพืชอาหารที่หลากหลาย

จากเป้าหมายดังกล่าวนำไปสู่การบริหารจัดการที่ดินจำแนกการใช้ประโยชน์ที่ดิน 620 ไร่ โดยแบ่งเป็น 6 ประเภทหลัก ได้แก่

1. ที่ดินทำการเกษตรปลูกพืชเศรษฐกิจ 470 ไร่ จัดแบ่งให้กับสมาชิก คนละไม่น้อยกว่า 10 ไร่ ใช้ประโยชน์โดยการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ปาล์มน้ำมัน ยางพารา ไม้ อ้อย ถั่ว พืชอาหารและพืชไร่นาต่างๆ
2. พื้นที่ปลูกพืชอาหารแบบหมุนเวียนตามแนวทางเกษตรอินทรีย์ 20 ไร่ เพื่อเป็นหลักประกันในการผลิตอาหาร ที่ปลอดภัยหรือไร้สารพิษ และเพื่อสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับชุมชน
3. พื้นที่อยู่อาศัยรวมกันเป็นหมู่บ้าน 70 ไร่ โดยจัดแบ่งให้สมาชิกใช้ประโยชน์ครอบครัวละ 1 ไร่ ซึ่งนำไปใช้ประโยชน์โดยการสร้างที่อยู่อาศัย เลี้ยง ปลา เป็ด ไก่ ปลูกพืชผักสวนครัว ครอบๆ บริเวณบ้านพักอาศัย
4. พื้นที่ปลูกป่า 10 ไร่ เพื่อฟื้นฟูป่าบริเวณและรักษาสภาพแวดล้อมตามแนวลำห้วย โดยใช้พื้นที่ บริเวณลำห้วย พื้นที่ชุ่มน้ำเป็นหลัก
5. พื้นที่ทำปศุสัตว์ 10 ไร่ เพื่อปลูกหญ้าเลี้ยงวัว 20 ตัว เพื่อเป็นแหล่งรายได้เสริมให้กับสมาชิกในชุมชน และนำมูลวัว มาผลิตปุ๋ยคอกใช้ในการผลิตพืชอาหารปลอดสารพิษ
6. พื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ประเภทต่างๆ เช่น ถนน สระน้ำ ศาลาเอนกประสงค์มีเนื้อที่รวมประมาณ 45 ไร่

ส่วนการบริหารจัดการภายใน จะแบ่งการทำงานออกเป็น 9 ฝ่าย อาทิ ฝ่ายเกษตรกรรม ฝ่ายพัฒนาหมู่บ้าน ฝ่ายทะเบียน ฝ่ายสาธารณสุข โดยฝ่ายเกษตรกรรม และฝ่ายพัฒนา จะทำงานหนักที่สุดในพื้นที่ เนื่องจากต้องจัดสรรพื้นที่ให้เป็นไปตามรูปแบบ และเป้าหมายของชุมชนที่ตั้งไว้ อาทิ ในพื้นที่ต้องมีการปลูกพืชอาหาร เลี้ยงปศุสัตว์ ตามสัดส่วนที่กำหนดเป็นต้น โดยมีกลไกสำคัญภายในที่ใช้ในการสนับสนุน

การบริหารจัดการที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชน ได้แก่ สหกรณ์การเกษตรสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้, กองทุนบริหารจัดการที่ดิน, ระบบรักษาความปลอดภัยของชุมชน

พ่อดาวอ่อน (นามสมมุติ) กล่าวถึงการจัดการที่ดินว่า **“ในการถือครองที่ดินเรามีศักยภาพพร้อมกันว่าจะไม่นำแปลงที่ดินในการจัดสรรนี้ไปขาย มีที่ดินไว้เฉพาะเพื่อทำมาหากินเลี้ยงชีพเท่านั้น แต่ถ้าใครมีเหตุจำเป็นต้องลาออกจากการเป็นสมาชิก สกต.ทางชุมชนก็จะทำการเวนคืนที่ดิน ให้โดยใช้เงินจาก กองทุนที่ดินเพื่อจ่ายชดเชยค่าสิ่งปลูกสร้าง และผลอาสิน ซึ่งไม่นับรวมค่าที่ดิน ซึ่งคนที่จะออกจากพื้นที่ จะสามารถนำเงินส่วนนี้ ไปตั้งต้นใช้ชีวิตต่อไปในพื้นที่อื่นได้”**

การถือครองที่ดินและทรัพยากรร่วมกัน รวมทั้งการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรโดยองค์กรชุมชน เป็นรากฐานสำคัญในการจัดระบบชุมชน การบริหารจัดการคน การระดมทุนและการบริหารจัดการทุน ตลอดจนการสร้างเสริมความเข้มแข็งของชุมชน ระบบโฉนดชุมชนหรือสิทธิร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการที่ดินจึงมีความสำคัญ ในการเป็นหลักประกันในการถือครองที่ดินอย่างมั่นคงและยั่งยืน

ในปี พ.ศ. 2556 สมาชิกสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ทั้ง 5 ชุมชน ได้ร่วมกันก่อตั้งและจดทะเบียน **“สหกรณ์การเกษตรสหพันธ์เกษตรกรภาคใต้”(สกก.สกต.)** โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

1. จัดหา ข้าวสาร มาจำหน่ายให้สมาชิก และ รวบรวมผลผลิตของสมาชิกเพื่อจำหน่าย
2. ส่งเสริมการผลิต เช่น ปุ๋ย อุปกรณ์การเกษตร
3. ส่งเสริมการระดมทุนสะสมหุ้น และการออมของสมาชิก
4. ให้สินเชื่อกับสมาชิกโดยให้ สินค้าไปก่อนแล้วผ่อนชำระเงินทีหลัง
5. ร้องรับการบริหารจัดการที่ดินตามแนวทางโฉนดชุมชน ในฐานะที่สหกรณ์การเกษตรฯ เป็นสถาบันเกษตรกรที่สามารถรับมือที่ดินแปลงรวมจากรัฐได้ ตาม พ.ร.บ.การปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม พ.ศ. 2518 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2532

ประโยชน์ที่ชุมชนได้รับจากการดำเนินงานสหกรณ์ คือ สามารถสนับสนุนสมาชิกด้านอาหารและการผลิต โดยให้สินเชื่อข้าวสารและปุ๋ย มีเงินหมุนเวียนในรอบไตรมาสแรก ในปี 2558 เป็นเงินจำนวน 840,213 บาท นอกจากนี้ การดำเนินงานของสหกรณ์ สกต. ยังก่อเกิดประโยชน์ต่อเศรษฐกิจในท้องถิ่นและในระดับอำเภอ ซึ่งเกิดจากการใช้จ่ายซื้อสินค้าของสหกรณ์และการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคของสมาชิกโดยตรงจากตลาดท้องถิ่น

นอกจากนั้นยังเกิด **“กองทุนที่ดิน”** ที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการบริหารจัดการที่ดินของสมาชิก สกต. คือ ช่วยเหลือสมาชิกที่ขาดแคลนทุนทรัพย์ให้สามารถเข้าถึงที่ดิน เป็นหลักประกันความมั่นคง ในการถือครองที่ดินของสมาชิกเป็นกลไกที่ใช้ในการปกป้องคุ้มครองสิทธิในที่ดินของสมาชิก เป็นกลไกที่ระดมความร่วมมือในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างสมาชิก เป็นต้นแบบในการบริหารจัดการที่ดินโดยพลังของเกษตรกรเพื่อป้องกันการก่อกวนสินนอกระบบ

ในด้านการบริหารจัดการคน มีการแบ่งออกเป็นแต่ละฝ่าย เพื่อรองรับภารกิจของชุมชน เช่น การปฏิบัติหน้าที่เข้ายามเพื่อรักษาความปลอดภัยในชุมชน การดูแลพื้นที่สาธารณะ ในแปลงปลูกพืชสมุนไพร แปลงปลูกพืชเศรษฐกิจและแปลงป่าไม้ทดแทน ดูแลป้อนยามให้สามารถใช้ได้อยู่เสมอและสระน้ำของชุมชน

นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมเยาวชน โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิด ร่วมใช้แรงงาน ร่วมทำกิจกรรมเพื่อให้คนรุ่นใหม่ รุ่นเก่า มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน เช่น เรื่อง วัฒนธรรมการมีส่วนร่วม การร้องเพลงของ สกต. เพื่อสร้างความสามัคคีในชุมชน การหล่อหลอมจิตสำนึกเพื่อให้คนในชุมชน รู้คุณค่าของผืนที่ดินที่ได้มาจากการร่วมกันต่อสู้ ซึ่งได้ใช้ผืนดินทำการผลิต อยู่อาศัย และสร้างวัฒนธรรมใหม่ของชุมชนเพื่อรับใช้ชีวิตในปัจจุบัน

แม้สามารถพัฒนารูปธรรมการบริหารจัดการที่ดินโดยชุมชนได้อย่างเห็นผล แต่โฉนดชุมชนของคนคลองไทรพัฒนายังต้องเผชิญกับอุปสรรคปัญหาในหลายด้าน กล่าวคือแนวนโยบายโฉนดชุมชนของรัฐไม่มีความชัดเจน ต้องการเปลี่ยนจากการรับรองสิทธิที่ดินแปลงรวมของชุมชน ตามแนวทางโฉนดชุมชน ไปสู่ระบบการจัดสรรที่ดินภายใต้คณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) 5+1 ไร่/ครอบครัว สมาชิก สกต. จำนวน 19 คน อยู่ระหว่างการขึ้นศาลในฐานะจำเลยในคดีความที่ถูกฟ้องร้องโดยบริษัทสวนปาล์มน้ำมัน ในข้อหาบุกรุกพื้นที่บริษัทและถูกเรียกค่าเสียหาย ตลอดจนพบว่ามีการฉ้อโกงผู้นำทางการของชุมชนแสดงตัวอย่างเด่นชัดที่จะช่วยเหลือกลุ่มบริษัทสวนปาล์มน้ำมันและพยายามขัดขวาง ชมชุมชนสมาชิก เป็นต้น

ข้อเสนอสำคัญต่อนโยบายโฉนดชุมชน

จากประสบการณ์การต่อสู้ คนในชุมชนเห็นพ้องร่วมกันว่า หากรัฐยึดตามเอกสารหลักฐานอย่างเป็นธรรม จะสามารถแก้ไขปัญหามาในเบื้องต้นได้ เช่น การตรวจสอบลักษณะของที่ดิน และหากนำมาปฏิรูปจัดสรรให้คนในชุมชนอย่างเหมาะสมกับบริบทพื้นที่ จะเป็นพื้นฐานที่จะนำไปสู่การพัฒนาความมั่นคงในคุณภาพชีวิตด้านอื่นต่อไป

เนื่องจากปัจจุบันคนในชุมชนยังต้องต่อสู้กับอิทธิพลของทั้งกลุ่มบริษัทสวนปาล์มน้ำมัน ข้าราชการ, รวมไปถึงกระบวนการทางกฎหมาย แต่กระนั้น ชุมชนเองได้พยายามสร้างรูปธรรมในการดูแลจัดการที่ดิน และทรัพยากรในพื้นที่ที่ดีที่สุด รวมถึงร่วมมรดกผลักดันนโยบาย กฎหมายที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาเชิงโครงสร้างของประเทศในระยะยาวมาโดยตลอด ดังนั้น ในช่วง พ.ศ. 2556 ชุมชนคลองไทรมีข้อเสนอต่อหน่วยงานระดับนโยบาย ได้แก่

1. การจัดทำโฉนดชุมชนหรือการปฏิรูปที่ดินต้องไม่รวบอำนาจการดำเนินงานและตัดสินใจไว้ที่ภาครัฐเพียงฝ่ายเดียว แต่ควรให้ชุมชนและเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ร่วมมรดกผลักดันมีส่วนร่วมในระดับกลไกต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การดำเนินการนโยบายโฉนดชุมชน ควรดำเนินการผ่านสำนักงานโฉนดชุมชนเป็นหลัก

3. ควรยกระดับระเบียบฯ โฉนดชุมชน ไปสู่กฎหมายที่สามารถบังคับใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพในลักษณะของการคุ้มครองและส่งเสริมสิทธิชุมชนในการดูแลและบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ
4. การผลักดันนโยบายโฉนดชุมชนจะเป็นรูปธรรมสำคัญในการรับรองสิทธิชุมชน ให้มีผลในทางปฏิบัติ และเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่จะสร้างความเข้มแข็ง, อำนาจต่อรอง และความมั่นคง ในการถือครองที่ดินของเกษตรกร ซึ่งจะนำไปสู่การสร้างเศรษฐกิจฐานรากที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมไทยโดยรวม
5. ภายใต้แนวทางการปฏิรูปที่ดิน จึงควรมีการดำเนินนโยบายอื่นๆ ที่มีบทบาทสนับสนุนควบคู่ไปด้วย อาทิ ธนาคารที่ดิน, การจัดเก็บภาษีที่ดินอัตราก้าวหน้า, การคุ้มครองพื้นที่เกษตรกรรม-คุ้มครองพันธุ์พืช/พันธุ์สัตว์ของท้องถิ่น และคุ้มครองภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้วย

ในการต่อสู้เพื่อที่ดิน และการจัดตั้งชุมชนใหม่ ของแรงงานไร้ที่ดินแม้ว่าจะมีปัญหอุปสรรค และความท้าทายหลายประการ สหพันธ์เกษตรกรภาคใต้ (สกต.) รวมทั้งชุมชนคลองไทรพัฒนา ยังคงยืนยันหนักแน่นในการต่อสู้ต่อไป จนกว่าจะบรรลุเป้าหมาย ในขณะที่เดียวกันภาครัฐก็ต้องเคารพสิทธิของเกษตรกร และแรงงานภาคเกษตร โดยการเร่งดำเนินการปฏิรูปที่ดินให้กับแรงงานไร้ที่ดิน เกษตรกรรายย่อยและคนจนที่ขาดแคลนที่ดินทำกิน เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรของสังคม และเพื่อสร้างโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรที่ทำการผลิตเลี้ยงสังคมมาโดยตลอดบนเส้นทางพัฒนาการของสังคม

“ท้ายตะวั่น”

หนึ่งพื้นที่นำร่องสู่

เบตคูมครองทางวัฒนธรรม

“ทับตะวัน” หนึ่งพื้นที่นำร่องสู่เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม

ตัวตนมอغلนทับตะวัน

“เพราะไม่ลืมที่มา จึงมีมอغلนทับตะวันในวันนี้”

อรรวรรณ หาญทะเล อดีตแกนนำเยาวชนทับตะวัน ปัจจุบันเป็นพี่ใหญ่ ในการสร้างเยาวชนรุ่นหลังตลอดจนเป็นกำลังสำคัญใ้การขับเคลื่อนงานพัฒนาของเครือข่ายชาวเลอันดามัน ได้เริ่มต้นเล่าให้ฟัง

ชาวเลมอغلน เป็นหนึ่งใน 3 ชชาติพันธุ์ชาวเล รวมทั้งมอغلน และอุรักลาไวย์ ที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งอันดามันมาไม่น้อยกว่า 300 ปี หรือไม่น้อยกว่า 12 ชั่วอายุคน โดยมีพ่อตาสามพันหรือ “บ๊าบ” เป็นบรรพชนที่มอغلนเคารพนับถือ ในยุคเริ่มทำการปลูกข้าวไร่ และลงทะเลหาเลี้ยงชีพ แต่ชีวิตชาวเลมอغلนก็มีความไม่แน่นอน อันเนื่องมาจากสภาพทางการเมืองในแต่ละยุค มีการโยกย้ายถิ่นฐานครั้งแล้วครั้งเล่า บ้างก็อพยพ แยกย้ายไปอยู่ถิ่นอื่น โดยมีสัญญาณัดเจอพบปะพี่น้องกันในเดือนสามของทุกปี บริเวณ “หาดหินลูกเดียว” ต.ไม้ขาว อ.ถลาง จ.ภูเก็ต ซึ่งเป็นที่มาของประเพณี “นอนหาด” ของชาวเลมอغلน

อรรวรรณ เล่าอีกว่า กว่าจะมาเป็นมอغلนทับตะวันในวันนี้ เราได้รับผลกระทบจากสังคมภายนอกมาโดยตลอด ซึ่งพอจะแบ่งได้เป็นสามยุคด้วยกัน ยุคแรกเป็นการตั้งถิ่นฐานดั้งเดิม เรียกว่าอยู่สบาย มอغلนอาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งลงทะเลเลี้ยงชีพ บ้างก็อยู่อาศัยบนที่สูงใกล้ป่า (บ้านบนไร่ในปัจจุบัน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนทับตะวัน) มีอาชีพปลูกข้าวไร่และหาของป่าเลี้ยงชีพ ซึ่งยุคนี้เป็นอยู่กันอย่างสงบ

ต่อมายุคที่สองคือ หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 มีการทำเหมืองแร่ แต่มีการสัมปทานเหมืองแร่ กันจริงๆ จังๆ และส่งผลกระทบต่อชาวเลมอغلนที่อาศัยอยู่เดิม คือ หลังจากปี พ.ศ. 2513 ที่มีการสัมปทานเหมืองแร่ นายทุนก็ไล่มอغلนให้ย้ายออกไป โดยอ้างว่าตนได้รับสัมปทานจากหลวง ทำให้มอغلนต้องย้ายไปเรื่อยๆ จนกระทั่งมาอยู่ที่บ้านนาयाง ทุ่งทุ ทับตะวัน และบนไร่ ตามแต่สายตระกูล ซึ่งหลักๆ มีอยู่ 3 ตระกูล เช่น ทวดเผ่าสุด ทวดเพลิน เป็นต้น ซึ่งต้นตระกูลนี้สืบต่อกันมา 7 ชั่วคนแล้ว จนกระทั่งมาตั้งชุมชนถาวรที่บ้าน “หลือฉีก” ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 2541 ชาวบ้านเรียกว่า “ชุมชนทับตะวัน” ตามชื่อโรงแรมทับตะวัน ซึ่งมาตั้งอยู่บริเวณนั้น

หลักการทำเหมืองแร่ชบเซา ปี พ.ศ. 2531 รัฐมีนโยบายด้านการท่องเที่ยว บริเวณชายฝั่งอันดามันเนื่องจากบริเวณนี้มีศักยภาพทางการท่องเที่ยวสูง มีชายหาดที่สวยงาม มีประเพณีวัฒนธรรมที่มีอัตลักษณ์เฉพาะตัว ซึ่งนโยบายการท่องเที่ยวนี้เองที่ทำให้รัฐ มีการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน ถนนหนทาง ไฟฟ้า ฯลฯ และเอกชนก็มีการกว้านซื้อที่ดิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ดินที่เคยเป็นเหมืองแร่และหมดอายุสัมปทานไปแล้ว

กักตุนไว้ ซึ่งข้อเท็จจริงการสัมปทานเหมืองแร่สกัดที่ชาวเลอาศัยมาก่อน ดังนั้นการออกเอกสารสิทธิเหล่านี้ให้กับเอกชน จึงเป็นไปโดยมิชอบ

อย่างไรก็ดีปัญหาเรื่องที่ดินเริ่มมีความรุนแรง เมื่อเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิในปี พ.ศ. 2547 ชาวเลหนีภัยธรรมชาติไปอยู่ในที่ปลอดภัย หลังภัยสงบก็กลับบ้านพบว่า พวกตนเข้าบ้านไม่ได้ เพราะนายทุนอ้างสิทธิว่าที่ดินบริเวณนี้เป็นของตน

“นางรมภา กุลวนิช นายทุน มาอ้างสิทธิ และไม่ให้เราอยู่อาศัย โดยอ้างว่าเป็นที่ดินของเขา ที่ผ่านมาชาวเลก็เช่าเขาอยู่ แต่ก็พบความจริงว่า เสมียนเหมืองทองหลอกชาวบ้าน ซึ่งไม่รู้หนังสือโดยเอาของมาให้แล้วให้เซ็นรับของ แต่แท้จริงเป็นเอกสารเช่า พวกเราก็เลยถูกฟ้อง ขับไล่ 24 ราย” แกนนำชุมชนผู้หนึ่งเล่าให้ฟัง และปัญหาที่ดินของชาวเลมอแกลนก็เป็นอีกแห่งหนึ่งใน 23 ชุมชน ที่ต้องเข้าสู่กระบวนการแก้ไขปัญหา โดย **“คณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินผู้ประสบภัยสึนามิ”** ซึ่งแต่งตั้งโดยรัฐบาล โดยมี พล.อ.สุรินทร์ พิกุลทอง เป็นประธาน

ลุกขึ้นสู้เพื่อมีที่อยู่อาศัย

คณะกรรมการแก้ไขปัญหาที่ดินฯ ได้ทำให้ชาวเลที่ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัยเริ่มมีความหวังขึ้นมา เนื่องจากหลักคิดของคณะกรรมการฯ ในการแก้ปัญหา ไม่ได้ยึดถือตามเอกสารสิทธิที่รัฐออกให้เป็นหลัก แต่ให้ชุมชนค้นหาหลักฐานอื่นๆ ที่ระบุว่าได้อาศัยมาก่อน มาเป็นหลักฐานสำคัญ เช่น สุสาน ต้นไม้ ตลอดจนการทำฝั้งเครือญาติ เป็นต้น

สำหรับห้วงเวลานั้น หลักเหตุการณ์สึนามิ ซึ่งก็ถูกเอกชนอ้างสิทธิการครอบครองที่ดินเช่นกัน แต่ชาวบ้านก็ลุกขึ้นสู้ เริ่มจากร่วมกันทำกิจกรรมด้านอาชีพเมืองการค้าพัฒนาต่างๆ เข้ามาส่งเสริมหลายองค์กร เช่น ทำขนมจีน ขายกาแฟ ฯลฯ พอมีรายได้เลี้ยงชีพในขณะที่ยังออกทะเลไม่ได้ แต่ที่สำคัญก็คือการรวมพลังออกมาเรียกร้องสิทธิการอยู่อาศัยในที่ดิน ซึ่งอยู่มาก่อนที่เอกชนจะครอบครองตามเอกสารที่รัฐออกให้

อรรณณ เล่าว่า **“มอแกลนเป็นคนขยัน รักสงบ ในอดีตไปหาแร่ตามชายฝั่ง ก็โดนปล้นจี้ ผู้หญิงถูกข่มขืน เราจึงไม่ค่อยเชื่อใจคนนอก ดังนั้นตอนนักพัฒนาเข้ามาช่วยหลังสึนามิ ต้องใช้เวลานานถึงจะทำให้เราเชื่อใจ”**

โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องที่ดินด้วยแล้วเป็นปัญหาใหญ่ ต้องสู้กับนายทุนและเจ้าหน้าที่รัฐบางคน ที่ไม่ซื่อตรง ในอดีตพวกเขาก็ข่มขู่พวกเรา จึงไม่ค่อยมีใครจะกล้าออกมาต่อสู้

“ผู้ใหญ่บอกเราว่า เรื่องมันยากทำอะไรไม่ได้หรอก เราก็บอกว่าจะทำให้ดู เริ่มจากกลุ่มเยาวชนที่รวบกลุ่มกัน 11 คน เก็บข้อมูลทำแผนที่ ตามที่คณะกรรมการแก้ปัญหาที่ดินฯ ให้แนวไว้ จนได้เป็นแกนนำในการเคลื่อนไหวเรื่องที่ดิน” อรวรรณ ย้อนอดีตให้ฟังและเล่าต่อไปว่า **“เราทำงานก็เชื่อว่าจจะราบรื่นนะ ถูกข่มขู่เอาชีวิตแต่เราไม่ถอยเอาความจริงเข้าสู่”**

จากจุดเริ่มต้นโดย กลุ่มเยาวชนเพียง 11 คน โดยมีกลุ่มนักพัฒนาจากองค์กรต่างๆ เข้ามาหนุนเสริมก็ทำให้งานสืบหน้าไปได้โดยเยาวชนแต่ละคน ก็เก่งไปคนละอย่าง ต่างก็แยกกันทำหน้าที่ แล้วก็กลับมาสรุปงาน แลกเปลี่ยนปัญหา แนวทางแก้ไขกันอย่างสม่ำเสมอ ต่างก็นำแผนงานของตนเองไปปฏิบัติการ ทำซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนทำให้เยาวชนทีมนี้มีความเข้มแข็งและยังเป็นหลักในการสร้างทีมเยาวชนรุ่นหลัง ให้มารับช่วงงาน (ซึ่งขณะนี้ เป็นรุ่นที่ 5 แล้ว)

สร้างบ้านเพื่อความมั่นคง

การต่อสู้เรื่องที่ดิน คงต้องใช้เวลายาวนาน แต่การสร้างบ้านก็ต้องดำเนินต่อไป เพราะบ้านเกือบทั้งหมดเสียหายจากภัยสึนามิ โดยการสร้างบ้านได้รับการหนุนเสริมรวมทุนจากพี่น้องผองเพื่อนหลายแห่ง เช่น มูลนิธิอานามน เครือข่ายสลัม 4 ภาค มูลนิธิชุมชนไท เอกชนทั้งในและต่างประเทศ เป็นต้น โดยรูปแบบบ้านก็จำลองมาจากวิถีชีวิตของชาวมอแกน กล่าวคือ จะสร้างชุมชนเป็นหย่อมเครือญาติ ลักษณะยกพื้นมีใต้ถุนสูง เพื่อป้องกันสัตว์ร้าย ฝาบ้านใช้ไม้ไผ่ขัด หลังคามุงจาก ในบ้านโล่ง ไม่มีการกั้นห้อง และมีครัวที่ยกระดับสูงขึ้นเล็กน้อย

ส่วนที่ดินที่ใช้สร้างบ้าน ก็สร้างอยู่ในที่ดินเดิม บ้านที่สร้างใหม่ จะจำลองรูปแบบมาจากเดิม ซึ่งกล่าวข้างต้น แต่ใช้โครงสร้างที่แข็งแรงกว่าเดิม โดยในการสร้างบ้านใหม่นี้กันพื้นที่กลางไว้ใช้สอยร่วมกันของชุมชน และยังเป็นศูนย์วัฒนธรรมที่สะท้อนตัวตนของคนมอแกนเอาไว้ด้วย

รักษาวัฒนธรรม คือแนวรบสำคัญของมอแกน

ดังได้กล่าวข้างต้นว่า มอแกนตั้งถิ่นฐานมาหลายร้อยปี จึงเป็นกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ เป็นของตนเอง ซึ่งความเจริญทางการท่องเที่ยว และการขยายตัวของเมือง มีผลกระทบต่อวิถีวัฒนธรรมภูมิปัญญา และความเชื่อของชาวมอแกนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และนี่คืออีกหนึ่งภารกิจของพวกเขา ในการลุกขึ้นมาปกป้องที่มาของตนเอง

มอแกนมีภาษาพูดเป็นของตนเอง แต่ภาษาเขียนได้สูญหายไปแล้ว โดยคนเฒ่าเล่าว่า ตัวอักษรมอแกนคล้ายๆ กับอักษรขอม บ้างก็ว่าคล้ายอักษรบาลี ส่วนการแสดงพื้นบ้านนั้น จะมีหลายแขนง เช่น มโนราห์ เพลงบอก ร้องเง้ง ขับโหย่ง ซึ่งเป็นที่นิยมของมอแกนในยุคก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งร้องเง้ง จะมี

บทร้องในเชิงเกี่ยวพาราสีของหนุ่มสาว การละเล่นเหล่านี้ มักได้รับเชิญในเวลาที่มีการจัดงานต่างๆ เนื่องจากมีการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ชุมชนตำบลวันจะมีกลุ่มเด็กและเยาวชนที่สามารถทำการแสดงโชว์แขกได้ โดยไม่ต้องบอกล่วงหน้า เพราะมีการซักซ้อมกันอย่างต่อเนื่องเป็นปกติ

ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม ชนเผ่ามอแกลนตำบลวัน นับถือบรรพบุรุษ คำสอน และหลักธรรมชาติดั้งเดิมเป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ปฏิบัติตนเป็นคนดี ทั้งในที่ลับและที่แจ้ง มีบรรพชนที่ต้องเซ่นไหว้ย้อนกันไป 13 ชั่วคน และต้องเซ่นไหว้ทุกต้นตระกูลของทุกชุมชนที่เรียกกันว่า “บ้าน” โดยมีพิธีกรรมและประเพณีตามปฏิทินจันทรคติ ตั้งแต่เดือน 3 นอนหาด เดือน 4 พิธีไหว้บ้านสามพันและพิธีเวสสุวรรณต่อชะตา-สะเดาะเคราะห์ เดือน 5 พิธีหาบคอนและแต่งเปลว (แต่งหลุมศพที่สุสาน) เดือน 6 ไหว้บรรพชนตกค้าง เดือน 9 เซ่นไหว้รำลึกบุญคุณบรรพชนที่ศาลพ่อตาสามพัน

นอกจากนี้ยังมีประเพณีนอนหาด เกิดขึ้นตั้งแต่ในยุคที่ ชนเผ่ามอแกลน เริ่มกระจายกันไปตั้งถิ่นฐานอยู่ตามชายฝั่ง เป็นการนัดเจอกันในช่วงเดือน 3 ของทุกปี ใช้เวลา 3 คืน 3 วัน ในการอยู่ร่วมกันนับพันคน มีการสร้างเพิงพักชั่วคราวที่เรียกกันว่า “ทับ” แต่ละสายตระกูลแลกเปลี่ยนไถ่ถามสารทุกข์สุกดิบ ร้องรำทำเพลง ละเล่นต่างๆ เช่น ร้องแอ้ง ขับโหย่ง เพลงบอก ตามความถนัดของแต่ละสายตระกูล หนุ่มสาวก็หาคู่ ยามค่ำมีพิธีกรรมเซ่นไหว้บรรพชน และวันสุดท้ายก่อนฟ้าสาง พ่อมดจะทำการพุงไม้เสียงทายความเป็นไปของชนเผ่า หลังจากนั้นขณะที่แดดยังไม่ทันจ้า ชายหาดที่อลหม่านมา 3 คืน 3 วัน ก็เงียบสงบ ทุกสิ่งถูกเผากลบไม่เหลือร่องรอยเหมือนไม่เคยเกิดอะไรขึ้น ชาวมอแกลนจะถือปฏิบัติเช่นนี้สืบกันเรื่อยมา

ประเพณีบวงสรวงเซ่นไหว้พ่อตามสามพันรวมทั้งบรรพชนคนสำคัญที่ล่วงลับไปแล้วถึง 12 รุ่น พิธีจะจัดขึ้นในเดือน 4 ของทุกปี ตามปฏิทินจันทรคติ ชาวมอแกลนแต่ละหมู่บ้านจะมาร่วมกันทำพิธีที่ศาลพ่อตาสามพัน โดยมีการเตรียมพิธีที่บ้านพ่อหมอ ในป่า และที่บริเวณศาล นับวันถัดมาจากพิธีใหญ่ก็จะเริ่มทยอยเซ่นไหว้บรรพชนของแต่ละสายตระกูล ใช้เวลานานนับเดือน ปัจจุบันแต่ละบ้านสร้างศาลพ่อตาสามพันเอง เพื่อสะดวกในการบวงสรวง

พื้นที่ทางจิตวิญญาณ พื้นที่สาธารณูปการร่วมของชาวเล

ไม่เพียงที่ดินเพื่อการอยู่อาศัยและที่ทำกินเท่านั้น แต่พื้นที่ทางจิตวิญญาณและสุสานฝังศพ ก็เป็นปัญหาสำคัญที่ถูกคุกคามกลายเป็นปัญหาร่วมของชาวเลไม่จำเพาะแต่ที่ตำบลวันเท่านั้น

ชาวมอแกนมีศาลบรรพชนเป็นพื้นที่ทางจิตวิญญาณ เปรียบเหมือนวัด มัสยิด หรือโบสถ์คริสต์ ศาลบรรพชนของชาวมอแกนทับตะวัน คือศาลพ่อตาสามพัน ที่หาดบางสัก มีเนื้อที่ 2 ไร่ และถูกประกาศเป็นพื้นที่สาธารณพลเมืองใช้ร่วมกัน เมื่อช่วง พ.ศ. 2542 โดยไม่มีการกันพื้นที่พิธีกรรมให้มอแกน พ.ศ. 2552 ผู้นำหมู่บ้านเสนอของบประมาณจากรัฐหลายสิบล้านบาททำสวนสาธารณะเพื่อการท่องเที่ยว มอแกนจึงเริ่มเรียกร้องให้รัฐกันพื้นที่พิธีกรรม 2 ไร่ แต่จนปัจจุบันยังไม่มีการกันที่ให้แต่อย่างใด

สุสานของชาวมอแกนทับตะวัน อยู่ที่หาดปากวิป อดีตเคยมีพื้นที่ฝังศพยาวตามแนวชายหาด เป็นกิโลเมตร ผ่านยุคสัมปทาน ยุคการทำบ่อกุ้ง และการครอบครองของเอกชน พ.ศ. 2518 บรรพชนชาวเลจึงไปขอให้ผู้นำหมู่บ้านในยุคนั้น ช่วยดำเนินการประกาศเป็นพื้นที่สาธารณะพลเมืองใช้ร่วมกัน หากยังเป็นพื้นที่ว่างเปล่าก็จะถูกเอกชนครอบครองไปจนหมด แต่ปัจจุบันสุสานมอแกนกลับเหลือพื้นที่ฝังได้จริงแค่ 4 ไร่เศษ นอกนั้นถูกใช้เป็นร้านอาหาร พื้นที่ท่องเที่ยว และเส้นทางสัญจรขนาดใหญ่ จนชาวมอแกนทับตะวันต้องขวนขวายขุดหลุมฝังศพที่บ้านอื่นๆ เรียกร้องให้รัฐช่วยเหลือตั้งแต่ระดับจังหวัดจนถึงระดับนโยบาย จนปัจจุบัน ผ่านมา 7 รัฐบาล แม้ทุกรัฐบาลจะมีมติหรือคำสั่งใดๆ ท้องถิ่นก็เลียง ลากเรื่อง ไม่เคยปฏิบัติตามจนพื้นที่สาธารณะกลายเป็นความขัดแย้งตลอดมากับกลุ่มใช้พื้นที่สุสานเพื่อผลประโยชน์ทางธุรกิจ

ไม่เพียงที่ดินทั้ง 2 ประเภทดังกล่าวข้างต้น คือ ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทางจิตวิญญาณเท่านั้นที่ชาวเลถูกคุกคาม พื้นที่สาธารณะซึ่งชาวมอแกนและทุกคนใช้เป็นที่ทำกิน ประการแรกคือ ปัญหาเรื่องขุมเจียว ซึ่งชาวเลใช้เป็นทั้งจุดเรือมาตั้งแต่อดีตแต่อยู่มาก็ถูกเอกชนอ้างสิทธิเป็นเจ้าของทำให้ชาวเลไม่สามารถขุดเรือได้ อีกพื้นที่เรียกว่า “หัวกรัง” เป็นที่ราบริมทะเลกว่า 100 ไร่ เป็นที่สาธารณะที่ชาวเลหาหอยและสัตว์น้ำ ตลอดจนหาแร่ที่ถูกคลื่นซัดเข้าฝั่งมีรายได้มาเลี้ยงชีพ (ปัจจุบันเป็นแหล่งท่องเที่ยวของชาวเล ซึ่งจะได้กล่าวต่อไป) ก็ต้องเฝ้าระวัง ไม่รู้ว่าจะถูกอ้างสิทธิหรือถูกห้ามเข้าทำกินอีกเมื่อไหร่

อดีตทางชาติพันธุ์ยังคงเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา

ผู้คนในสังคมตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน รู้สึกว่าตนเป็นคนส่วนใหญ่ เหนือกว่า มีสิทธิมากกว่ามอแกนที่เป็นคนส่วนน้อย ไม่รู้สึกว่ามอแกนเป็นกลุ่มชนเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิม อาศัยมาก่อนที่จะเป็นประเทศไทย เป็นสาเหตุที่ไม่ยอมให้มีประวัติศาสตร์ร่วมกัน

“ชาวน้ำ” เป็นชื่อที่ใช้เรียกเพื่อเหยียดคนมอแกนที่แต่งตัวมอซอ บ้านขอมซอ ไม่มีส้วม และอื่นๆ อีกมากที่ทำให้สังคมหลงลืมว่ามอแกนมีตัวตนในสังคมไทย ผู้คนในรุ่นหลังจึงไม่รู้จักและไม่มีความเข้าใจที่ดีต่อชาวมอแกน จนกระทั่งมอแกนได้รับพระราชทาน นามสกุล เป็นยุคที่ชาวเลเริ่มต่อต้านคำว่า “ชาวน้ำ” ช่วง พ.ศ.2530 ประเทศไทยได้ให้ชื่อเรียกกลุ่มชนเผ่าและชาติพันธุ์ที่อาศัยมาดั้งเดิมประมาณ 5-6 กลุ่มว่าเป็น “คนไทยใหม่” ไปพร้อมๆ กับคำว่าชนกลุ่มน้อย รวมถึงมอแกน ซึ่งได้รับผลกระทบจากนโยบายการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่เป็นไปอย่างหลัทธิและสุดท้ายที่ไม่สำเร็จแม้แต่การสร้างส้วม เพราะรัฐ

ผู้ปฏิบัติขาดความรู้ความเข้าใจที่แท้จริง ความเข้าใจของคนไทยรุ่นหลังว่า ไทยใหม่ คือ กลุ่มที่อพยพมาอยู่ประเทศที่หลัง ตั้งแต่นั้นมาเมื่อชาวเลมอกลนทับตะวันตกวันประสพภัย “สึนามิ” กลับไม่สามารถเข้ามาที่บ้านได้ เจ้าหน้าที่พร้อมอาวุธได้เข้ามาตรึงพื้นที่พร้อมป้ายประกาศว่าเป็นพื้นที่ส่วนบุคคลของเอกชน ห้ามผู้ใดบุกรุก จนต้องมีการให้สื่อลงพื้นที่ทำข่าวสื่อสารให้สังคมได้รับรู้ มอกลนตะวันตกจึงเริ่มกลับเข้าพื้นที่จนถูกฟ้องร้องสุดท้าย เมื่อมีกระบวนการพิสูจน์สิทธิ์ควบคู่กับกระบวนการทางกฎหมาย หลายหลักฐานปรากฏว่ามอกลนอาศัยมาก่อนออกเอกสารสิทธิ์

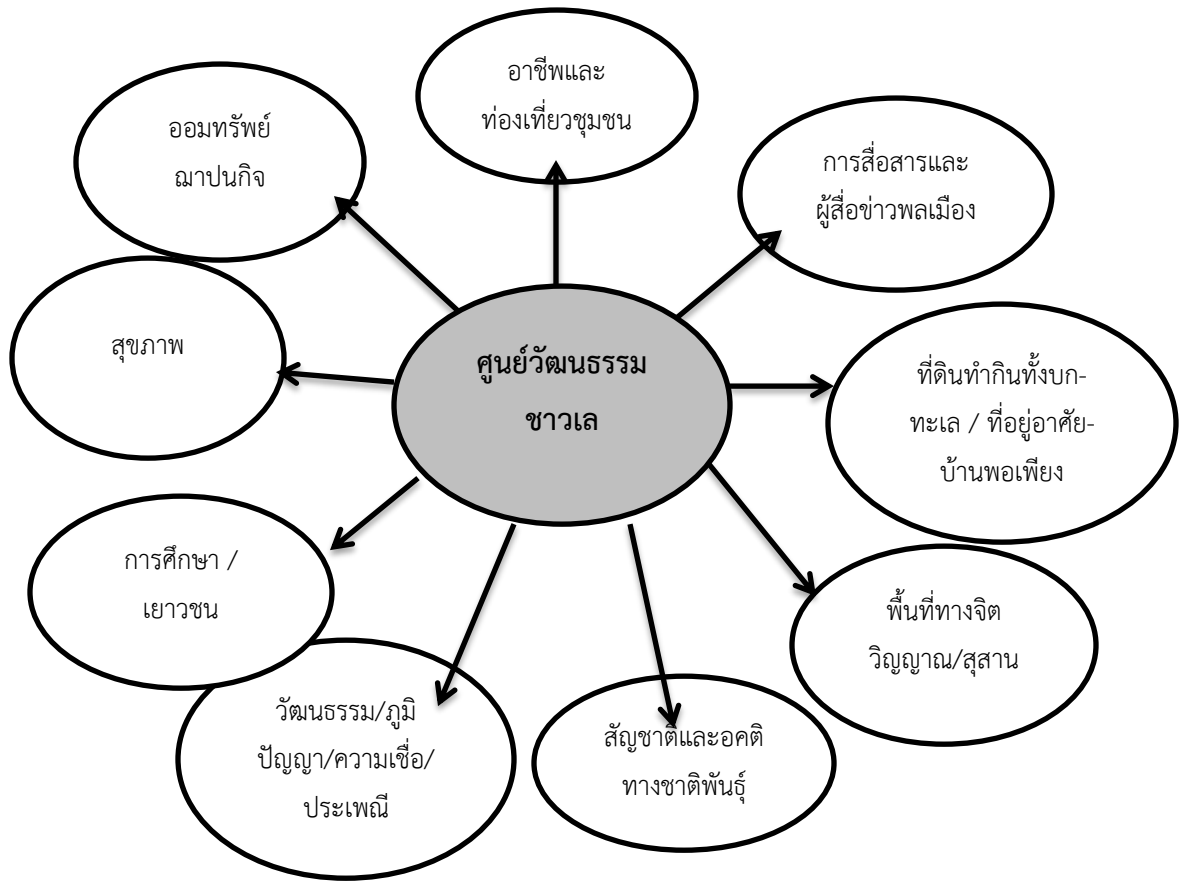
ปัจจุบัน ชาวมอกลนตะวันตกต้องคิดค้นวิธีการสร้างความเข้าใจกับสังคม ไม่ว่าจะเป็นการเริ่มเก็บข้อมูลตนเอง ทำสื่อประชาสัมพันธ์ ทำกิจกรรมร่วมกับภาคประชาสังคมในจังหวัดพังงา แต่เจ้าหน้าที่รัฐท้องถิ่นก็ไม่เปลี่ยนทัศนคติต่อชาวเลมอกลนไปจากเดิมมากนัก ซึ่งอคติทางชาติพันธุ์เช่นนี้ ย่อมส่งผลต่อการพัฒนาไปสู่ความเป็นธรรม โดยเฉพาะหากเกิดกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ ซึ่งเป็นผู้รักษากฎหมาย และรักษาความเป็นธรรมให้กับประชาชนอย่างเสมอหน้า

บูรณาการสู่การแก้ปัญหาทั้งระบบ

ร่วม 12 ปีแล้วที่ชาวชุมชนตะวันตก หมั่นเพียรกับการพัฒนานำไปสู่ความมั่นคงของพวกเขากายใต้แนวคิด “สังคมเห็นตัวตน มีเครือข่ายและพัฒนาไปสู่พื้นที่นาร่อง” ตลอดเวลา ไม่เพียงทำการพัฒนาภายในชุมชนเท่านั้น แต่ได้เชื่อมโยงกับชาวเลทั้ง 5 จังหวัด เพื่อแก้ปัญหาร่วมกันเพราะไม่ว่าจะเป็นมอแกนหรืออุรักลาไวย์ ก็ตกอยู่บนที่นั่งไม่ต่างกัน คือ ไม่มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย พื้นที่สุสานและพื้นที่ทางจิตวิญญาณถูกรุกรานวัฒนธรรมถูกเบียดขับ พื้นที่ทำกินทั้งทางบกและทะเล ถูกประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ไม่อาจทำกินเหมือนปกติได้ การศึกษา สุขภาพอนามัย ไม่ได้รับการใส่ใจจากรัฐเท่าที่ควร

เครือข่ายชาวเลได้จัดทำข้อมูลสภาพปัญหา เพื่อนำไปสู่การแก้ไข โดยการร่วมกับเครือข่ายคนจนทั้งประเทศในนาม “เครือข่ายชุมชนเพื่อการปฏิรูปสังคมและการเมือง” หรือ “คปสม.” รวมทั้งนำปัญหาเรื่องที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกิน ผลัดดันสู่นโยบายร่วมกับ “ขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม” หรือ “Pmove” อีกด้วย ซึ่งในส่วนของประเด็นปัญหาทั้งหมดรวม 9 ประเด็น ได้ถูกเสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี พร้อมกับเสนอแนวทางเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง จนเป็นมติ ครม. “2 มิถุนายน 2553” โดยคณะรัฐมนตรีมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันวางแผนไปสู่การปฏิบัติรวมทั้งเห็นชอบให้มีการจัดงาน “วันนัดพบชาวเล” อีกด้วย

ในส่วนของชุมชนตะวันตก ซึ่งได้รับการเสนอให้เป็นชุมชนนาร่องในการก้าวไปสู่ “เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม” หลังจากผ่านประสบการณ์พัฒนาไประดับหนึ่ง โดยมีกลุ่มเยาวชนเป็นแกนนำก็ได้มีการบูรณาการไปสู่การแก้ปัญหาทั้งระบบ โดยมีศูนย์วัฒนธรรมชาวเลให้ทุกกิจกรรมพัฒนาใช้เป็นเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้วางแผน และขับเคลื่อนงาน

การบริหารงานไม่ได้เน้นเชิงโครงสร้างแต่เป็นการทำงานแนวราบ ใช้ศูนย์วัฒนธรรมเป็นพื้นที่ในการพูดคุย ทำให้งานแต่ละอย่างมีเป้าหมายที่ชัดเจน อาทิ พื้นที่ทำกินทั้งทางบกและทางทะเล จะต้องช่วยกันรักษาพื้นที่สาธารณะริมทะเล หรือที่เรียกว่า “หัวกรัง” เอาไว้เพราะไม่เพียงเป็นแหล่งอาหารจำพวก หอย หมีก ฯลฯ เท่านั้นแต่ยังเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชาวเลอีกด้วย ไม่ต่างกับเหมืองเขียว ซึ่งเป็นที่จอดเรือก็ต้องต่อสู้กับเอกชนผู้อ้างสิทธิต่อไป

สุสานและพื้นที่ทางจิตวิญญาณ เป็นศูนย์รวมจิตใจทางชาวเล ซึ่งชาวเลมีสุสานทั้งหมดเพียง 4 ไร่ เท่านั้น ซึ่งจะต้องรักษาพื้นที่นี้เอาไว้ไม่ให้ถูกบุกรุกเพิ่ม ส่วนพื้นที่ทางจิตวิญญาณ ซึ่งถูกเบียดขับจนเหลือเพียง 2 ไร่ แถมยังถูกรัฐนำไปทำสวนสาธารณะ เพื่อการท่องเที่ยว ไม่มีการกันเขตให้ชาวเลมอกลนแต่อย่างใด ซึ่งจะต้องต่อสู้กันต่อไป แม้ว่าจะเรียกร้องกับรัฐหลายครั้งแล้วก็ตาม

ปัญหาอคติทางชาติพันธุ์ ซึ่งเป็นเรื่องที่สังคมทั่วไปมองว่าชาวเล คือ กลุ่มคนที่ยังไม่พัฒนาแล้วและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนา บางคนมองว่าเป็นพลเมืองชั้นสอง ทั้งๆ ที่คนเหล่านี้ อาศัยมาก่อนเสียด้วยซ้ำ หลังจากเกิดเหตุการณ์ภัยพิบัติสึนามิ ชาวสารชาวเลถูกเผยแพร่สู่สังคมมากขึ้น ในฐานะผู้ถูกเอาเปรียบจากกลุ่มทุนและรัฐบาลขาดความจริงใจในการแก้ปัญหา หลังจากนั้นชาวเลเองก็พยายามทำการพัฒนาตนเองทั้งวิถีชีวิต วิธีคิด และการดำรงชีวิตที่ไม่เป็นการทำลายวิถีเดิม ได้พิสูจน์ให้สังคมเห็นว่า เขาเป็นคนไทยเหมือนกับคนไทยทั่วไป มีวัฒนธรรมเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง ฯลฯ จนได้รับการยอมรับจากสังคมมากขึ้น รับรู้ว่าพวกเขามีตัวตน และที่สำคัญสามารถรักษาอัตลักษณ์ของชนเผ่าได้ดีกว่าสังคมทั่วไปด้วยซ้ำ แต่ความมื่อคติทางชนเผ่าก็ยังคงมีอยู่อย่างหนาแน่นในหมู่นายทุนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน

ด้านการศึกษาและการฟื้นฟูวัฒนธรรมนั้น จะเน้นไปสู่กลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็กและเยาวชน เช่น การสร้างหลักสูตร กศน. ที่สอดคล้องกับวิถีของชาวเล เรียนกัน 7 วิชา ได้แก่ นาฏศิลป์ ภาษามอแกลน จิตวิญญาณ และภูมิปัญญาพื้นบ้าน

สำหรับด้านสุขภาพนั้น รัฐเคยเข้ามาทำแต่ไม่ประสบความสำเร็จ กลับดูถูกว่าชาวเลเป็นคนสกปรก ไม่อาบน้ำ เป็นต้น จึงต้องแก้โดยคนมอแกลนเอง ปัจจุบันที่ปัตตานี ได้ส่งเสริมให้ชาวบ้านรักษาความสะอาดบ้าน และบริเวณบ้านให้น่าอยู่ เราจะเห็นป้ายากา หาดูทะเล ชาวเลที่ปัตตานี เวลาไปจัดงานที่ไหนก็จะถือไม้กวาดอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะความเคยชินมาจากการกวาดบ้าน นอกจากนี้ยังส่งเสริมให้มีการนำพืชพื้นถิ่นมาปรุงเป็นยาสมุนไพร และส่งเสริมให้ใช้ภูมิปัญญารักษาโรค เช่น ไข้เลือดออก ไทฟอยด์ ต้อกระจก โรคเกี่ยวกับกระดูกและเส้น เป็นต้น

เที่ยวไทยแลนด์ต้องมอแกลนพาเที่ยว

กิจกรรมล่าสุดที่สามารถเรียนรู้ เข้าใจชีวิตชาวเลได้เป็นอย่างดีก็คือ “การจัดการท่องเที่ยวโดยชาวเล” เพราะนักท่องเที่ยวนอกจากจะได้พักผ่อนแล้ว ยังได้เรียนรู้วิถีชีวิตชาวมอแกลนในทุกแง่มุม เช่น การประมง จักสาน การเลี้ยงสัตว์ปล่อย แหล่งทำกิน สุสาน การทำสมุนไพร ฯลฯ สร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อชาวมอแกลน และที่สำคัญสนับสนุนให้ชาวเลที่ปัตตานีมีรายได้อีกด้วย ซึ่งปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวที่สามารถ

เรียนรู้ครบวงจรได้ 25 จุด ในพื้นที่ใกล้เคียงและจะพัฒนาขยายไปสู่จังหวัดอื่นๆ ที่ชาวเลอาศัยอยู่ โดยเรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชาวเลมอแกน” หรือ “การท่องเที่ยวบนพื้นที่คุ้มครองทางวัฒนธรรม” หรือ “มอแกนพาเที่ยว”

การท่องเที่ยวบ้านบางสักชุมชนมอแกนห้าวัน-บนไร่ ปัจจุบันพื้นที่ชายหาด “เขาหลัก คึกคัก บางเนียง บางสัก” กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงในระดับโลก นักท่องเที่ยวจากนานาชาติแวะมาเยือนหาดทรายสาธารณะที่ทอดยาวและสวยงาม น้ำใส สะอาด ส่วนพื้นที่บนบกก็เต็มไปด้วยพืชพันธุ์เขี้ยวขจี มีป่าอันอุดมสมบูรณ์

นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือนมักจะเป็นไปเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน แต่ไม่ค่อยมีโอกาใช้เวลารเรียนรู้เกี่ยวกับชุมชนพื้นเมืองในพื้นที่ ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นกับระบบนิเวศน์ในบริเวณนี้

นักท่องเที่ยวเริ่มรับรู้มากขึ้นว่า พื้นที่ชายฝั่งอันตามันเป็นพื้นที่อยู่อาศัยและทำมาหากินของชาวเลทั้งสามกลุ่ม คือ มอแกน มอแกน และอุรักลาไวย์ มาหลายร้อยปี มอแกนพาเที่ยวจะเป็นการเรียนรู้ถึงชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมของชนเผ่าพื้นเมือง เช่น วิธีการทำมาหากิน การอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างได้ประโยชน์ แต่ก็กลมกลืนสัมผัสวัฒนธรรมของคนท้องถิ่น เรียนรู้และภาคภูมิใจกับวิถีชีวิตและประวัติศาสตร์รากเหง้าชนเผ่าพื้นเมืองแห่งท้องทะเลอันดามันที่แข็งแรง ทำให้ชุมชนมีพลังและพัฒนาต่อไปอย่างมีศักดิ์ศรี รู้เท่าทันและเตรียมรับมือกับความเปลี่ยนแปลงของการพัฒนาประเทศได้อย่างเหมาะสม

วิฑูรย์ เทพสง อดีตเยาวชนชนบ้านน้ำเค็ม ปัจจุบันเป็นเขมอมอแกนห้าวันเล่าว่า มอแกนพาเที่ยวได้เริ่มมา 4 ปีแล้ว โดยเราจะต้องเตรียมชุมชนให้พร้อมในการรับแขก เช่น บ้านที่พักของชาวบ้าน อาหารก็กินอยู่กับชาวบ้านทั้งหมด ชาวบ้านเป็นคนพาเที่ยวเพราะเป็นวิถีปกติ ซึ่งพวกเขายู่อาศัยและทำกิน โดยใน 4 ปี แรกประสบภาวะขาดทุน ก็มีการสรุปปัญหาข้อติดขัดมีภาคีมาหนุนเสริม ประกอบกับระยะหลัง มีนักท่องเที่ยวมาจากสิงคโปร์เป็นคณะ มาอยู่ด้วยกันครั้งละ 15 วัน มาเรียนรู้ มากิน มาอยู่ มีการนำ

ข้อมูลสื่อสารผ่านระบบออนไลน์ ก็มีนักท่องเที่ยวมาเป็นคณะเพิ่มขึ้น เช่น นักท่องเที่ยวจากอเมริกา ทำให้ปีหลังมีรายได้นับล้านบาท

“เราจะแก้ปัญหาไปเรื่อยๆ สื่อสารการท่องเที่ยวผ่านหน่วยงานที่ทำงานด้านสิทธิชุมชน เช่น UN ตลอดจนช่องทางสื่อออนไลน์ โดยระยะหลังเราจะรับนักท่องเที่ยวตามความพร้อมเดือนละประมาณ 2 คณะ ที่สำคัญนักท่องเที่ยวต้องรับผิดชอบต่อชุมชนได้ เพราะนี่เป็นการท่องเที่ยวเชิงการเรียนรู้ ไม่ได้เน้นที่ตัวเงินมากนัก” วิทวัสให้ข้อมูลเพิ่มเติม

ก้าวสู่นโยบายเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม

การขับเคลื่อนงานตลอดกว่า 10 ปี ที่ผ่านมา ปัญหาส่วนใหญ่ยังไม่ได้รับการแก้ไขถึงแม้จะเป็นมติคณะรัฐมนตรี ตั้งแต่วันที่ 2 มิถุนายน 2553 แล้วก็ตาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน อรพรรณ หาญทะเล พูดว่า “ที่ผ่านมาพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า แค่มติ ครม. ไม่ได้ช่วยอะไรมาก ต้องยกระดับให้เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมเป็นนโยบายที่มีกฎหมายรองรับ”

อาจารย์ณมล อรุโณทัย จากสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ผู้ทำงานวิจัยเกี่ยวกับชาวเลและสังเคราะห์ไปสู่ข้อเสนอนโยบายเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง กล่าวว่า ตลอด 9 ปี ที่มีมติ ครม.รัฐมนตรี เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน 2553 ได้เกิดพัฒนาการไปในทางที่ดีหลายประการ เช่น หน่วยงานรัฐ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าชายเลน เห็นด้วยและเข้าร่วมโครงการพัฒนาที่อยู่อาศัยในเขตป่าชายเลนในลักษณะของแปลงรวม เพราะทำให้ชาวบ้านอยู่อาศัยได้อย่างมั่นคงและป่าชายเลนได้รับการดูแลจากชาวบ้าน ซึ่งในเรื่องอื่นๆ ที่ยังไม่คืบหน้าก็ต้องพยายามกันให้เกิดการพูดคุยร่วมกันกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องอย่างต่อเนื่อง ส่วนชุมชนก็ต้องคิดค้นใหม่ๆ เพื่อทำให้งานมีคุณภาพมากยิ่งขึ้น เช่น การท่องเที่ยวโดยชุมชนที่หัตถ์วันทำอยู่ ต้องนำมติคณะรัฐมนตรี 2 มิถุนายน 2553 ไปทำความเข้าใจกับหน่วยงานให้มากขึ้น นำจุดบกพร่องไปสู่การถอดบทเรียน วางแผน และทำงานร่วมกัน จะต้องจัดให้ทุกภาคส่วนทั้งชุมชน ภาคธุรกิจ ภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชนและภาควิชาการ มีเวทีพูดคุยร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ดีทั้งชุมชน นักวิชาการ นักกฎหมาย และนักพัฒนาเอกชน เห็นร่วมกันว่า เป้าหมายสุดท้ายที่จะแก้ปัญหาได้ ต้องก้าวไปสู่ “เขตคุ้มครองทางวัฒนธรรมชาติพันธุ์ชาวเลและชนเผ่าพื้นเมือง” ที่มีสถานะเป็นนโยบาย มิใช่เพียงมติคณะรัฐมนตรี ขณะนี้ได้มีนักกฎหมายจิตอาสา กำลังยกร่างกฎหมายฉบับดังกล่าวอยู่ ซึ่งงานนโยบายนี้จะต้องขับเคลื่อนไปพร้อมๆ กับการสร้างพื้นที่รูปธรรมของเขตคุ้มครองทางวัฒนธรรม เช่น ที่หัตถ์วันกำลังทำอยู่

“พวกเราเป็นลูกหลานนะ เล่นเล่นที่นี้ตั้งแต่ยังไม่มีถนน ถ้าไม่รู้เราจะอยู่กันที่ไหน เรารับรองว่าไม่เป็นอันตราย และจะทำให้เห็น”

ที่ดินคือชีวิต ฝ่าวิกฤตที่ดินคนจน [60]

คำพูดของอรรณพ หาญทะเล ลูกหลานชาวเลมอแกนทับตะวัน คงตอกย้ำเป้าหมายของการพัฒนาได้ดี เป้าหมายที่จะนำพาชาวเลให้มีชีวิตที่มั่นคงและมีสถานะเท่าเทียมกับผู้อื่น ดำรงชีพภายใต้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมภูมิปัญญา ความเชื่อของตนเอง พวกเขายังต้องทำงานกันอย่างหนักอยู่ต่อไป แม้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ยุทธศาสตร์ 20 ปี ตลอดจนกฎหมายสากล จะรับรองสิทธิของพวกเขาก็ตาม トラบใดที่นโยบายและการปฏิบัติเพื่อไม่ทิ้งใครไว้เบื้องหลัง ยังเป็นแค่ตัวอักษรที่สวยงาม

๒
“ชาวกลาง”
บทสะท้อนสิทธิชุมชน
ต้องมาจากคนในพื้นที่

“บ้านกลาง”

บทสะท้อนสิทธิชุมชนต้องมาจากคนในพื้นที่

บ้านกลางหมู่ 5 ตำบลบ้านดง อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนกะเหรี่ยง (โปว์) มีการเล่าสืบต่อกันในกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านว่า ชุมชนบ้านกลางมีอายุมากกว่า 300 ปี ผู้ก่อตั้งหมู่บ้านเป็นชาวกะเหรี่ยงโปว์จากจังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งเดินทางมาค้าขายแถบอำเภอสกล จังหวัดแพร่ ต่อมาได้เดินทางไปยังอำเภอเชียงแสน โดยใช้เส้นทางสันดอยหลวงในการสัญจร

ในระหว่างทาง ผู้ก่อตั้งได้มาหยุดพักที่บริเวณใกล้ห้วยแม่มาย พบว่าเป็นบริเวณที่ป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เหมาะกับการอยู่อาศัยทำกิน จึงได้ตัดสินใจตั้งถิ่นฐานและสร้างหมู่บ้านขึ้นที่นั่น ต่อมาเริ่มมีคนย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ มีการขยายที่ทำกินขึ้นไปทางทิศเหนือของหมู่บ้าน และตั้งหมู่บ้านขึ้นอีกหนึ่งหมู่บ้าน (บ้านกลางปัจจุบัน) อีกกลุ่มย้ายไปแถบแม่ต้า แต่อยู่ได้ไม่นานจึงได้เคลื่อนย้ายไปอยู่บริเวณห้วยแม่มาย และได้ย้ายอีกครั้งไปยังบริเวณห้วยปิง ซึ่งปัจจุบันคือบริเวณหมู่บ้านแม่ส้าน ส่วนหมู่บ้านเดิมคือหมู่บ้านเนาะนั้น ไม่มีคนอาศัยอยู่แล้ว หลักฐานสำคัญเกี่ยวกับการก่อตั้งหมู่บ้านมาอย่างยาวนานกว่าร้อยปีคือ บันทึกการเข้ามาของศาสนาคริสต์ เป็นภาษากะเหรี่ยงสะกอ และอนุสาวรีย์ที่สร้างขึ้นบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเดิม (บ้านเนาะ) เพื่อฉลองวาระครบรอบ 100 ปี ของการตั้งหมู่บ้านเมื่อ 20 ปีก่อน ซึ่งคนในชุมชนเชื่อกันว่าบ้านกลางนับเป็นหมู่บ้านแรกในประเทศไทยที่รับศาสนาคริสต์

บ้านกลางมี 77 ครัวเรือน ประชากรประมาณ 283 คน แยกเป็นชาย 149 คน และหญิง 134 คน (ข้อมูล ณ เดือน มิถุนายน 2558 จากสำนักงานทะเบียนอำเภอแม่เมาะ) ลักษณะทางกายภาพเป็นภูเขาสูงสลับซับซ้อน ลักษณะของป่าไม้ แบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ ป่าดงดิบ (กะเนอหมื่อ) ป่าเบญจพรรณ (กะเนอพา) และป่าแพะ (แพะโซ่) ขึ้นอยู่โดยทั่วไปตามแต่ลักษณะของพื้นที่ ชุมชนบ้านกลางตั้งอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 500–600 เมตร ลักษณะที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่กลางหุบเขาหินปูน ล้อมรอบด้วยภูเขา 7 ลูก ถือเป็นต้นน้ำของลำห้วยขนาดเล็กจำนวน 17 สาย ไหลลงสู่ห้วยแม่มายและห้วยแม่ต้าและไหลลงสู่แม่น้ำยม ปัจจุบันอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไทและเขตป่าสงวนแห่งชาติ

ลักษณะเศรษฐกิจชุมชน มีการพึ่งพิงการเก็บหาผลผลิตจากป่าเพื่อขายสร้างรายได้ทดแทนการปลูกพืชเศรษฐกิจที่ส่งผลทำลายสภาพแวดล้อม การหาของป่า เป็นเศรษฐกิจหลักที่เกิดจากการ ดูแลรักษาป่าทำให้ได้ผลผลิตสร้างมูลค่ามากกว่าล้นบาทในแต่ละปี โดยเฉพาะ “หน่อไม้” ซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่สร้างรายได้ให้ชาวบ้านกลางทุกหลังคาเรือน นอกจากนั้นชาวบ้านยังเก็บผลิตผลอื่นๆ จากป่า อาทิ ไม้ซ้าว หลาม หนอนไม้ไผ่ ไผ่ซาง น้ำผึ้ง ครั่ง ชัน มะบ้าและผักหวาน ขายสร้างรายได้อีกทางหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพราะป่ารายรอบชุมชนบ้านกลางเป็นป่าเบญจพรรณและป่าไผ่ ส่วนการผลิตรอง คือ ทำการเกษตรเพื่อยังชีพได้แก่ การทำไร่หมุนเวียนและทำนา

จากยุคสัมปทานป่าไม้ถึงเส้นทางต่อสู้เพื่อคนกับป่า

บ้านกลางมีทรัพยากรป่าไม้อุดมสมบูรณ์ เป็นพื้นที่เป้าหมายของการสัมปทานป่าในอดีตถึง 3 ครั้งๆ แรกช่วงประมาณปี พ.ศ. 2493 โดยบริษัทบอมเบย์เบอร์มา ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2502 ให้สัมปทานกับบริษัทคนไทย และครั้งที่สามประมาณปี พ.ศ. 2514 ส่งผลให้ไม้ขนาดใหญ่ถูกโค่นจนแทบไม่เหลือ หลังการปิดสัมปทานป่าปี 2531-2532 ฝืนป่าบริเวณบ้านกลางยังคงเผชิญกับขบวนการลักลอบตัดไม้เถื่อนของนายทุนและผู้มีอิทธิพลอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้สภาพป่าที่เคยอุดมสมบูรณ์เสื่อมโทรมเป็นทวีคูณ อีกทั้งสัตว์ป่านานาชนิดล้มตายและลดจำนวนลง น้ำในลำห้วยเริ่มแห้งขอด กระทบต่อผลผลิตข้าวและความเป็นอยู่ของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก

ภายหลังจากยุคสัมปทานป่าไม้ ก็เกิดการเปลี่ยนแปลงสำคัญอีกกล่อเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2516 เริ่มมีองค์กรต่างๆ อาทิ กรมประชาสงเคราะห์ ศูนย์พัฒนาชาวเขา โครงการไทย-ออสเตรเลีย โครงการไทย-เยอรมัน และโครงการไทย-นอร์เวย์ เข้ามาส่งเสริมให้ชาวบ้านบุกเบิกนาขั้นบันไดและสวนไม้ผลยืนต้นและพืชไร่ เช่น กาแฟ ลิ้นจี่ ลำไย มะม่วง ส้มโอ ข้าวบาร์เลย์ ถั่วเขียว และถั่วเหลือง ซึ่งในสมัยนั้นการทำนายังไม่เป็นที่นิยมมากนัก เนื่องจากสภาพความแห้งแล้งจากการทำลายป่าที่ผ่านมา ที่ส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้ง ไม่เพียงพอต่อการทำนาข้าว รวมถึงการปลูกไม้ผลเศรษฐกิจ ในพื้นที่ไร่มุมนเวียนที่ปกไว้ (ไร่เหล่า) ส่งผลให้ได้ผลผลิตน้อยและเริ่มมีต้นทุนการผลิตสูง จนมีปัญหาหนี้สินตามมา

จากประสบการณ์ดังกล่าว ส่งผลให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ตัดสินใจเลิกปลูกพืชเศรษฐกิจและเริ่มฟื้นฟูป่าระลอกใหญ่ แม้ว่าชาวบ้านจะนิยมทำนามากขึ้น แต่ส่วนใหญ่ยังคงยึดการทำไร่มุมนเวียนเป็นหลักผสมผสานกับการปลูกไม้ผลเพื่อบริโภคและขายตามฤดูกาลมาจนถึงปัจจุบัน

ผู้นำชุมชนบ้านกลางเล่าถึงวิธีการอยู่ร่วมกับป่าอย่างพึ่งพา โดยการร่วมกันดูแลป่าว่า **“ตลอดเวลากว่า 30 ปี เราทำทุกอย่างร่วมกันป้องกันไฟป่า ปลูกป่าทดแทน ปลูกไผ่ เพื่อดำรงชีพ และปลูกไม้ยืนต้นที่มีประโยชน์แก่สัตว์ป่า ส่วนพื้นที่ไร่มุมนเวียนเราก็กทำแค่ในพื้นที่เดิม ที่วนซ้ำตามรอบปีที่เหมาะสม 3-5 ปี ไม่เคยต้องการเพิ่มเติม และเรามีเวรยาม เฝ้าระวังการตัดไม้ไม่ดี อีกทั้งตั้งกติกาไว้ชัดว่า จะไม่ไปยุ่งกับป่าสาธารณะ ป่าอนุรักษ์ แล้ววันนี้เราก็กทำได้ อยากให้เห็นว่าเราทำได้ และอยาคนำเสนอรูปแบบของเรา อยากให้รัฐบาลให้ออกาสชนเผ่าทั่วประเทศไทยได้มีส่วนร่วมทำตามแผนชนเผ่าเล็กๆ บ้างดีกว่าใช้นโยบายจากศูนย์กลางมาจัดการเรา เมื่อบ้านกลางทำได้ ที่อื่นก็ทำได้”**

ปี พ.ศ. 2534 เข้าสู่ยุคของการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไททับพื้นที่ของชุมชน ครอบคลุมพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอแจ้ห่ม อำเภอแม่เมาะ และอำเภองาว จังหวัดลำปาง มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 758,750 ไร่ หรือ 1,214 ตารางกิโลเมตร ส่งผลให้ชาวบ้านกลางและชุมชนรอบข้างต้องเผชิญกับการถูกจำกัดสิทธิในการใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกิน เกิดความขัดแย้งระหว่างเจ้าหน้าที่รัฐกับชาวบ้าน โดยเฉพาะ

กรณีการทำไร่หมุนเวียนตามวิถีดั้งเดิมของชุมชน รวมถึงนโยบายการอพยพย้ายคนออกจากป่า สถานการณ์เหล่านี้เป็นแรงผลักดันให้คนในชุมชนลุกขึ้นต่อสู้เรียกร้องสิทธิและความเป็นธรรมจากภาครัฐ

ปี พ.ศ. 2537 - 2540 คนบ้านกลาง โดยเฉพาะกลุ่มเยาวชนเข้ามาร่วมเคลื่อนไหวจากความร่วมมือกันของกลุ่มนักพัฒนาเอกชนที่ทำงานในพื้นที่จังหวัดภาคเหนือตอนบน โดยวางยุทธศาสตร์การจัดทำแผนกิจกรรมของเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ มีจุดเน้นคือ การผลักดันนโยบาย ให้ออกกฎหมายที่รองรับสิทธิชุมชน สร้างพื้นที่รูปธรรมเพื่อสื่อสารเชิงนโยบาย และสาธารณะ เน้นการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ภายหลังปี พ.ศ. 2540 เกิดการรวมตัวกันของชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายรัฐด้านทรัพยากร ในนามของ สหพันธ์เกษตรกรภาคเหนือ หรือ “สกน.” ซึ่งทั้ง 4 พื้นที่ศึกษาได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนร่วมผลักดันการแก้ไขปัญหาระดับนโยบายเรื่อยมา ถือเป็นพลังเสริมที่สำคัญด้านองค์ความรู้การจัดการทรัพยากรชุมชนและด้านพลังเครือข่ายภาคประชาชนที่สร้างพื้นที่ทางสังคมในการเรียกร้องการแก้ไขปัญหาของตัวเอง

ช่วงปี พ.ศ. 2545-2550 คน บ้านกลางถูกเจ้าหน้าที่รัฐสั่งห้ามทำไร่ ห้ามใช้ที่ดิน ตลอดจนถึงเผชิญกับการถูกจับกุมดำเนินคดี เพราะเกิดสถานการณ์ด้านหมอกควันทั่วพื้นที่ภาคเหนือ และมีกระแสความตื่นตัวเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทำให้เจ้าหน้าที่รัฐเพิ่มความเข้มงวดในการควบคุมการเข้าทำไร่หมุนเวียนมากขึ้น

ปี พ.ศ. 2553 ชาวบ้านกลางถูกเจ้าหน้าที่ยึดพื้นที่ทำกินและประกาศให้เป็นพื้นที่ที่จะถูกดำเนินคดี หากผู้ใดเข้าไปทำกินในพื้นที่นี้ จะถูกข้อหาทำลายป่าและทำให้อากาศร้อน หรือที่เรียกกันว่า “คดีโลกร้อน” ในระยะต่อมาได้ถูกผลักดันจนเกิดมติคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 หรือ “มติกะเหรี่ยง” เพื่อเป็นเครื่องมือระดับนโยบายในการแก้ไขปัญหาความไม่เป็นธรรมต่อชาวบ้าน ถึงแม้จะมีมติคณะรัฐมนตรี แต่วิธีการทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียนก็ยังไม่ได้รับการคุ้มครอง

จนถึงรัฐบาล พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นโยบายทางคืนผืนป่าและนโยบายของคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ก็ยังปรากฏแนวโน้มที่จะส่งผลกระทบต่อสิทธิการใช้ที่ดินของชุมชนบ้านกลาง เครือข่ายชุมชนกะเหรี่ยงจึงพยายามเคลื่อนไหวณรงค์เพื่อผลักดันการรับรองสิทธิของชนกะเหรี่ยงอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในกลุ่มชุมชนกะเหรี่ยงที่ยังคงยึดวิถีไร่หมุนเวียนเป็นหลัก อาทิ การจัดกิจกรรมสำคัญในการผลักดันสิทธิและการคุ้มครองวัฒนธรรมกะเหรี่ยง ณ ชุมชนบ้านกลาง เมื่อปี พ.ศ. 2560 ภายใต้กิจกรรม **“3 ทศวรรษ สิทธิชุมชน: ชาติพันธุ์และชนเผ่ากับการจัดการทรัพยากรอย่างยั่งยืน”** โดยชุมชนบ้านกลางเป็นพื้นที่นำร่องตามมติคณะรัฐมนตรี 3 สิงหาคม พ.ศ. 2553 เรื่อง นโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงและเขตวัฒนธรรมพิเศษที่มีสิทธิในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ดิน ตลอดจนถึงมีส่วนร่วมในการป้องกันภัยคุกคามต่อทรัพยากรในพื้นที่

ลุกขึ้นสู้ความไม่เป็นธรรมนำขบวนเคลื่อนไหวทางสังคม

ปี พ.ศ. 2538-2540 ชาวบ้านกลางและชุมชนใกล้เคียงที่ได้รับผลกระทบจากการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติถ้ำผาไท ได้เข้าร่วมกับเครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ หรือ คคน. เพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลในขณะนั้นแก้ไขปัญหาที่ดินในเขตป่าร่วมกับสมาชิกคนจน จนได้มติคณะรัฐมนตรีวันที่ 17 และ 29 เมษายน พ.ศ. 2540 เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาพร้อมกับเจ้าหน้าที่อุทยานฯ มีการสำรวจรังวัดพื้นที่ทำกินโดยเฉพาะพื้นที่ไร่หมุนเวียน และผ่านความเห็นชอบของคณะทำงานระดับอำเภอ ส่งต่อไปยังคณะกรรมการระดับจังหวัดเพื่อพิจารณา (รัฐบาลได้ยกเลิกมติดังกล่าวเพราะกรมป่าไม้ได้เสนอมติ คณะรัฐมนตรี 30 มิถุนายน 2542)

สถานการณ์ต่อเนื่องมาจนถึงการประกาศใช้ “รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540” มีการบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพของประชาชนเอาไว้เป็นครั้งแรก ไว้ในมาตรา 46 ว่า “บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล และยั่งยืน ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ” ซึ่งต่อมาถูกเรียกว่า “สิทธิชุมชน”

ปี พ.ศ. 2545-2547 เครือข่ายเกษตรกรรมภาคเหนือ (คคน.) ส่วนใหญ่เป็นชุมชนชาติพันธุ์ปกาเกอญอหรือกะเหรี่ยง ร่วมกับสหพันธ์เกษตรกรรมภาคเหนือ (สคน.) เรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหาการทำไร่หมุนเวียน เนื่องจากถูกเจ้าหน้าที่สั่งห้ามทำไร่ ห้ามใช้ที่ดิน ถูกจับกุมดำเนินคดีตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จึงมีการชุมนุมเรียกร้องให้รัฐบาลแก้ไขปัญหา จนกระทั่งคณะรัฐมนตรีมีมติวันที่ 3 เมษายน พ.ศ. 2547 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการแก้ไขปัญหา จนเกิดเป็นงานวิจัยชิ้นสำคัญในเวลาต่อมาที่ได้ระบุข้อเสนอนโยบายเพื่อการคุ้มครองส่งเสริมไร่หมุนเวียนให้เป็นมรดกภูมิปัญญาวัฒนธรรม¹ โดยมีประเด็นสำคัญ ได้แก่ การสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่ไร่หมุนเวียนรวมถึงไร่นาทั้งหมดของแต่ละหมู่บ้าน แล้วทำการขึ้นทะเบียนพื้นที่ทั้งหมด พร้อมประกาศให้เป็นเขตวัฒนธรรมพิเศษหรือแนวเขตนิเวศวัฒนธรรมพื้นบ้านของคนกะเหรี่ยง และให้พื้นที่ที่ขึ้นทะเบียนเหล่านั้นสามารถทำไร่หมุนเวียนต่อไปได้ ส่วนในระยะยาว มีข้อเสนอให้ออกกฎหมายรับรองเขตวัฒนธรรมพิเศษหรือปรับปรุงกฎหมายป่าอนุรักษ์ทั้งหมดให้รองรับสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงในเขตวัฒนธรรมพิเศษ

การรณรงค์ผลักดันประเด็นสิทธิของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เชื่อมโยงกับข้อตกลงระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในกรณีชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และนำมาซึ่งมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง “แนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถี

¹ โปรดดูเพิ่มเติมในงานวิจัย “ระบบการเกษตรแบบไร่หมุนเวียน: สถานภาพและความเปลี่ยนแปลง เล่ม 2” ปี 2547 โดยคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ชีวิตชาวกะเหรี่ยง” เมื่อวันที่ 3 สิงหาคม พ.ศ.2553 เน้นประเด็นเรื่อง อัตลักษณ์ ชชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การจัดการทรัพยากร สิทธิในสัญชาติ การสืบทอดมรดกทางวัฒนธรรม และการศึกษา²

ผลการดำเนินการ ในประเด็นอัตลักษณ์ ชชาติพันธุ์และวัฒนธรรม การดำเนินการในระดับพื้นที่มีโครงการที่หลากหลาย ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีกะเหรี่ยง การแสดงดนตรีพื้นบ้าน ด้านการรวบรวมองค์ความรู้ จัดทำข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวกะเหรี่ยง และด้านการเพิ่มพูนทักษะชีวิตและความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เช่น ฝึกอบรมการทำอิฐ เป็นต้น

ประเด็นการจัดการทรัพยากร การดำเนินการในระดับพื้นที่มีกิจกรรมที่ขับเคลื่อนเรื่องการจัดการทรัพยากร ได้แก่ กิจกรรมด้านการแก้ไขปัญหาที่ดินและการสำรวจการถือครองที่ดิน เช่น โครงการจัดทำโฉนดชุมชน นโยบายด้านการยุติการจับกุมและคุมครองชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงท้องถิ่นดั้งเดิม

ประเด็นสิทธิในสัญชาติ ได้ดำเนินการออกบัตรประจำตัวประชาชนและการให้สิทธิขั้นพื้นฐาน ทำบัตรประจำตัวให้ชาวกะเหรี่ยง ประชาสัมพันธ์ให้ชาวกะเหรี่ยงนำเอกสารหลักฐานมาขอลงทะเบียนผู้มีสิทธิประกันสุขภาพ รวมถึงสำรวจและทำทะเบียนประวัติบุคคลที่มีปัญหาสถานะและสิทธิ

ประเด็นการสืบทอดมรดกวัฒนธรรม การดำเนินงานในระดับพื้นที่ ได้แก่ การจัดตั้งศูนย์วัฒนธรรมชุมชนชาวกะเหรี่ยง กิจกรรมส่งเสริมและสืบทอดศิลปวัฒนธรรมชาวกะเหรี่ยงในวันสำคัญ และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้และเพิ่มพูนทักษะชีวิต เช่น ส่งเสริมการเรียนรู้การประกอบอาชีพตามแนวพระราชดำริ

ประเด็นการศึกษา ได้แก่ การพัฒนาศักยภาพชาวกะเหรี่ยง บุคลากร ครู คณะกรรมการสถานศึกษา และการสนับสนุนทุนการศึกษา โดยการอบรมเผยแพร่องค์ความรู้ด้านวัฒนธรรมและอาชีพ การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมกะเหรี่ยง

แม้มติดังกล่าวเป็นความก้าวหน้าสำคัญที่แสดงให้เห็นการยอมรับในประเด็นชาติพันธุ์ แต่ในระดับปฏิบัติการ ยังไม่มีเป้าหมายและแผนการดำเนินการอย่างชัดเจน ความไม่เข้าใจของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องในมาตรการการฟื้นฟู การไม่มีงบประมาณดำเนินงาน การยึดถือกฎระเบียบของหน่วยงานของตนที่มีอยู่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับมติคณะรัฐมนตรี รวมทั้งขาดแนวคิดและทักษะในการทำงานร่วมกับชุมชน

ต่อมาปี พ.ศ. 2549 บ้านกลางเป็นหนึ่งในหมู่บ้านเป้าหมายการแก้ไขปัญหาที่ดินภายใต้กลไกของรัฐบาล โดยได้ดำเนินการสำรวจที่ดินทำกินรายแปลงในแผนที่อัตราส่วน 1 : 4,000 มีการสร้างกลไกการบริหารจัดการที่ดินในรูปแบบโฉนดชุมชน มีกฎระเบียบการจัดการที่ดิน และมีคณะกรรมการที่ดินระดับชุมชน

² กระทรวงวัฒนธรรม. 2555. รายงานผลการดำเนินการตามมติคณะรัฐมนตรี เรื่อง แนวนโยบายในการฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยง. ศูนย์บริการข้อมูลข่าวสาร สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี

ในช่วงปี พ.ศ. 2553 มีความเคลื่อนไหวรณรงค์นโยบายด้านสิทธิในที่ดินและทรัพยากรที่สำคัญอีกครั้งหนึ่ง โดยคนบ้านกลางได้มีการยื่นคำขอโฉนดชุมชนตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการจัดให้มีโฉนดชุมชน พ.ศ. 2553 จนผ่านการตรวจสอบพื้นที่ และได้รับการอนุมัติให้มีโฉนดชุมชนจากคณะกรรมการประสานงานจัดให้มีโฉนดชุมชน

ร่วมดูแลจัดการทรัพยากรธรรมชาติ : เมื่อชีวิตผูกโยงกับป่า

คนบ้านกลางเริ่มมีวิถีคิดด้านการแบ่งโซนเขตป่าที่จริงจังมากขึ้นหลังถูกกันแนวเขตป่าในยุคหลังปี พ.ศ. 2534 โดยก่อนหน้านี้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าเหมือนปัจจุบัน แต่แบบแผนการดูแลรักษาป่ายังไม่ชัดเจนและไม่เป็นระบบ หลังจากที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐบาลในเรื่องการจัดการทรัพยากรและการไล่คนออกจากป่า จึงเกิดการตื่นตัว นำไปสู่การรวมตัว มีการแต่งตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านกลางขึ้น เพื่อเป็นคณะทำงานในการดูแลจัดการป่าของหมู่บ้าน พร้อมกับมีการวางแผนกิจกรรมในการดูแลป่า

ชุมชนบ้านกลางแบ่งพื้นที่ป่าออกเป็น 4 ประเภท โดยให้ความหมายตามลักษณะการตามใช้ประโยชน์และการดูแลรักษา ได้แก่

- 1) ป่าชุมชนอนุรักษ์ เป็นป่าที่ห้ามตัดไม้และล่าสัตว์ทุกชนิด ยกเว้นหาสมุนไพรต่างๆ สามารถเก็บเอาหน่อไม้ได้
- 2) ป่าชุมชนหากิน เป็นป่าที่สามารถหาของป่าทุกชนิด แต่จะต้องอยู่ในขอบเขตที่ชุมชนยอมรับและไม่ทำลายระบบนิเวศ
- 3) ป่าชุมชนใช้สอย สามารถใช้ประโยชน์ได้ตามความจำเป็น เช่น ฟืนหรือไม้สร้างบ้าน เถามที่จำเป็น
- 4) หมู่บ้านสัตว์ของป่าชุมชน เป็นพื้นที่อนุรักษ์พันธุ์สัตว์ป่า พื้นที่นี้จะมีการใช้ประโยชน์จากป่าได้ คือ การหาเห็ดหรือดอกดินเท่านั้น มีการทำแนวกันไฟ มีการจัดเวรยามเดินตระเวนตรวจไฟและบุคคลภายนอกที่เข้ามาล่าสัตว์ตลอดทั้งดอย

นอกจากนั้นยังมีกิจกรรมสำคัญเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ได้แก่

- 1) การทำแนวกันไฟ ประจำปี คนในชุมชน พ่อบ้าน แม่บ้าน และเยาวชนจะร่วมกันทำ ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน สัปดาห์ละ 1 ครั้ง
- 2) การลาดตระเวนตรวจป่า เป็นกิจกรรมที่ทำช่วงเดียวกับการทำแนวกันไฟ โดย คณะกรรมการจะจัดเวรยามหมุนเวียนวันละ 3 คน ตลอดระยะเวลา 3 เดือน เพื่อเดิน ตรวจไฟป่าและคนที่เข้ามาล่าสัตว์ หากพบบุคคลภายนอกที่เข้ามาล่าสัตว์ป่าในเขตป่าอนุรักษ์ หรือหมู่บ้านสัตว์ป่า ครั้งแรกจะตักเตือน ครั้งที่สองปรับ ครั้งที่สามดำเนินคดีตามกฎหมาย
- 3) การทำป้ายรณรงค์ เชิญชวนให้ร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร ติดตามเขตป่าต่างๆ เพื่อให้บุคคลที่พบเห็นรู้ว่าเป็นแนวเขตป่าของบ้านกลาง
- 4) จัดทำเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ปลาพื้นบ้านของชุมชนไม่ให้สูญพันธุ์ ระยะเวลาในการอนุรักษ์แล้วแต่ชุมชนจะตกลงกัน หลังจากที่มีการอนุรักษ์พันธุ์เพิ่มขึ้น

จากการเป็นชุมชนแห่งการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ผ่านมา ได้รับการยอมรับจากหน่วยงานในพื้นที่รวมถึงหน่วยงานระดับประเทศ ซึ่งชุมชนเคยได้รับรางวัล ลูกโลกสีเขียวจากสถาบันลูกโลกสีเขียว 2 ครั้ง

ไร้หมุ่นเวียนบ้านกลาง บทสะท้อนจิตวิญญาณ ปากท้อง และความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง

พื้นที่ไร้หมุ่นเวียนบ้านกลาง มีจำนวน 1,632 ไร่ มีรอบหมุ่นอยู่ระหว่าง 4-7 ปี โดยแต่ละปีชาวบ้านจะใช้พื้นที่ไร้หมุ่นเวียนสำหรับการเพาะปลูกโดยเฉลี่ยร้อยละ 7 ของพื้นที่ไร้หมุ่นเวียนทั้งหมด โดยเฉลี่ย 25 ไร่ ต่อครัวเรือน ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์เพื่อการผลิตเป็นหลัก มีองค์ประกอบที่หลากหลายของการใช้พื้นที่ทั้งพิธีกรรม ความเชื่อ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นระบบการผลิตที่เกื้อกูลกันทั้งชุมชนและฐานทรัพยากร ต่างพึ่งพาอาศัยแรงในการหมุน ตั้งแต่การฟันไร่ การทำแนวกันไฟ การก่อเผาไร่ การทำความสะอาดพื้นที่ การใส่ข้าวไร่ พืช ผัก อาหารที่มีอยู่ในไร้หมุ่นเวียน ให้เกิดผลผลิตที่ออกงามทั้งเพื่อการบริโภคและความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งไร้หมุ่นเวียน มีจุดเด่น คือ

- 1) เป็นระบบการเกษตรที่ต้องพึ่งพาน้ำฝนจากธรรมชาติ ไม่ต้องอาศัยชลประทาน
- 2) การตัด ฟัน โค่น เผาในพื้นที่ไร้หมุ่นเวียน ไม่ใช่การทำลายป่า แต่เป็นกระบวนการหนึ่งในวงจรการเกษตรแบบไร้หมุ่นเวียน ที่มีการฟักพื้นที่ไร้หมุ่นเวียนจนคืนสภาพไร่เหล่า ก่อนที่จะตัด ฟัน โค่นและเผา เพิ่มธาตุอาหารในดิน
- 3) ไร้หมุ่นเวียนใช้เทคโนโลยีอย่างง่าย จอบ เสียม สอดคล้องกับทรัพยากรป่าไม้ที่มีความลาดชัน รักษาหน้าดิน

- 4) ไม่ใช่สารเคมี เพื่อให้ได้อาหารปลอดภัย แหล่งน้ำปลอดภัย รักษาคุณภาพของดินในระยะยาว
- 5) ไร่มุขเวียนไม่ใช่สาเหตุของไฟป่า เนื่องจากต้องทำแนวกันไฟก่อนเผาไร่อยู่นานและมีการตรวจสอบความเรียบร้อยหลังการเผาเสร็จ
- 6) ไร่มุขเวียนไม่ใช่สาเหตุของการพังทลายหน้าดิน เนื่องจากระบบการผลิตมีการพลิกหน้าดินน้อย ปลุกพืชคลุมดินที่หลากหลายเพื่อรักษาหน้าดินไว้
- 7) การเพิ่มของประชากรไม่ได้ทำให้มีการเปิดพื้นที่ทำกินเพิ่มขึ้น มีระบบอื่นเข้ามาทำให้ชุมชนอยู่ได้ทั้งระบบการผลิต และทรัพยากรฯ โดยการปรับพื้นที่นา สวน เลี้ยงสัตว์ หัตถกรรมพื้นบ้านและรับจ้าง

หากพิจารณาในมิติด้านการผลิต ไร่มุขเวียนถือเป็นระบบเพื่อความมั่นคงทางอาหารของทั้งคนและสัตว์ กระบวนการผลิตนั้นอยู่บนหลักของการเกื้อกูลแบ่งปันระหว่างคนในชุมชน สัตว์ พืช ดิน น้ำ ป่า เป็นพื้นที่ทางอาหารที่หลากหลายทั้งพืชล้มลุกที่กินได้ ไม้ยืนต้นไม้เถา พืชเครื่องครัว พืชกินสดและสัตว์บางชนิด นอกจากนี้ วิธีการปลูกยังเต็มไปด้วยภูมิปัญญาในการใช้ดินและบำรุงดินอย่างเกื้อกูล ซึ่งการหมุนเวียนการใช้พื้นที่ไร่นานี้ 7 ไร่³ ล้วนมีความหมายในลักษณะความสัมพันธ์ต่อ คน สัตว์ พืช

จากรูปธรรมสู่ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1. ควรกำหนดแนวทางปฏิบัติและการสนับสนุนจากส่วนราชการเกี่ยวกับการจัดการที่ดินของรัฐในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิมนุษยชนและการแก้ไขปรับปรุงกฎหมายให้สอดคล้องกับหลักสิทธิมนุษยชนและเจตนารมณ์แห่งราชอาณาจักรไทย

2. ควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าไม้และควรสนับสนุนสิทธิร่วมของชุมชน เพื่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับแต่ละชุมชน

3. คณะกรรมการอำนวยการเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวกะเหรี่ยงและเครือข่ายกลุ่มชาติพันธุ์ในแต่ละพื้นที่ร่วมกันดำเนินการสำรวจกำหนดขอบเขตพื้นที่ไร่มุขเวียนรวมถึงไร่นาทั้งหมดของแต่ละหมู่บ้าน แล้วทำการขึ้นทะเบียนพื้นที่เหล่านี้ทั้งหมด พร้อมประกาศให้เป็นเขตอนุรักษ์วัฒนธรรมพิเศษ หรือเขตนิเวศวัฒนธรรมเกษตรพื้นบ้านของคนกะเหรี่ยง

4. รัฐนำเสนอและผลักดันกฎหมายในระดับต่างๆ เพื่อให้รองรับสถานะภูมิทัศน์ทางนิเวศเศรษฐกิจ วัฒนธรรมของคนกะเหรี่ยง อาทิจังหวัดภูเก็ต ข้อเสนอเรื่องกฎหมายรองรับเขตวัฒนธรรมพิเศษทางชาติพันธุ์

³ ระบบการจัดการจำนวน 7 แปลง เป็นลักษณะส่วนใหญ่ที่ชุมชนยึดมั่นปฏิบัติตามการสืบทอดจากบรรพบุรุษ ซึ่งปัจจุบันเผชิญกับการปรับเปลี่ยนและปรับตัวแตกต่างกันไปในแต่ละบริบทชุมชน

หรือการเสนอกฎหมายใหม่หรือปรับปรุงแก้ไขกฎหมายป่าอนุรักษ์ทั้งหมดให้รองรับสิทธิชุมชนกะเหรี่ยงในเขตวัฒนธรรมพิเศษ รวมถึงการรองรับรองสิทธิชุมชนตามที่บัญญัติรัฐธรรมนูญที่เป็นรูปธรรมแก่ชุมชนหรือเครือข่ายองค์กรชุมชนให้สามารถใช้ประโยชน์และจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้เกิดความยั่งยืนและความมั่นคงของชีวิต โดยกระบวนการมีส่วนร่วมทั้งจากทั้งภาครัฐและภาคประชาชน

5. เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อมั่นและสร้างสรรค์บรรยากาศของความร่วมมือระหว่างรัฐกับชุมชนบนพื้นที่สูง ควรออกคำสั่งอย่างเป็นทางการให้ยุติมาตรการแนวทางของรัฐที่เป็นการคุกคามและลดทอนสิทธิของชุมชนบนพื้นที่สูง เช่น การจับกุมดำเนินคดีสมาชิกของชุมชนที่อยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่เดิม รวมทั้งยุติการดำเนินกิจกรรมของรัฐที่อาจส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่อาศัยและทำกินในเขตป่า และการดำเนินโครงการหรือมาตรการใดๆ ควรเปิดให้มีกระบวนการมีส่วนร่วมและการตัดสินใจจากชุมชนด้วยความโปร่งใสและเป็นธรรมและมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนบทบาทของชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีศักยภาพในการใช้ประโยชน์และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ภายใต้รูปแบบการผลิตที่สอดคล้องกับระบบนิเวศวิทยาและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยรับรองสิทธิในการอยู่อาศัยและการทำกินที่มั่นคงแก่ชุมชน ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความขัดแย้งและการเผชิญหน้าระหว่างเจ้าหน้าที่ป่าไม้กับชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างแรงจูงใจให้ชุมชนบนพื้นที่สูงหันมาให้ความสำคัญกับการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตที่มีแนวโน้มนำไปสู่ภาวะความเสี่ยงในเรื่องความมั่นคงทางอาหารและการทำลายทรัพยากร

6. ในการประกาศพื้นที่อนุรักษ์แห่งใหม่และการขยายพื้นที่จากเขตเดิม ไม่ควรประกาศเขตอนุรักษ์เพื่อกันเพียงให้ได้จำนวนพื้นที่ตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติเท่านั้น ในกรณีจำเป็นที่จะต้องมีการประกาศควรให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการกำหนดและรับรู้ถึงแผนการดำเนินการของภาครัฐ รวมถึงเปิดโอกาสให้มีการโต้แย้งคัดค้านในกระบวนการ

7. รัฐบาลต้องมอบหมายให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับชุมชนกำหนดแนวทางและนโยบายที่ชัดเจนในการส่งเสริมให้ชุมชนบนพื้นที่สูงปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตในระบวนเกษตร ไร่หมุนเวียน การจัดการป่าชุมชน ให้สามารถพัฒนา คัดค้านการผลิตที่เหมาะสมกับบริบทของสภาพพื้นที่ เพื่อเน้นส่งเสริมมิติด้านเศรษฐกิจท้องถิ่นควบคู่กับการดูแลรักษาฐานทรัพยากรธรรมชาติ เช่น จัดตั้งกองทุนเพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูไร่หมุนเวียน พัฒนาพันธุ์กรรมข้าวและพืชอาหารท้องถิ่น การพัฒนาพืชยาสมุนไพร

8. สนับสนุนการสร้างความสำเร็จต่อรัฐและสังคมให้ตระหนักถึงความสำคัญของระบบไร่หมุนเวียนในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ทางนิเวศ เศรษฐกิจ วัฒนธรรมที่มีบทบาทหน้าที่หลากหลายและบูรณาการ อันจะทำให้รัฐและสังคมเห็นความสำคัญในการคุ้มครอง การพัฒนาและร่วมกันคิดค้นเครื่องมือทางนโยบาย รวมถึงกฎหมายที่มีความสอดคล้อง

ด้วยการต่อสู้อย่างเอาการงาน มีระบบ มีส่วนร่วม โดยยึดถือเอาประโยชน์ร่วมระหว่างคนและธรรมชาติบนอัตลักษณ์ของท้องถิ่น ทำให้บ้านกลางเป็นพื้นที่นาร่องให้อีกหลายพื้นที่ได้ศึกษาเรียนรู้

คนไร้เครา
เดินหน้าปัญหาทาสัญชาติ...
ดูความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

คนไร้คราตินหน้าปัญหาสัญชาติ... สู่ความมั่นคงในที่อยู่อาศัย

ก่อเกิดเครือข่ายคนไทยพลัดถิ่น

ประเทศไทยในอดีตมีอาณาเขตกว้างขวางกว่าในปัจจุบัน แต่ในยุคล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก ทำให้ประเทศไทยเสียดินแดนให้กับประเทศอังกฤษและฝรั่งเศสรวม 13 ครั้ง ครั้งแรกเสียเกาะหมาก (ปีนัง) ให้กับอังกฤษในสมัยรัชการที่ 1 และครั้งสุดท้ายต้องเสียเขาพระวิหารกว่า 2 ตารางกิโลเมตร ให้กับเขมร ซึ่งเคยเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศสในสมัยรัชการที่ 9 พ.ศ. 2502 การเสียดินแดน 13 ครั้ง รวมมากกว่า แผ่นดินที่ยังคงเหลือเป็นประเทศไทยในปัจจุบันเสียอีก

หนึ่งใน 13 ครั้ง ที่นำไปสู่การเกิด “คนไทยพลัดถิ่น” นั่นก็คือ การเสียดินแดน มะริด ทวาย และ ตะนาวศรี ให้กับอังกฤษในสมัยรัชการที่ 5 มีการปันเขตแดนกันใหม่ ทำให้ทั้ง 3 เมืองดังกล่าว ซึ่งเคยเป็น ของไทยและมีคนไทยอาศัยอยู่มาตั้งแต่อดีตต้องกลายเป็นดินแดนของพม่าและคนไทยที่อาศัยอยู่ก็กลายเป็น “คนไทยสัญชาติพม่า” ไปโดยการเปลี่ยนเส้นพรมแดนใหม่ หรือในเวลาต่อมาเรียกว่า “คนไทยพลัดถิ่น” นั่นเอง

ความเป็นอยู่ของคนไทยในดินแดนเดิมที่เป็นของพม่า ก็ขาดการยอมรับจากพม่า คนพม่าบอกว่า คนเหล่านี้คือคนไทย ไม่ใช่คนพม่า รัฐพม่าเองก็ดูแลคนไทยกลุ่มนี้เสมือนเป็นคนต่างเชื้อชาติ เช่นเดียวกับ คนเชื้อชาติอื่นๆ ที่มีอยู่ หลากหลายในประเทศพม่า ทำให้ความเป็นอยู่ของคนไทยเหล่านี้ได้รับความ ยากลำบาก บ้างก็อยู่อย่างหลบๆ ซ่อนๆ บริเวณชนบทที่ห่างไกลริมชายป่า เพื่อหลบซ่อนการถูกทำร้ายจาก รัฐพม่าปราบปรามคนเผ่าพันธุ์อื่น

จนกระทั่งประมาณ 50-60 ปีก่อน ก็มีคนไทยบางส่วนทนความยากลำบากไม่ได้ จึงหนีเข้ามาในเขต แดนไทย ไปอาศัยอยู่กับญาติ คนรู้จัก หรือเสี่ยงดวงเข้ามาโดยมีความหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีขึ้นในแผ่นดินที่ ตนเองเรียกว่า “แผ่นดินแม่” จากนั้นก็มีการหลบหนีเข้าไทยกันอย่างต่อเนื่อง โดยอาศัยอยู่บริเวณจังหวัด ระนอง ชุมพร และประจวบคีรีขันธ์ โดยประมาณการว่าน่าจะมีมากกว่า 4 หมื่นคน แต่มีการขึ้นทะเบียน สำรวจประชากร 18,000 คน ยังไม่นับรวมผู้ที่ตกสำรวจและเกิดในภายหลัง

คนไทยที่หนีเข้ามาอยู่ในแผ่นดินไทย ก็เชื่อว่าจะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เพราะถือว่าเป็นคน สัญชาติพม่า เป็นคนต่างด้าว แม้ว่าชีวิต เลือดเนื้อ วัฒนธรรม วิถีชีวิต และความรู้สึกจะเป็นคนไทยก็ตาม พวกเขาจึงไม่ได้รับการดูแลจากรัฐบาลไทยแต่อย่างใด ต้องมีชีวิตร้อยแบบหลบๆ ซ่อนๆ เป็นคนงานในสวน มะพร้าว ในไร่สับปะรด หรือตามสถานประกอบการต่างๆ ในลักษณะถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง จะ เดินทางไปไหนก็กลัวจะโดนจับ และถูกรีดไถจากเจ้าหน้าที่ของรัฐบางคน

ส่วนลูกหลานก็ไม่ได้เรียนหนังสือและถึงจะได้เรียนก็ไม่มีเอกสารรับรองแต่อย่างใด จึงเรียนได้เพียงภาคบังคับเท่านั้น ส่วนบริการพื้นฐานจากรัฐไม่ว่าจะเป็นด้านสุขภาพและอื่นๆ ก็ไม่สามารถเข้าถึงได้ เช่นเดียวกันกับการไม่อาจเข้าถึงสถาบันการเงินต่างๆ ซึ่งสภาพเช่นนี้ดำรงอยู่มาเป็นเวลานานไม่มีความจริงจังการแก้ปัญหา ที่คนไทยเหล่านี้ไม่ได้เป็นผู้ก่อขึ้น แต่เป็นเพราะการเมืองระหว่างประเทศที่ทำให้พวกเขาต้องเป็นเช่นนี้ โดยรัฐบาลนำเรื่องความมั่นคงมาเป็นข้ออ้าง แต่ข้อเท็จจริงประการหนึ่งก็คือ มันคือช่องทางในการแสวงหาประโยชน์จากพวกเขาของเจ้าหน้าที่รัฐบางคน

ไม่เพียงไม่มีสถานะความเป็นคนไทย ขาดสิทธิและบริการพื้นฐานดังกล่าวข้างต้นเท่านั้น **“คนไทยพลัดถิ่น”** ยังถูกดูแลจากเจ้าหน้าที่รัฐบางคนและคนไทยในพื้นที่ ซึ่งไม่เข้าใจปัญหาว่าเป็น **“คนพม่า”** คนพม่าก็ว่าพวกเขาเป็นคนไทย บ้างก็เรียกในเชิงเหยียดหยามว่า **“คนไทย 50”** หรือพูดชัดๆ ก็คือ **“คนไม่เต็มร้อย”** ปานนั้น

ในปี พ.ศ.2539 นักพัฒนาเอกชนที่ทราบข้อมูลว่ามีคนไทยอพยพมาจากพม่าเข้ามาอาศัยอยู่บริเวณจังหวัดระนอง ก็ลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลเบื้องต้น จนมีข้อมูลของคนไทยกลุ่มนี้ระดับหนึ่ง จนกระทั่งปี พ.ศ. 2545 มูลนิธิชุมชนไท ก็ได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลอย่างจริงๆ จังๆ มีการลงทะเบียนเก็บข้อมูลเป็นรายคน เริ่มที่จังหวัดระนอง จนนำไปสู่การส่งเสริมให้เกิดการรวมตัวเป็น **“เครือข่ายคนไทยพลัดถิ่น”** ขึ้นเป็นครั้งแรก

ใช้เรื่องสิ่งแวดล้อมโยกคนสร้างเครือข่าย

ในการลงพื้นที่ทำงานกับคนไทยพลัดถิ่นของมูลนิธิชุมชนไท ในเบื้องต้นได้ใช้เรื่องการสำรวจข้อมูลเป็นเครื่องมือสำคัญ โดยให้พวกเขาทำการสำรวจกันเอง ไปพร้อมๆ กับการให้ข้อมูล ความรู้ต่างๆ กับแกนนำ ทำให้พวกเขาเข้าใจสถานะ และมองเห็นเป้าหมายของการทำงานอย่างเป็นขั้นตอน แกนนำช่วยกันสะท้อนปัญหาต่างๆ ที่คนไทยพลัดถิ่นได้รับ ช่วยกันเล่าประวัติศาสตร์ ฯลฯ เพื่อเป็นข้อมูลสำคัญในการต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิความเป็นคนไทยที่ **“หลุดหล่น”** ไป แต่ด้วยเหตุที่คนไทยพลัดถิ่นอยู่กันอย่างกระจัดกระจายขาดการรวมตัวกันอย่างจริงจัง ดังนั้น การทำกิจกรรมที่ทำให้เกิดการเชื่อมร้อยกัน จึงเป็นความจำเป็นซึ่งนอกจากการช่วยกันจัดทำข้อมูลแล้ว สิ่งหนึ่งที่ได้ร่วมกันทำก็คือ **“การออมทรัพย์”**

การออมทรัพย์ไม่เพียงทำให้มีเวทีพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอแล้ว เงินออมยังช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้อีกด้วย เพราะคนไทยพลัดถิ่นเข้าไม่ถึงสถาบันการเงิน จึงอาศัยเงินจากกลุ่มออมทรัพย์มาใช้ในการประกอบอาชีพและใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน

ในปี พ.ศ. 2547 มูลนิธิชุมชนไท ได้ใช้ประเด็นเรื่อง **“สิ่งแวดล้อมเข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานและขยายเครือข่าย”** และทำให้สังคมเห็นว่าแม้คนซึ่งขาดสิทธิทุกอย่างในชีวิต เป็นคนชั้นสองในสภาพของสังคมก็ยังมีพลังลุกขึ้นมาจัดการปัญหาของส่วนรวมได้ ซึ่งงานด้านสิ่งแวดล้อมนี้ทำให้คนไทยพลัดถิ่นเป็นที่รู้จักของสังคมมากขึ้น และได้ขยายเครือข่ายเพิ่มขึ้นในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งมีคนไทยพลัดถิ่นอยู่จำนวนมาก

จับมือน้องพี่สร้างภาคีแก้ปัญหานโยบาย

ปลายปี พ.ศ. 2547 เกิดภัยพิบัติสึนามิ คนไทยพลัดถิ่นที่อาศัยอยู่บริเวณชายฝั่งทะเล ก็ได้รับผลกระทบเช่นกัน แม้ว่าจะไม่รุนแรงเท่ากับหลายๆ พื้นที่ในจังหวัดพังงา และภูเก็ตก็ตาม ภัยพิบัติครั้งนี้ มูลนิธิชุมชนไท เป็นองค์กรหนึ่งที่เข้ามาทำงานกับผู้ประสบภัยในจังหวัดชายฝั่งอันดามัน และเชื่อมโยงให้เกิด “เครือข่ายชุมชนประสบภัยสึนามิ” ขึ้น ในปี พ.ศ. 2548 ซึ่งเป็นโอกาสให้เครือข่ายคนไทยพลัดถิ่นได้ร่วมเครือข่ายด้วย ทำให้คนไทยพลัดถิ่นได้รู้จักเรียนรู้ร่วมกับผู้เดือดร้อนประเด็นต่างๆ ในภาคใต้อย่างกว้างขวาง แขนงนำได้รับการยกระดับความรู้ ประสบการณ์ การต่อสู้อย่างมีทิศทาง มีการหนุนเสริมซึ่งกันและกันมากขึ้น โดยในประเด็นปัญหาของคนไทยพลัดถิ่น ก็ได้รับการยกระดับสู่การแก้ปัญหาเชิงนโยบาย โดยมีการจัดสมัชชาการแก้ปัญหาคนไทยพลัดถิ่นครั้งสำคัญ เมื่อปลายปี พ.ศ. 2549 ที่จังหวัดระนอง ซึ่งการจัดสมัชชาในครั้งนี้ คนไทยพลัดถิ่น มองเห็นทิศทาง เป้าหมาย ในการแก้ปัญหาที่ชัดเจนในการนำไปสู่การแก้กฎหมาย และที่สำคัญทำให้คนไทยทั่วไป ได้รู้จักและเข้าใจคนกลุ่มนี้มากขึ้น

เดินทางไกลเพื่อกฎหมายสัญชาติ

ต้นปี พ.ศ. 2553 คนไทยพลัดถิ่นจากจังหวัดระนองและประจวบคีรีขันธ์ ได้รวมตัวกันที่ด่านสิงขร ต.คลองวาฬ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ เพื่อเดินทางไกลจากด่านสิงขรถึงหน้ารัฐสภา ผลักดันให้มีการแก้กฎหมายสัญชาติฉบับที่ 5 การเดินทางครั้งนี้ได้มีการให้ข้อมูลความรู้แก่สาธารณะ ให้เข้าใจคนไทยพลัดถิ่น ทำให้สังคมรู้จักและเข้าใจเห็นใจ คนไทยพลัดถิ่น และการต้อนรับจากประชาชนตลอดเส้นทาง บ้างก็สมทบเงิน บ้างก็สมทบอาหาร บ้างก็ให้กำลังใจ หลายคนแสดงความแปลกใจไม่คิดว่ามีคนไทยกลุ่มนี้อยู่ในประเทศไทย บ้างก็แสดงความสงสัยที่รัฐไม่แก้ปัญหานี้อย่างจริงจัง

ชาวบ้านเล่าว่าตอนวางแผนการเดินทางก็ทำให้พลัดกันเป็นช่วงๆ พอเดินได้ระยะหนึ่งก็จะมีคนกลุ่มใหม่มาเปลี่ยนและเดินต่อ ส่วนคนที่เดินมาแล้วก็กลับบ้านไปพักผ่อน แต่พอเดินจริงๆ ทุกคนก็ไม่ยอมกลับบ้าน ยังคงมุ่งหน้าไปเรื่อยๆ ทำให้มีคนร่วมเดินมากขึ้น ถึงจุดพักที่ไหนก็มีคนในพื้นที่นำข้าวปลาอาหารมาให้ดูแล ต้อนรับให้กำลังใจอย่างอบอุ่น จนกระทั่งไปปักหลักที่หน้ารัฐสภา ซึ่งก็เกิดปรากฏการณ์ที่น่าสนใจก็คือ สมาชิกสภาได้ช่วยกันสมทบเงินสมทบจำนวนมาก จนทำให้ร่าง พ.ร.บ.สัญชาติฉบับที่ 5 ว่าด้วยการคืนสัญชาติให้กับคนไทยพลัดถิ่น พ.ศ. 2555 ผ่านความเห็นชอบจากรัฐสภาและมีผลบังคับใช้ล่าสุด

นโยบายก้าวหน้าล่าช้าที่ปฏิบัติ

พ.ร.บ.สัญชาติไทย (ฉบับที่ 5) เป็นกฎหมายเฉพาะสำหรับคนไทยสัญชาติตกหล่นอันเนื่องมาจากการแบ่งเขตแดนระหว่างไทยกับอังกฤษ บริเวณเมืองมะริด ทวาย และตะนาวศรี เท่านั้น ซึ่งเป็นกฎหมายฉบับแรกเกี่ยวกับสัญชาติที่เกิดจากการผลักดันของชาวบ้าน ซึ่งทำให้นโยบายการคืนสัญชาติมีความชัดเจน แต่มีปัญหาในทางปฏิบัติตลอดมา เช่น เจ้าหน้าที่รัฐในระดับอำเภอขาดความรู้ความเข้าใจ มีขั้นตอน

มากมาย มีอคติ ตลอดจนเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้สึกว่าเป็นการเพิ่มภาระงานในขณะที่บุคลากร มีอยู่อย่างจำกัด เป็นต้น

อย่างไรก็ดีกฎหมายฉบับนี้ก็ทำให้คนไทยพลัดถิ่น ได้รับสถานะความเป็นคนไทยกลับคืนมากขึ้นเรื่อยๆ ส่วนข้อจำกัด ในการดำเนินงาน ก็มีความพยายามในการหาทางแก้ไข เช่น การทำบันทึกข้อตกลง ร่วมกันกับสถาบันการศึกษา ภาคประชาสังคม และหน่วยงานต่างๆ ในการร่วมกันทำงานมีการส่งนักศึกษา ลงไปช่วยทำงาน มีการทำความเข้าใจกับทุกหน่วยงานจนทำให้งานบรรลุไปได้ระดับหนึ่ง

ไคร่คราตันแบบแก้ปัญหาคืนสัญชาติ

บ้านไคร่ครา ต.คลองวาฬ อ.เมือง จ.ประจวบคีรีขันธ์ ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ๆ กับด่านสิงขร เป็นอีกแห่งหนึ่งที่มีคนไทยพลัดถิ่นอาศัยอยู่จำนวนมาก

บุญเสริม ประกอบปราน เล่าให้ฟังว่า ประมาณปี พ.ศ. 2514 พม่าปราบปรามชาวกะเหรี่ยง อย่างรุนแรง ตนจึงชวนเพื่อนอีก 5 คน หนีสงครามจากอำเภอตะนาวศรี จ.มหาราษฎร์ เข้ามาในเขตไทยทางด้าน สิงขร ซึ่งไม่เพียงกลุ่มตนเองเท่านั้น ยังมีกลุ่มอื่นๆ หนีออกมาอีกมากแต่กระจายกันไปหาที่อยู่

“ตอนเข้ามาก็แจ้งผู้ใหญ่บ้าน แต่ผู้ใหญ่บ้านไม่รับแจ้ง บอกว่า อยู่ตรงไหนก็ได้ อย่างสร้างความเดือดร้อนก็พอ” บุญเสริมเล่า **“จากนั้นก็มีคนหนีออกมาอีก มานอนอยู่ใต้ต้นไม้บ้าง ตามริมชายคาบ้าง ไม่รู้จะทำอะไร ทำอะไรไม่ถูก”**

นายทองสุข จันทนะศิลป์ อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ปัจจุบันมีเมียเป็นคนไทยพลัดถิ่น ย้อนอดีตให้ฟังว่า เห็นว่าเขามานอนใต้ต้นไม้ มีลูกเล็กเด็กแดง เห็นแล้วเวทนาก็เอาเสื้อผ้าของกินมาให้และปรึกษาผู้ใหญ่บ้านว่า จะช่วยเรื่องที่อยู่อาศัยได้อย่างไร ตอนนั้นก็ภูมิใจที่หลายคนได้บัตรประจำตัวประชาชนแล้ว

บุญเสริม เล่าอีกว่า เดิมทีซึ่งพวกเราอยู่ทุกวันนี้เป็นป่าสงวนเสื่อมโทรมไม่ใหญ่ ถูกตัดไปหมดแล้ว ชาวบ้านก็เข้าจับจองทำกิน ที่บริเวณนี้เป็นที่ของนายผล นายซำ นายสี 3 คนพี่น้อง ประมาณ 15 ไร่ โดยเสียภาษีบำรุงท้องที่ (ภทบ 5) ให้กับรัฐ ประมาณปี พ.ศ. 2520 สามพี่น้องก็แบ่งให้คนไทยพลัดถิ่น เข้าอยู่และทำกิน คนละประมาณ 3 ไร่ (ใช้เชือกวัดแบบพอสังเขป) โดยคนไทยพลัดถิ่นเสียค่าตอบแทนเล็กๆ น้อยๆ ให้กับ 3 พี่น้อง เป็นค่าคัมภีร์คัมขวานที่เขาได้บุกเบิกมา แต่บางคนก็เอาแรงงานมาแลกเพราะไม่มีเงิน นายพลสงสารที่เห็นคนไทยพลัดถิ่นไม่มีที่อยู่ที่ดิน ต้องนอนใต้ร่มไม้ชายคา

เมื่อนายผลเสียชีวิต ก็เหมือนกับไม่มีเจ้าของ พอมีคนไทยพลัดถิ่นเข้ามาใหม่ คนที่อยู่ก่อนก็แบ่งปันที่ดินให้อยู่ เพราะถือว่าเป็นคนไทยด้วยกัน เป็นญาติกันทั้งนั้น จนปัจจุบันก็มีคนเข้ามาอยู่อาศัยรวมทั้งสิ้น 200 ครอบครัว เป็นคนไทยพลัดถิ่น 130 ครอบครัว คนไทย 70 ครอบครัว ประชากรประมาณ 800 คน

ประมาณปี พ.ศ. 2532 เกิดการปราบชนกลุ่มน้อยในพม่าอย่างรุนแรงอีกครั้ง ทำให้คนไทยพลัดถิ่นอพยพเข้ามาในเขตไทยเพิ่มมากขึ้น ซึ่งคนที่เข้ามาอยู่ก่อนก็แบ่งที่ดินให้อยู่อาศัย ทำให้ ตชด.ที่ 146 ได้มีการ

จัดตั้งเป็นหมู่บ้านไร่เคราขึ้น และในปี พ.ศ. 2545 ทาง อบต.คลองวาฬ ได้เข้ามาจัดระบบชุมชน โดยแบ่งออกเป็น 5 ชอยย่อย

ที่บริเวณนี้ต่อมาได้ประกาศเป็น สปก.4-01 ดังนั้นในปี พ.ศ. 2547 สปก. พื้นที่ที่เข้ามารังวัด แบ่งเป็นแปลงแต่ยังไม่สามารถออกเป็นเอกสารสิทธิได้ เนื่องจากผู้อยู่อาศัยไม่มีหลักฐานแสดงสถานะความเป็นคนไทย

ไม่มีสัญชาติก็ไม่ได้ที่ดิน

ทุกคนมีประสบการณ์ที่ไม่ดีในความเป็นคนไทยพลัดถิ่น ถูกตราหน้าว่าเป็นคนไทยไม่เต็มร้อย ลูกๆ ก็เข้าโรงเรียนไม่ได้ ต้องไปเรียนในค่าย ตชด.ที่ 146 ทำงานรับจ้างก็ถูกกดค่าแรง แล้วยังถูกรีดไถ เจ็บไข้ได้ป่วย ก็ต้องใช้เงินมากกว่าคนไทยทั่วไป จะไปไหนไกลก็ไม่ได้ และสำคัญที่สุดก็คือ ถ้าไม่ได้สัญชาติไทย ก็ไม่ได้ที่ดินที่ตนอาศัยอยู่ปัจจุบัน

ประมาณปี พ.ศ. 2547 มูลนิธิชุมชนไท ได้ลงพื้นที่ทำงานกับคนไทยพลัดถิ่นบ้านไร่เครา มีการช่วยกันทำสำรวจข้อมูล และทำยังเครือข่าย และที่ขาดไม่ได้ก็คือการร่วมกันออมทรัพย์ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเชื่อมโยงกับเครือข่ายคนไทยพลัดถิ่นในจังหวัดอื่น รวมทั้งเชื่อมโยงกับภาคีพัฒนาอื่นๆ ทั่วประเทศ เพื่อนำไปสู่การเรียกร้องให้เกิดการแก้ปัญหาเชิงนโยบายนั้นคือการผลักดัน พ.ร.บ.สัญชาติฉบับที่ 5 ว่าด้วยการคืนสัญชาติ ให้กับคนไทยพลัดถิ่น พ.ศ. 2555

นางพเยาว์ ประกอบปราน เล่าว่า เรามีเพื่อนมากทั้งชาวเล และพี่น้องเครือข่ายอื่นๆ ต่างก็มาช่วยตอนเราเรียกร้องสัญชาติ บ้างก็เอาของมาให้ บ้างก็มาร่วมเดินทางกับเรา ทำให้พวกเราที่เดินมาแล้วหลายวันถึงเวลาต้องกลับบ้าน เพราะมีทีมใหม่มาเดินต่อก็ไม่ยอมกลับบ้านมุ่งหน้าไปรัฐสภากันทุกคน

พ.ร.บ.สัญชาติฉบับที่ 5 มีผลบังคับใช้และนำไปสู่การคืนสัญชาติให้กับคนไทยพลัดถิ่น ทำให้คนไทยเหล่านี้ได้รับสิทธิความเป็นคนไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น เช่น นางหนูห้วย หาญแสนใจ เล่าว่า ตอนนี้ได้บัตรแล้ว ก็หางานทำดีๆ ได้ เพราะเมื่อก่อนหางานยากจะเดินทางไปไหนก็ไม่กล้า

นายสุทธานนท์ เพชรคำ อายุ 34 ปี เล่าว่าเกิดในเขตพม่า เข้ามาอยู่ที่ไร่เคราตอนอายุ 10 ขวบ ตอนนี้ได้บัตรแล้ว กำลังเรียนหนังสือคณะรัฐศาสตรามหาวิทยาลัย และมีย่านชายของฝากที่ทำมาจากไม้บริเวณตลาดด่านสิงขร และรับตัดผมขายด้วย มีเวลาก็จะเข้าไปช่วยงานชุมชน เพราะการรวมกันจึงบัตรมีงานมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น

ในขณะที่ในปี พ.ศ. 2553 ทาง สปก. ได้มีการสำรวจที่ดินอีกครั้ง แบ่งออกเป็นแปลงรายครอบครัว แต่ยังไม่สามารถออกเอกสารสิทธิทำกินให้ได้ จนกระทั่งมีการคืนสิทธิความเป็นคนไทยตาม พ.ร.บ.สัญชาติฉบับที่ 5 มีผลบังคับใช้ก็เริ่มมีการออกเอกสารให้กับชาวบ้าน

นายเลา ประกอบปราน เล่าว่าตนได้เอกสารสิทธิ สปก.73 ตาราวา แต่ก็แบ่งให้พี่น้องอยู่อีก 4 หลัง ช่วยๆ กันไป

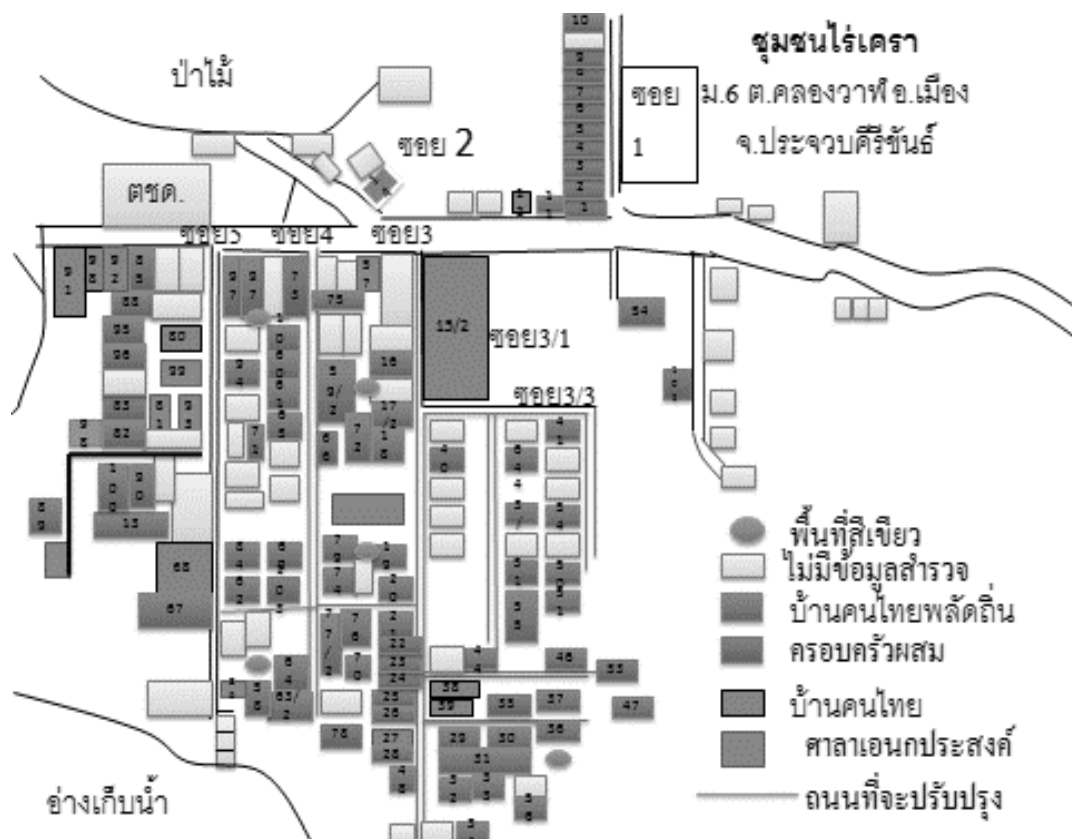
ก้าวสู่การจัดการที่ดินแบบแปลงรวม

ตอนนี้ปัญหาใหญ่ทั้ง 2 เรื่อง มีทางออกที่ชัดเจน กล่าวคือ การคืนสัญชาติไทยก็ดำเนินไปภายใต้ พ.ร.บ.สัญชาติฉบับที่ 5 แม้ว่าจะมีข้อติดขัดในทางปฏิบัติอยู่ก็ตาม ส่วนเรื่องสิทธิในที่ดิน บางโซนก็ยังมีข้อติดขัดอยู่ระหว่างพูดคุยเจรจากับ สปก.พื้นที่ แต่หากได้รับการคืนสัญชาติก็จะออกเอกสารสิทธิในที่ดินได้

แต่ที่คนไร่แครงมองไกลไปกว่านั้นก็คือ ที่ดินที่พวกเขาอยู่อาศัยเป็นได้เพียงที่อยู่อาศัยเท่านั้น การออกเป็นเอกสาร สปก. เพราะเดิมทีนี่เป็นที่ทำกิน ดังนั้นในอนาคตอาจมีการเปลี่ยนแปลง และนำไปสู่ความไม่มั่นคงได้ ดังนั้น จึงเห็นร่วมกันที่จะยกระดับไปสู่การจัดการที่ดินในลักษณะแปลงรวมหรือโฉนดชุมชน ไปพร้อมกับการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้มีความมั่นคงน่าอยู่มากยิ่งขึ้น เช่น การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค การปรับปรุงบ้าน ระบบบำบัดสิ่งแวดล้อมและภูมิทัศน์ชุมชน เพราะที่นี่คือวิถีที่เป็นไทย ท่ามกลางความหลากหลายบริเวณชายแดน เป็นวิถีที่สามารถพัฒนาไปสู่การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่เชื่อมโยงทั้งวิถีชีวิต วิถีวัฒนธรรมและการจัดการชายแดน เป็นทางเลือกให้กับประชาชนได้เป็นอย่างดี

ทุกวันนี้คนไร่แครงฯ ยังต้องสู้ออกไปบนหนทางที่ชัดเจนมากขึ้นและมองเห็นอนาคตที่ดีของลูกหลาน ที่จะอยู่คู่กับวิถีวัฒนธรรม หนึ่งตระกูล มโนราห์ ดังเดิมของคนปักษ์ใต้ ยังเข้าร่วมกิจกรรมของสังคมอื่นๆ ร่วมพัฒนาชุมชนเป็นช่างฝีมือที่ดีในการทำเฟอร์นิเจอร์ เป็นแรงงานที่ขยันเป็นมิตรกับผู้คนและเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ

An aerial photograph of a river meandering through a lush, dense forest. The river flows from the upper left towards the lower right, with several bends. The surrounding land is covered in thick green vegetation, likely tropical rainforest. The lighting is soft, creating a serene atmosphere.

Rights to Land
กับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

Rights to Land กับเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs)

SDGs คืออะไร?

เมื่อเดือนกันยายน พ.ศ. 2558 ประเทศสมาชิกของสหประชาชาติได้รับรองวาระการพัฒนาอย่างยั่งยืน **Sustainable Development Goals - SDGs** ซึ่งจะบรรลุเป้าหมายภายในระยะเวลา 15 ปี หรือภายในปี พ.ศ. 2573 ประกอบด้วย 17 เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนและ 169 เป้าหมายเฉพาะเจาะจงจำนวน 230 ตัวชี้วัด โดยเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนให้ความสำคัญกับการปรับสมดุลทั้ง 3 มิติของการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อมในรูปแบบบูรณาการและการมีส่วนร่วมเพื่อไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

ประเทศไทยมีกรอบการพัฒนาของตนเองที่กำลังใช้อยู่เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน และปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยอาศัยหลักภูมิปัญญาและความซื่อสัตย์สุจริตตลอดจนหลักการเดินทางสายกลาง ความสมเหตุสมผลและความรอบคอบตามแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช จุดเน้นของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงคือความยั่งยืนและได้รับการยอมรับว่าเป็นหลักการสำคัญของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทยมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553

วิธีการดำเนินงานระดับชาติสำหรับการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

รัฐบาลไทยได้จัดตั้ง**คณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน** มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน มีกรรมการจำนวน 37 คน ซึ่งมาจากภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคการศึกษา และภาคประชาสังคม **เลขาธิการคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)** เป็นเลขานุการ โดยคณะกรรมการระดับชาติเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและกรอบนโยบายอื่นๆ ได้ให้ความสำคัญกับความร่วมมือระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรภาคประชาสังคมโดยยึดหลักความร่วมมือในการพัฒนา

อย่างไรก็ตามโครงสร้างการดำเนินงานยังคงมีผู้แทนจากองค์กรภาคประชาสังคมเพียง 4 คน ซึ่งน้อยกว่าที่คาดการณ์ไว้ ดังนั้นภาครัฐจึงกำหนดกระบวนการมีส่วนร่วมขององค์กรภาคประชาสังคมและเนื้อหาของผลลัพธ์ทางวิชาการที่สำคัญ เช่น แผนการดำเนินงานของแต่ละเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทำให้นำไปสู่การร้องเรียนว่าองค์กรภาคประชาสังคม/องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีความสำคัญน้อยของรัฐบาลได้รับการเชิญให้เข้าร่วมในการวางแผนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ในขณะที่กลุ่มผู้ที่มีความสำคัญมากหรือกำลังทำงานอยู่ในระดับรากหญ้าหรือในพื้นที่ห่างไกลกลับไม่ได้รับเชิญให้เข้ามีส่วนร่วม

ภาครัฐใช้งบประมาณที่รัฐบาลจัดสรรให้กับหน่วยงานต่างๆเพื่อทำงานสนับสนุนเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน กองทุนเหล่านี้เป็นรากฐานสำหรับแผนการดำเนินงานแบบบูรณาการของรัฐบาลตามกรอบยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีและแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12

รัฐบาลได้สร้างโครงสร้างสำหรับการประสานงานระหว่างหน่วยงานในความพยายามที่จะบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยเป้าหมายและตัวชี้วัดต้องมีการประสานกันระหว่างหน่วยงานอย่างน้อย 2 หน่วยงาน และงานนี้ถือว่าเป็นประเด็นสำคัญตามนโยบายการพัฒนา นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ และนโยบายสำคัญอื่น ๆ ของรัฐบาลตลอดจนปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหน่วยงานต่างๆ สามารถของบประมาณแบบบูรณาการเชิงยุทธศาสตร์จากงบประมาณกลาง ไปดำเนินการในการเชื่อมโยง ประสาน และสนับสนุนในลักษณะที่มีประสิทธิภาพ คุ่มค่าและไม่ซ้ำซ้อน อย่างไรก็ตามหลักฐานที่แสดงว่ากระบวนการนี้กำลังเกิดขึ้นจริงเป็นประจักษ์น้อย ส่งผลให้ ในปี พ.ศ. 2560- 2561 คณะรัฐมนตรีได้จัดตั้งคณะกรรมการระดับชาติขึ้นใหม่อีก 3 คณะ ประกอบด้วย

1. คณะกรรมการดำเนินการนโยบายของรัฐบาลโดยเฉพาะอย่างยิ่งวาระการปฏิรูปประเทศ และการดำเนินการเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนในระดับท้องถิ่น โดยมีนายกอบศักดิ์ ภูตระกูล รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรีเป็นประธานกรรมการ
2. คณะกรรมการเสริมสร้างขีดความสามารถของชุมชนในท้องถิ่นโดยมีนายสุวพันธุ์ ตันยุวรรธนะ รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการ
3. คณะกรรมการโครงการยั่งยืนไทยเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจระดับรากหญ้า โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยเป็นประธานกรรมการ

การตั้งคณะกรรมการดังกล่าวส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นและองค์กรภาคประชาสังคมมีช่องทางมากขึ้นในการทำงานร่วมกับภาครัฐและสามารถจัดการกับวาระของท้องถิ่นได้

เมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. 2561 กระทรวงการต่างประเทศซึ่งเป็นหน่วยงานรับผิดชอบเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนที่ 17 คือ “**ความร่วมมือเพื่อการพัฒนา**” ได้ริเริ่มแผนงานแบบเปิดซึ่งมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาข้อจำกัด ด้านจำนวนผู้แทนจากองค์กรภาคประชาสังคมในคณะกรรมการอย่างเป็นทางการและเพื่อสร้างการเจรจาระหว่างหน่วยงานภาครัฐและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอื่นๆ ให้มากขึ้น

เพื่อแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ ในปี พ.ศ. 2560 รัฐบาลจึงได้ใช้แนวทางความร่วมมือภาครัฐและภาคเอกชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน โดยได้ส่งเสริมวิสาหกิจขนาดจัวในพื้นที่ชนบท โดยได้ร่วมมือกับบริษัทขนาดใหญ่ใน 76 จังหวัดทั่วประเทศ เพื่อถ่ายทอดความเชี่ยวชาญทางธุรกิจไปยังกลุ่มวิสาหกิจในท้องถิ่นจำนวน 1,200 แห่ง ความเชี่ยวชาญที่แบ่งปันกันครอบคลุมจำนวน 5 ด้านคือ ประสิทธิภาพทางธุรกิจ การสร้างความหลากหลาย การสร้างตราสินค้า การขายและการจัดจำหน่าย และความเป็นมืออาชีพทางธุรกิจ

เมื่อเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2561 ได้มีการเปิดนโยบายหนึ่งเพื่อปรับปรุงวิถีชีวิตของคนยากจน ความพอเพียงและประชาธิปไตย เรียกว่า **“โครงการไทยนิยมยั่งยืน”** โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างประโยชน์ให้แก่ 83,151 หมู่บ้าน/ชุมชน นโยบายเหล่านี้มีแนวโน้มที่จะส่งเสริมบทบาทขององค์กรชุมชนท้องถิ่นและองค์กรภาคประชาสังคม ในการสร้างผลประโยชน์ให้กับพวกเขา หากนโยบายเหล่านี้บรรลุเป้าหมาย ขั้นตอนต่อไปคือจะบูรณาการนโยบายและโครงการเฉพาะเหล่านี้ไว้ในแผนงานและยุทธศาสตร์การพัฒนาประจำปีได้อย่างไร เพื่อให้การดำเนินงานมีความยั่งยืนและมีประสิทธิภาพมากขึ้น

นอกจากนี้ภาคเอกชนของไทยหลายแห่ง ยังได้ริเริ่มโครงการของตนเองในการร่วมทำงานสู่เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน บริษัทส่วนใหญ่ต้องทบทวนกิจกรรมความรับผิดชอบต่อสังคมของตนเอง และหุ้ดกิจกรรมที่ดูเหมือนจะแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย และค้นหาวิธีการเพื่อให้บรรลุการพัฒนาอย่างยั่งยืนบนพื้นฐานของ 17 เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทำให้ภาคเอกชนสามารถช่วยให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนได้ รวมถึงเป้าหมายด้านสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม บางแห่งหันมาปรับกระบวนการผลิตหรือเน้นธุรกิจหลักของตนเองให้สามารถประยุกต์ใช้เพื่อบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนทั้งประโยชน์ของตนเอง ความมั่งคั่งและความยั่งยืนของประเทศไทย

การติดตามและประเมินผล

แผนงานของรัฐบาลไทยเพื่อการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนประกอบด้วย 3 ส่วนคือ

1. ส่วนยุทธศาสตร์จะดำเนินการเกี่ยวกับแนวทางในการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายระดับชาติ
2. ส่วนโครงการจะครอบคลุมแผนปฏิบัติการดำเนินงานที่มีกรอบเวลา
3. ส่วนการติดตามสามารถประยุกต์ใช้ตัวชี้วัดการดำเนินงานหลักของสหประชาชาติและตัวชี้วัดตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่องค์กรต่างๆ ได้พัฒนาหรือกำลังพัฒนาในการประเมินผลของประเทศไทย และแสดงให้เห็นว่าจำเป็นต้องดำเนินการอะไรต่อหรือไม่ เพื่อให้ประสบความสำเร็จในการบรรลุ 17 เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

รัฐบาลเชื่อว่าการทบทวนการดำเนินการตามวาระการพัฒนาอย่างยั่งยืน ไม่ได้เป็นเพียงขั้นตอนการรายงานหรือโอกาสในการแลกเปลี่ยนแนวทางปฏิบัติที่ดีและความท้าทายระหว่างประเทศเท่านั้น แต่เป็นโอกาสสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์และแผนงาน ตลอดจนสร้างความตระหนักและความเข้าใจในเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาสังคม สถาบันการศึกษาและชุมชนอีกด้วย

ในระยะเริ่มแรกของการดำเนินงานตามวาระการพัฒนาที่ยั่งยืน การทบทวนโดยสมัครใจระดับชาติเป็นขั้นตอนสำคัญสำหรับประเทศไทยในการติดตามความก้าวหน้า ถึงความพยายามเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน และช่วยประเทศด้วยการเสริมสร้างความเข้มแข็งในความพยายามดำเนินการตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนสามารถสร้างความตระหนักรู้ของสาธารณชนและสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างกว้างขวางจากหลายภาคส่วนของสังคมไทย

คณะกรรมการทบทวนโดยสมัครใจระดับชาติ ประกอบด้วยหน่วยงานหลักต่างๆ ที่ทำงานเพื่อให้บรรลุ 17 เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน สำนักงานสถิติแห่งชาติกำลังเร่งดำเนินการโดยใช้สถิติอย่างเป็นทางการของประเทศให้เป็นฐานข้อมูลแบบรวมศูนย์ โดยการรวบรวมและการพัฒนาข้อมูลทางสถิติและตัวชี้วัดเพิ่มเติม นอกจากนี้ยังช่วยเพิ่มขีดความสามารถทางสถิติของหน่วยงานและบุคลากรที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ฐานข้อมูลและตัวชี้วัดสำหรับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนมีความครอบคลุมมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ การทบทวนโดยสมัครใจระดับชาติ ถูกมองว่าเป็นเครื่องมือในทางปฏิบัติและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการมีส่วนร่วมที่ควรได้รับการสนับสนุน

กระบวนการทบทวนโดยสมัครใจระดับชาติ ได้เสร็จสิ้นแล้ว จากรายงานการทบทวนโดยสมัครใจระดับชาติล่าสุดของปี พ.ศ. 2560 ประมวลจาก 24 เวที พบว่าคณะกรรมการต่างๆ ได้ให้พื้นที่สำหรับนักธุรกิจ นักวิชาการและองค์กรภาคประชาสังคม มีส่วนร่วมกับรัฐบาลในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาอย่างยั่งยืน และเปิดโอกาสให้มีการประสานงานกันระหว่างกลุ่มเหล่านี้ โดยรัฐบาลได้ดำเนินการให้มีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหลายรอบ มีการปรึกษาหารือกับหลายกลุ่ม เช่น เยาวชนและสมาชิกรัฐสภา เป็นต้น

ความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำเร็จของเวทีต่างๆ ในการให้คำปรึกษาอย่างเพียงพอกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ ได้รับการผสมผสานกัน รัฐบาลไทยรายงานว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถมีส่วนร่วมตามบทบาทและความเชี่ยวชาญของตนได้ ในขณะที่รายงานของภาคประชาสังคมได้กล่าวว่าความพยายามเหล่านี้ไม่เพียงพอและไม่ได้ผล ภาคประชาสังคมบางกลุ่ม ได้วิจารณ์ว่าการหาหรือของรัฐบาลเกี่ยวกับเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนและแผนการดำเนินการของรัฐบาลถูกจำกัดอยู่ในเฉพาะกลุ่มชนชั้นนำและมองอย่างแคบๆ ส่งผลให้ “กลุ่มชนกลุ่มน้อยจำนวนมากและคนธรรมดา” ถูกมองข้าม

รายงานข้อมูลการทบทวนโดยสมัครใจของประเทศไทย บางแหล่งระบุว่าภาคประชาสังคมนอกจากไม่ได้รับเชิญให้เข้าร่วมในกระบวนการทบทวนโดยสมัครใจแห่งชาติแล้ว “การเป็นหุ้นส่วนกับภาคประชาสังคมในฐานะที่เป็นพันธมิตรที่เท่าเทียมกัน” ก็ยังไม่เกิดขึ้น อย่างไรก็ตามรายงานฉบับนี้ยังระบุว่าภาครัฐมีส่วนร่วมกับภาคเอกชน และมีส่วนร่วมร่วมกับภาคประชาสังคมในความพยายามที่จะบรรลุบางเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ในปี พ. ศ. 2560 ประเทศไทยได้รับการจัดให้อยู่ลำดับที่ 55 จาก 157 ประเทศในดัชนีที่จัดตั้งขึ้น “เพื่อช่วยให้ประเทศต่างๆ สามารถตรวจสอบได้ว่า แต่ละประเทศยืนอยู่ที่จุดใดในเรื่องที่ปฏิบัติตามเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน” ประเทศไทยได้ลงทุนอย่างมากในการลดความยากจน (เป้าหมายที่ 1) และทำให้มั่นใจได้ว่าการเข้าถึงน้ำสะอาดและสุขาภิบาล (เป้าหมายที่ 6) อย่างไรก็ตามประเทศไทยยังมีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างมุ่งมั่นและการมีส่วนร่วมให้มากขึ้นสำหรับประเทศไทยที่จะบรรลุความก้าวหน้าอย่างมีนัยยะสำคัญในทุกเป้าหมายของการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เป้าหมายที่เกี่ยวกับประเด็นที่ดินและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

เป้าหมายที่ 1 ขจัดความยากจน (No poverty: End poverty in all its forms everywhere)

จากประชากร โลกมากกว่า 7,000 ล้านคน พบว่ามากกว่า 800 ล้านคน ยังคง มีชีวิตอยู่ด้วยความยากแค้น โดยมีรายได้น้อยกว่า 1.25 เหรียญสหรัฐต่อวันหรือน้อยกว่า 40 บาทต่อวัน หลายคนยัง ขาดอาหารที่พอเพียง น้ำดื่มที่สะอาด สุขอนามัยที่ดีแม้ว่าประเทศต่างๆ จะมีการพัฒนาเศรษฐกิจและเจริญเติบโตไปได้อย่างรวดเร็ว เช่น จีนและอินเดีย ได้ช่วยให้หลายล้านคนพ้นจากความยากจน แต่เป็นการเจริญเติบโตที่ไม่เท่าเทียมกัน โดยผู้หญิงมีแนวโน้มจะมีความยากจนมากกว่าผู้ชาย อันเนื่องจากผู้หญิงไม่ได้รับค่าจ้าง ไม่ได้รับการศึกษา และมี ทรัพย์สินไม่เท่าเทียมกับผู้ชาย เป้าหมายในข้อที่หนึ่งจึงเน้นการขจัดความยากจนในทุกรูปแบบให้หมดสิ้นไปภายในปี พ.ศ.2573

เป้าหมายที่ 2 การขจัดความหิวโหย (Zero hunger: End hunger, achieve food security and improved nutrition and promote sustainable agriculture)

การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและการพัฒนา เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตรในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ได้ทำให้ประชากรที่ขาดแคลนอาหารลดลงเกือบครึ่งหนึ่งของที่เคยเป็นอยู่ในอดีต ประเทศกำลังพัฒนาหลายประเทศที่เคยเผชิญปัญหาความอดอยากและความหิวโหย ปัจจุบันสามารถจัดอาหารและโภชนาการให้แก่ผู้ด้อยโอกาสได้ โดยประเทศในเอเชียกลาง เอเชียตะวันออก ลาตินอเมริกาและประเทศในกลุ่มแคริบเบียน มีความก้าวหน้าอย่างมากในการจัดสรรอาหารและโภชนาการให้เพียงพอกับประชากร โดยมีความมุ่งมั่นในการขจัดความหิวโหยและความอดอยากทุกรูปแบบให้หมดไปภายในปี พ.ศ.2573 เพื่อให้แน่ใจว่าทุกคนโดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็ก และผู้ด้อยโอกาส สามารถเข้าถึงอาหารที่มีโภชนาการที่เหมาะสมและเพียงพอตลอดทั้งปี เป้าหมายยังเกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรอย่างยั่งยืนและปลอดภัย การปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และกำลังการผลิตของเกษตรกรขนาดเล็กอีกด้วย

เป้าหมายที่ 5 ความเท่าเทียมทางเพศ (Gender equality: Achieve gender equality and empower all women and girls)

ตั้งแต่ปีพ.ศ.2573 สหประชาชาติ และประเทศต่าง ๆ ได้ให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมกันระหว่างเพศเป็นหลัก ในการดำเนินงาน ได้บรรลุความเท่าเทียมกันทางเพศ ในการให้การศึกษาระหว่างเด็กชายและเด็กหญิง ปัจจุบันผู้หญิงสามารถทำงานนอกบ้านและได้รับค่าแรงที่ไม่ใช่จากการทำการเกษตรถึงร้อยละ 41 เมื่อเทียบกับปี พ.ศ.2533 ซึ่งมีเพียง ร้อยละ 35

เป้าหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน มีจุดมุ่งหมายในการต่อยอดความสำเร็จนี้เพื่อให้แน่ใจว่าการยุติการเลือกปฏิบัติต่อเด็กหญิงและผู้หญิงในทุกที่อย่างถาวร ถึงแม้ในบางภูมิภาคยังมีความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงการจ้างงานที่ให้ค่าตอบแทน และยังมีช่องว่างของค่าแรงระหว่างชายและหญิงในตลาดแรงงาน และประเด็นที่ยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการแก้ไขปัญหาค่าตอบแทนไม่เท่าเทียมกันระหว่างเพศคือความรุนแรงทางเพศ การฉวยประโยชน์ทางเพศ งานบ้าน งานดูแลสมาชิกในครอบครัวที่ไม่ได้รับค่าตอบแทนแต่อย่างใดหรือไม่ได้รับการปกป้องดูแลทางกฎหมายแรงงาน

เป้าหมายที่ 10 ลดความเหลื่อมล้ำ (Reduce inequalities: Reduce inequality within and among countries)

เป็นที่ทราบกันดีว่าความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ของประชากรที่กำลังเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จำนวนร้อยละ 10 ของคนที่ร่ำรวยที่สุด มีรายได้มากถึงร้อยละ 40 ของรายได้รวมทั่วโลก ขณะที่ผู้ที่ยากจนที่สุดร้อยละ 10 มีรายได้เพียงร้อยละ 2-7 ของรายได้รวมทั่วโลก ในประเทศกำลังพัฒนาความเหลื่อมล้ำของรายได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 11 ตามการเจริญเติบโตของประชากร ความเหลื่อมล้ำของรายได้เป็นปัญหาระดับโลก ที่ต้องการหาทางออกร่วมกัน โดยการปรับปรุงกฎหมายกฎระเบียบข้อบังคับ การตรวจสอบตลาดการเงินและสถาบันการเงิน การส่งเสริมความช่วยเหลือการพัฒนาการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติไปยังภูมิภาคที่ยังต้องการความช่วยเหลือมากที่สุด

โครงการ “ส่งเสริมสิทธิชุมชนในที่ดินและทรัพยากร” มีส่วนในการบรรลุเป้าหมายเพื่อการยั่งยืนอย่างไร?

โครงการ “ส่งเสริมสิทธิชุมชนในที่ดินและทรัพยากร” ที่ ดำเนินงานโดยองค์การแอ็คชั่นเอด ประเทศไทย มูลนิธิชุมชนไท และมูลนิธิพัฒนาภาคเหนือ ร่วมกับขบวนการประชาชนเพื่อสังคมที่เป็นธรรม (Pmove) โดยได้รับการสนับสนุนทุนการดำเนินงานจากสหภาพยุโรป จะมีส่วนในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 1 ด้านการครอบครองที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติ, เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 2 ด้านการเข้าถึงที่ดินที่มั่นคงและเท่าเทียม และเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 10 ด้านการแก้ไขกฎหมาย,

นโยบายและการกระทำที่เลือกปฏิบัติ และรับเอากฎหมาย, นโยบายและการกระทำที่ช่วยให้เกิดความเท่าเทียมกัน

โครงการนี้ยังมุ่งส่งเสริมผู้หญิงจากชุมชนไร้ที่ดินและประสบความยากจนทางที่ดินทั้งหลายซึ่งจะช่วยในการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ 5 ด้านสิทธิที่เท่าเทียมในทรัพยากรธรรมชาติของผู้หญิง รวมถึงการเข้าถึงการครอบครองและการควบคุมดูแลที่ดินด้วย และในส่วนของงานด้านนโยบาย โครงการจะเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งในเวทีภาคประชาสังคมที่จัดตั้งขึ้นในไทยเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลและติดตามความก้าวหน้าของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนต่าง ๆ และจะช่วยให้ข้อมูลในการรายงานของภาคประชาสังคมเกี่ยวกับการบรรลุเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (ของไทย)

อ้างอิงจาก :

1. เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development Goals - SDGs)
2. ข้อมูลจาก: https://thailand.opendevdevelopmentmekong.net/th/topics/sustainable-development-goals/https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:zXOolb_0WVIJ:https://www.tci-thaijo.org/index.php/jtir/article/download/48254/80625/+&cd=7&hl=th&ct=clnk&gl=th